

TARTALOM

- 3 Fecske Csaba: Est-kísértés; Életfogytiglan; Csöndes esti vers; Eltévedt nyár
- 6 Tóth Erzsébet: Talált füzetek, 2.
- 15 Jaan Kaplinski: Ti költők verseljetek csak...; Van kakas, mely hajnalhasadás előtt ébred...; Mintha nem harapnék belőled eleget...; És eljött a nyolcadik reggel...; A verseim gyakran nem is versek...
- 19 Eugenio Montale: Karcolatok (Biernaczky Szilárd fordításai kommentárokkal)
- 37 Bozók Ferenc: Éjszaka; Ember; Fák
- 39 Nagy-Laczkó Balázs: A sziget
- 43 Kopriva Nikolett: A fekete kutya
- 45 Megyeri Edit Tünde: Akik gyufát árultak (Regényrészlet)
- 60 Magyar Barna: Fehéredik a levegő; Tréfasáskák; Brosztű bőrdödön
- 63 Rump Tímea: Zantria (Részlet egy készülő ifjúsági regényből)
- 66 Tündérek és tengeri lények között (Baráth Tibor beszélgetése Rump Tímeával)
- 71 Baráth Tibor: Örökké helyett „minéltovább” (A Levendula hercegnő mint felnővőtörténet)
- 77 Nagy Miklós Kund: Emberarcú szobrászat (Bocskay Vince szobrászművésztől)
- 82 Lakatos-Fleisz Katalin: Karácsony este
- 86 Ekler Andrea: Németh László és Tamási Áron kapcsolata a „betűn át” és azon túl (III. rész)
- 105 Taxner-Tóth Ernő: Olvasónapló: Töprengés Himfyről
- 116 Jánosi Zoltán: Földre léptetett szobor (Sárközy Péter Kisfaludy Sándor-képéről)
- 126 Léka Géza: Gy. Szabó András Utassy-díjas

Borító: Jánosi Nikolett. Borítófotó: Fortepan / Kiss László. E lapszámunk képei az idén Szervátiusz-díjat elnyert Bocskay Vince életművébe nyújtanak betekintést.

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Örökös tiszteletbeli főszerkesztő: Csoóri Sándor; **Főszerkesztő:** Papp Endre; **Főmunkatárs:** Ágh István; **Szerkesztők:** Léka Géza, Nagy Gábor; **Képszerkesztő:** Isó M. Emese; **Nyelvi lektor:** Rátkay Ildikó; **A szerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Tördelőszerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** A Nemzeti Kulturális és Irodalomért Alapítvány elnöke. **Kiadó és szerkesztőség:** 1078 Budapest, Hernád utca 56/B, Tel.: (06-1) 237-0294; Fax: (06-1) 237-0293; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf. 1324. Lapunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Petöfi Kulturális Ügynökség, a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alapítvány támogatásával jelenik meg. „A Hítel folyóirat 2022/1. szám kiadásának biztosítása” szakmai program megvalósítását 2022. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. „A Hítel folyóiratot – mint a civil szférát reprezentáló szakmai sajtóterméket – megjelentető Nemzeti Kulturális és Irodalomért Alapítvány szakmai programjának és működésének biztosítása” c. támogatási cél megvalósítását 2022–2023-ban támogatta: Nemzeti Együttműködési Alap, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. és a Miniszterelnökség. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. **Előfizetési díj:** egy évre 6840 Ft, fél évre 3420 Ft. Nyomta és kötötte: Coradix Kft. HU ISSN 0238-9908. **E-mail:** Isó M. Emese (képszerkesztő), iso@hitelfolyoirat.hu; Kovács Nóra (szerkesztőségi titkár), szerk@hitelfolyoirat.hu; Léka Géza (vers), leka@hitelfolyoirat.hu; Nagy Gábor (kritika, próza), nagy@hitelfolyoirat.hu; Papp Endre (főszerkesztő), papp@hitelfolyoirat.hu.

Воская Винце: Еуропа, 2022

Fecske Csaba

Est-kísértés

midőn az est... eljön és sötét lesz
a fejedben is semmit sem értesz
mit akar tőled az égi dajka
aki a világot betakarja
ében színű bársonyos lepellel
véget ért a nap mi fájt feledd el
nincsen súlya ennek a lepelnek
az angyalok arcodba lehelnek
ha idegen is vagy a világban
örülj vannak még fogak a szádban
és fejed tetején pár ősz hajszál
fölötted az ég tárogató halszáj
elnyel végül de addig tartsd magad
amíg e világ használója vagy
egysorsú hűségese vén ebekkel
mit a pillanat kínál fogadd el
nem tudhatod még mit hoz a holnap
pihenni vágysz nézd a méla holdat
fogyóban van de holnap kitelik
ez az éjszaka is csak reggelig
tart bár meghalsz az élet megy tovább
nem önként hagyod el a Golgotád
nézd ezt a remegő kis fűszálat
egy hét se kell talán és leszárad
elszárad de tavasszal újra nő
hiába próbálkozik az idő
mert ő újra meg újra visszánő

FECSCKE CSABA (1948) Arnóton élő költő, író, publicista. Legutóbbi kötete: *Árnyúzó élet* (versek, Magyar Napló Kiadó, 2020).

Életfogytiglan

agyam börtönében
sínylódsz reménytelen
bennem vagy ugyan
de nem velem
lehet hogy elévültek már
rég elkövetett éveid
de nincsen olyan körülmény
ami terajtaid segít
hiába ami egyszer volt
másképp nem lehet
ki vagyok én hogy
megkegyelmezzek neked
cella vagyok és börtönőr
fogva tartalak akkor is
ha a börtön összedől

Csendes esti vers

kikerekedett szem tavába
hull a lemenő nap
aranyszalmája nesztelen
és este lesz és sötét
ékszerbolt kirakata az ég
vakon tapogatózik a szél
tengerszaga van halszaga
sír kicsit mert nem talál haza
fák alatt izzadni kezd a fű
hanggá lényegül az együgyű
tücsök és már nem is ő
ciripel a rét mely sose hallgat el
csak nélküled ha elalszik füled

Eltévedt nyár

hiába volt hosszú és forró a nyár
dideregtél bennem
mint elázott plakát vált le arcodról a mosoly
alatta megkopott tavalyi barnaságod
nem megy velünk az idő semmire
eltelik szépen magával
kidőlt kávé a délután
foltot hagy rajtunk elárul
rigófütyty nyilall
a meglepett levegőbe mintha
rajtakaptak volna valamin összerezenünk
kezem kicsúszik izzadt tenyeredből
egy semmitmondó szó a számból
és este lesz de hol a délelőtt hol az életünk
se hazamenni se maradni már
csak a percek gesztenyekopogása a sötétben

Tóth Erzsébet

Talált füzetek, 2.

„Csak a megszokottól eltérő időtapasztalat
kényszerítheti ki az idő nyomatékos érzékelését.”
(Hans-Thies Lehmann)

A megszokottól meglehetősen eltérő időtapasztalatnak tekinthető, amikor az egyik fiók mélyén két sűrűn teleírt naplófüzetre bukkantam. Az enyém volt persze, ki másé. Az a személy írta a jegyzeteket, aki 1994-ben voltam. A legfeltűnőbb az erőteljes önbizalomhiány, a góg, a nagyravágyás, a hiúság, az elismerés óhajta. Érzelmi labilitás, egy biztos szerelem mellett is többszörösen fantomérmek, képzelt szerelmek hálójában vergődtem. (43 éves voltam.)

Huszonnyolc évvel később, 2022-ben a legmegdöbbentőbb, hogy alig változott valami.

1994. aug. 4.

„Jó nagy kihagyás megint. Semmiféle mentség nincs rá. Ha egyszer elhatározom, hogy írok ebbe a füzetbe minden nap, miért nem tudom megtenni? Jobban elhagyom magam, mint az indokolt lenne. Ha nem is jut minden nap semmi fennkölt gondolat az eszembe, legalább imitáljam, s így tartsam edzésben magam. Igaz, ez az eszméletlen meleg (hat hete 37–38 °C fok) nem kedvez, úgy látszik, a gondolatoknak, csak a tespedésnek. Ágiéknak nagy nehezen összekapartam egy képeslapot, írtam három glosszát, ebből egy már megjelent, ez volt a nyári írásművészetem. Klárikák elutaztak Szicíliába, folyton mennek, mint a bolygó zsidó, anyuval mi vigyázunk Hugó anyukájára, Mária nénire és testvérére, Erzsébetre. Öreg nénik, megvannak vagy száz évesek. (Külön-külön.) Elég fárasztó, mert van olyan nap, hogy kétszer kell megtennem az utat oda-vissza innen a Húvösvölgyig, ha el kell hoznom anyut, vagy vásárolnom kell neki valamit. Ráadásul nem aludhatok itthon, anyunál kell aludnom, mert fél, hogy betörnek hozzá, kifizyelik, hogy nincs otthon senki. Ott pedig iszonyú, fülledt meleg van. Persze, már az én lakásom sem olyan hűvös, de ezt legalább megszoktam. Szóval ingázok ide-oda, etetem a két kutyát, az anyuét és az apuét is (Rebekát),

TÓTH ERZSÉBET (1951) József Attila-díjas és Babérkoszorús költő. Legutóbb megjelent kötete: *Kínai legyező* (Nap Kiadó, 2021).

mert közben apu is elutazott Oroszországba. Csak mi tespedünk itthon. Szeptember 20-án utazunk Krétára. Ha addig még élünk. Minden nap elhatározom, hogy felhívom Csoórit, de aztán mégsem tudom rávenni magam. Pedig muszáj lenne. Ha legalább verseket tudnék írni.

Aug. 6. szombat

Reggel 7-től 12-ig napoztam, mert anyu és Miklós szigorúan rám parancsolt, hogy hamar hagyjam abba. Ahogy hazafelé jöttem, egy pasas a Kövér Lajos utcából utánam jött, és ahogy kiszálltam a ház előtt a kocsiból, megszólított: meg tudám-e mondani, hol van a Kövér Lajos utca 53. Törte a magyart. Lehet, hogy csak ismerkedni akart. Elég szimpatikus volt, de azon kívül, hogy útbaigazítottam, nem szóltam mást. Lehet, hogy rám férne már egy ismerkedés? Hogy Miklósnak legyen oka féltékenykedni. Ma egész nap nem hívott, de tegnap sokat dumcsiztunk. Ha nem beszélünk magunkról, akkor jól megvagyunk. Lehet, hogy ez a megoldás. Minek annyit beszélni? Hornék kormánya megint remekelt. A szlovákiai látogatáson a szlovák újságok szerint ugyanis Horn bocsánatot kért a magyarországi szlovák kisebbségeket ért atrocitások miatt, vagy valami ilyesmi, de nem ez a lényeg, hanem hogy a délelőtti hírekbe ezt bementta a rádió, este hatkor meg már a kormányzóvivő helyesbít: nem Horn kért bocsánatot, hanem Moravcsik. Remek. Kíváncsi vagyok, a híradóban mi lesz.

Szeptember 20.

Miklós negyed 8-ra jött értem, miután hétkor fölvette az Anyut, 10.25-kor indult a repülönk, de előtte 8.25-kor kellett találkozunk a Neckermann iroda többi utasával, átvenni a repülőjegyet stb. Nagyon hamar eltelt az idő, Miklós addig integetett, amíg föl nem szállt a gépünk. 3-ra értünk Heraklionba. Nagyon jó, kicsit fülledt meleg volt, azonnal megtaláltuk az ottani, magyarul beszélő Neckermann kiküldöttet, egy kis Mercedes buszhoz irányított bennünket, némi várakozás után indulhattunk is. Egyórás út után érkeztünk meg Aigos Nicolausba (ó, Miklós és a te feleséged!), ahol a mi szállodánk van. Hotel Ariadne Beach. Ariadné fonalaról nevezték el, mert úgy van építve, mint egy labirintus. Egypárszor már eltévedtünk a bungalók között. A szoba egyszerű, de tiszta, és éjjel egyáltalán nem fülledt a levegő. Finom és bőséges vacsorát kaptunk, de előtte még elsétáltunk a városba. A legelső presszóba beültünk, ittunk két ásványvizet és két kávé, 2000 drachmát fizettünk. Elég sok. Fényképeztünk, vásároltunk, szőlőt, ásv. vizet, képeslapokat, pisztáciát. Hamar lefeküdtünk, mert fáradtak voltunk.

Szept. 21. szerda

Reggeli 8-kor. Svédasztal, fantasztikus bőség és finomság. Csak németek vannak rajtunk kívül, és egy magyar házaspár, akikkel megismerkedtünk, plusz egy anya a lányával (nem én). 9.30-ra jött Pelenka Mária (így hívják az idegenvezetőt), adott prospektusokat, hogy nézzük ki, milyen kirándulásokat akarunk tenni, 10–20 ezer dr. körüliek, és pénteken lehet nála jelentkezni. 5 perc alatt elmondta, hogy szerinte mit érdemes megnézni, aztán elrohant. Jobb is így. Ezután elmentünk a strandra. 10 perc gyalog. Homokos, csodaszép, tiszta a víz, de elég hideg. Kétszer bementem, de anyu nem mert. Napoztunk fél 3-ig. Akkor haza, fürdeni, majd megint séta a városba. Fagylaltozás. Telefonáltam Miklós-nak, anyu Ancinak. Miklós nagyon aranyos volt. Vacsora, finom és sok. Napló-írás, olvasás, alvás. Remélem, ma tudok aludni, mert tegnap elég rosszul aludtam. Egy szűnyog megcsípett.

Okt. 1.

Részlet a Csoórinak írandó levélből: „Emlékszem egy szerencsétlen sorsú cikkre, ami hónapokig kallódott Kiss Dénesnél, a *Heti Nemzeti Újságnál*, közben minden héten hitegetett, hogy jön, és küldjek újakat is, meg mennyire örül, hogy küldtem nekik írást, mire egy fél év múlva kiderült, hogy elveszett. Küldjem el a másolatát. Elküldtem. Eltelt még egy pár hét, akkor aztán közölte, hogy sajnos ez már nem aktuális. Ebben igaza is volt, egy febr. elején a *Népszabadságban* megjelent kerekasztal-beszélgetésre június végén reagálni nevetséges is lett volna. Amit írtam, az sajnos nem veszítette el aktualitását, csak hát az egészét újra kellett volna fogalmazni, és akkor már az egésztől elment a kedvem. Most, hogy az *ÉS-nél* fogok dolgozni, talán ilyen dolgok nem történnek majd. Valahogy biztos vagyok benne, hogy egyből megmondják majd, ha valamit nem akarnak közölni. De ha ott leszek, talán el sem veszhet egy cikk. Visszagondolva, jó is, hogy nem jelent meg, mert szörnyű igazságtalanságokat írtam le dühömben Esterházyról, márpedig ők lehetnek igazságtalanok százszor is, de én egyszer sem lehetek az. Nem mintha nem férne rá E.-ra tekintélyének megtépázása, de azt borzasztó finoman kellene tenni, nem dühtől tajtékozva. Hiszen lassan olyan lesz már, mint egy szent tehén, csak idézni szabad, bántani nem. Közben a neki tulajdonított idézetek jó része nem is tőle való. Egy egész nemzedéket vesz le lábáról a léha jópofáskodásaival. Persze ehhez megvannak a jó kis esztéta barátai. Valami olyasmit mondott Lengyel László, hogy aki Esterházyt olvasott már, az csak röhögni tud, ha nemzeti sorskérdésekről hall. Álljon meg a menet! Ez volt az, ami nagyon nem tetszett nekem. Az én önbecsülésem is mélyponton volt, a könyvemről ha két kritika megjelent, akkor sokat mondok, már negyedik éve sínylódtem a vendéglőben, és úgy gondoltam, ha senkinek nem jut eszébe, hogy nem jól van ez így, akkor biztosan ott az én helyem. Akkor aztán legnagyobb megdöbbenésemre megjelent egy tanulmány a *Szívárványban*:

Chichago, *Tóth Erzsébet útjai* címmel, Hársfai Péter írta, akit nem ismerek, de fantasztikus volt, mert az én legtitkosabb gondolataimat fogalmazta meg. A könyveimről is írt, és igazán nem csak hízelgő és pozitív dolgokat, de az egész jelenlegi kritikái és irodalmi életről ír döbbenetes megállapításokat. A felejtésről, a kirekesztésről, a gyilkolódásokról, a klikkekről, székértáborokról, a politikáról az esztétikai értékítéletekben stb. Fantasztikus önbizalmat kaptam tőle, s úgy gondoltam, most már arra is képes leszek, hogy elmenjek valami hozzám méltó munkát keresni. (Azóta kiderült, Zalán Tibor követte el a cikket, pár éve tudtam meg, – 2022-es betoldás–.) Még két hét sem telt el, csöng a telefon, az *ÉS*-től kerestek, nagyon szeretnék, ha elvállalnám a versrovat szerkesztését. Tudom, hogy ez hihetetlen, de a legtitkosabb álmaimban szerepelt valami ilyesmi, s ráadásul úgy teljesült be, mint az álom, hogy egy lépést sem tettem érte. Most Krétán vagyok, onnan írom ezt a levelet, három éve először nyaralok, és olyan üdítően tiszta itt a levegő, a tenger állandó zúgása és közelsége olyan hatással van rám, hogy évek óta halogatott leveleket és verseket írok, azt hiszem, a régóta felgyülemlett sértődés, düh, kétségbeesés, bánáság most oldódik ki belőlem. Persze, sajnos vissza kell menni Magyarországra, és lehet, hogy ott hamarosan mindez visszajön, de akkor már egy más pozícióban leszek. Nagyon jó hatással van az emberre, ha bíznak benne, és számítanak rá. József Attila azt írta: *magamban bíztam elejétől fogva*. Hát én az utóbbi években csak titokban bíztam magamban és másokban is. Talán furcsa, hogy éppen magának írom ezt, akiben soha egy percig nem kételkedtem, a gyalázkodásokból és rágalmakból semmit nem hittem el, csak az fájt nagyon, hogy még meg sem védhetem. Az olyan lett volna, mintha egy apát a lánya védene, vagy szerelme a társa, testvért a testvére. Hányszor terveztem, hogy elbeszélgetünk újra, mint régebben, és talán a segítségét is kérem, de éppen ez tartott vissza is, hogy ezekben az időkben éppen én, nem akartam segítséget kérni. Hiszen tudom, milyen nehéz helyzetben van. Segítséget adni nem tudtam volna, kérni nem akartam. Így is túléljük valahogy. Magam sem tudom, miben bízom, „bízom, hisz mint elődeinket, karóba nem húznak ma már”. Beszállok újra a ringbe, és harcolok szép szelíden, ahogy eddig is tettem.” – Eddig tartott a krétai levél. Szeretném, ha egy pár sorban válaszolna, és természetesen nagyon várom, hogy küldjön verseket az *ÉS*-be. Nehéz dolgom lesz, mert szinte minden komoly ember elpártolt az *ÉS*-től, de egy versrovat az csak egy versrovat. Talán lehet még segíteni rajta. Emlékszem, annak idején mindig Csoóri verseit kerestem az *ÉS*-ben, de persze másutt is... (2022-es betoldás: a levelet nem fejeztem be, és el se küldtem. Pár évvel később odavetette nekem egyszer: *ÉS!* Mit keres maga abban a kigyófészkekben?)

1995. jún. 19.

1994. október közepétől dolgozom az *ÉS*-nél. Nyolc hónapja. Őszintén szólva nem gondoltam, hogy ilyen nehéz lesz. Mindenesetre óriásit fordult velem

a világ, visszakerültem a szeretett-gyűlölt irodalomba. Sajnos, alkotókedvemet még nem hozta vissza a változás igazán. Hat vers, egy komolyabb cikk és két kisebb az eddigi eredmény, de ahhoz képest, hogy évekig semmit nem írtam, ez is valami. Zaklatottságomra jellemző, hogy a naplórírást is abbahagytam. Most sok mindent kell bepótolnom. Miklós Amerikában van, New Jersey-ben dolgozik egy amerikai-magyar vegyesvállalatnál. Most, hogy már két hete távol van, egy kicsit jobban rá tudok látni a dolgokra. Megpróbálok magamnak is összefoglalni a legdöbbenetesebb dolgot, ami velem történt mostanában (az elmúlt jó pár hónapban). Tavaly év vége felé, november elején Temesi Feri felhívott, hogy az „Asztaltársaság” c. tévéműsorban szeretné, ha a csütörtök esti társaság szerepelne. Össze is jött a társaság, azok közül, akiket hívtam, egyedül Csordás nem válaszolt a levelemre. Végül felhívtam telefonon, nem tudtam, mit indított el ezzel, micsoda lavinát. Mondta, hogy megkapta a leveletemet, és igazán szeretne, de nem tud eljönni, éppen egy regényt fordít. Egyébként jó lenne beszélgetni, majd egyszer, ha Pestre jön, felhív. Verseket nem ír mostanában, hogy érzem magam az *ÉS*-nél? – kb. ennyit beszélünk. Letettem a telefont, és akkor vettem észre, hogy egész testemben remegek. Jó pár percnek kellett eltelni, amíg felfogtam, mi történt. A hangom is elképesztő volt, olyan lágy és tehetetlen, elmondhatatlan, milyen volt ez a hang, amin nem tudtam uralkodni. Képtelenség, hogy ő ne vette volna észre. Miután magamhoz tértem, nem gondoltam, hogy valami jóvátehetetlen történt. Számomra kiderült, hogy szörnyű hatással van rám még mindig – ha egy tizennégy éve lezárt kapcsolat, amiből én léptem ki, mert beleszerettem másba – egy telefonbeszélgetés alatt így ellágyulok, mintha csupasz idegeim lógnának ki belőlem, bőröm nem is lenne – de úgy gondoltam, miután nem élünk egymás közelében, ebből semmi baj nem lehet. Akkor én nem gondoltam többre. Szeretem őt még mindig, de ez már nem szerelem, és ez a szeretet mélyen fog aludni bennem továbbra is, mint oly sok éven át, olyan mélyen, hogy még én sem tudok róla, nem zavar, közben két igazi szerelmet át tudtam élni, most is szerelmes vagyok Miklósba. Megtörtént a tévéfelvétel, beszéltem benne G.-ről is, ország-világ előtt kinyilvánítottam, hogy szerettük egymást, visszanezve a filmet, sajnos (vagy nem?) szerintem kiült a fájdalom az arcomra. Nem tudom, látta-e. Év végén elmentem a Debreceni Irodalmi Napokra, úgy emlékszem, nagyon készültem rá, hogy ott lesz. Persze, nem volt ott. Ott volt viszont Csuha István a barátnőjével, akiről kiderült, hogy ott lakik fölöttem. Ő a Gács Anna. Döbbenetes volt rájönni, hogy a Jelenkor mostani főszerkesztője abba a házba jár a menyasszonyához, ahol én Gáborral éltem együtt pár hónapig. Elkészült a karácsonyi szám, nagyon jól sikerült, én is írtam egy G.-nek szánt verset. Persze, csak reméltem, hogy tudja. Egyre többet gondoltam rá. Jan. 30-án került adásba a Duna-film, utána Györgyiéknél jól berúgtam. Éppen akkor halt meg Sanyika, az unokaöcsém, iszonyú napok voltak. Temetés stb. Úgy emlékszem, február elején kaptam 4 verset egy Magda Gábor nevű 25 éves költőtől, Pécsről. Itt valami skizofrénia kezdett megszületni bennem, ami azóta is tart. Hol jobban, hol kevésbé, de sokszor az

őrület határán járok. Ahogy az első sorokat elkezdtem olvasni, végig az volt az érzésem, hogy G. verseit olvasom. Az ő hangja, stílusa vagy inkább lelke szólt hozzám a versekből, és ezek a versek arról szóltak, hogy még mindig szeret. Ennyi véletlen nem lehet egyszerre, gondoltam. Gábor, Pécs, a versek hangvétele, ráadásul a kísérőlevél is olyan „gyanús” volt. Most már iszonyú nehéz lenne megállapítani, hol fordult visszafordíthatatlanná a dolog, de még most sem tudom biztosan, ő írta-e a verseket. Néha 99-1%, néha 1-99%-re tippeltem az esélyt, és nem segít semmi. Azóta már vagy tucat verset küldött, furcsábbnál furcsább verseket, de a levelei is különösek, és nem akarok, vagy nem tudok ebből a bizonytalanságból kikecmeregni. Március közepén biztos voltam benne, hogy ha egyszer találkozánk, akkor minden kiderülne. Márc. 28-án iszonyú félelemmel és izgalommal, de elmentem az Írók Boltjába, ahol ő tartotta egyik antológiájuknak a bevezetését. Ági is itt volt Amerikából, szerencsére ő eljött velem. Szörnyen borzas voltam (hatalmas szél fúj), rosszul néztem ki, karikás volt a szemem, mert nem aludtam. Rögtön megláttam, bement az egyik szobába, interjút adott. Amikor elkezdett beszélni, nagy merészen odaálltam a közönség közé. Láthatott. Halál biztosan éreztem, hogy észrevett, talán egy kicsit más lett a hangja. Aztán leült, egy kicsit eltakarta az arcát, nem nézett föl. Úgy képzeltem, rám gondol. Később fölvettem a tévéműsort, ami akkori arcát rögzítette, hosszú percekig nézem akkori arcát azóta is, és tudom, hogy rám gondol. Aztán végül elment mellettem, odalökött egy szíát nekem is, Dérczynek is, bement az irodába, vagy beszélt valakivel többnyire nekem háttal. Sok-sok ember (Szilágyi Ákos, Géczsi stb.) odajöttek hozzám, megpuszítottak, kérdezgettek, mi van velem, aranyosak voltak, ő észre sem vett. Persze én ezt is a zavar jelének véltem. Végül aztán meguntam, és szóltam Pálinkás Gyurinak, hogy mutasson be neki. Egy kicsit mosolygott, de nem nyújtott kezét. Végül annyit mondott: „Ott vagy az ÉS-nél? Nem írnak mostanában jó verseket.” Ezt annak tudtam be, hogy mégis ő lehet az álneves költő, mert éppen azelőtt leveleztünk erről. Bement cigiért, de nem tudtam tovább ott maradni. Pillanatok alatt eljöttem onnan. Hazafelé azon gondolkodtam, amit Csuha mondott nekem: „Ne viselkedj már úgy, mint egy gyerek. Vedd tudomásul, hogy te vagy az ÉS versszerkesztője.” Nyilván látta rajtam, hogy majdnem elájulok. (2022-es beszúrás: most Csuha az ÉS versszerkesztője, vagy tíz éve is megvan, és nagyon ritkán küldök neki verset, de akkor mindig izgulok, nem küldi-e vissza.) Nem derült ki semmi, de az egész szerencsétlen találkozást úgy dédelgettem magamban hetekig, mint egy őrült. Az egész elutasító magatartását pozitívumként értékeltem. Nem közönynek, hanem ellenkezőleg. Milyen rég volt, amikor először voltam Pécsen egy rendezvényen náluk, a pécsieknél (Csordás, Pálinkás Gyuri, Parti Nagy), amikor éjfél után azon veszekedtek, hogy kivel menjek, amikor Gábor megszólalt: „Ezt hagyjátok abba. Erzsí itt marad, és kész. Nálunk alszik.” Akkor még az első feleségével élt. Ez tehát régen volt, nagyon régen. Most pár nap múlva elküldtem neki egy hevenyészett verset, név nélkül. Én, az ÉS versszerkesztője! Nem válaszolt. Még három küldemény ment hozzá, ezekre sem válaszolt, bár ezeket már

aláírtam. Elmentem a Könyvfesztiválra Gyurival és Györgyivel. Valamivel jobban néztem ki, de sajnos egy kicsit kövér voltam. Amikor meglátott, fölpattant a helyéről, és elment mellettünk. Lehajtottam a fejem, nem is tudott köszönni. Odamentem Koszta Gabihoz, vele beszélgettem a könyvek áráról, amikor visszajött. Nem tudom, köszönt-e nekem. Elment, majd megint visszajött, azután leült, és nem mozdult többet. Biztos elszédült a sok rohangálásban. Egyszer találkozott a tekintetünk, elég szomorú volt. Azt hiszem, végig a kezemet nézte. Nagy nehezen eljöttem onnan is. Azután küldtem neki egy fényképet és egy levelet. Erre sem válaszolt. Utolsó a Könyvhét megnyitóján volt. Elég régen ott szerencsétlenkedtem már, amikor egyszer ránéztem, ő kb. 10 méterre állt tőlem, kifejezetten nézett, és köszönt vagy biccentett a fejével. Talán én is, de nem tudom. Azóta ez a pillanat van kimerevítve tudatom vetítívásznán, és nagyon sokat gondolok rá. Tervezgetek, azután feladok mindent, azután ismét remény és reménytelenség. Azt hiszem, akkoriban fogalmazódott meg bennem: „Ez az ember maga az ördög.” M. G. mostanában nem írt, ezt is jó jelnek vélem. Nagyon félek, hogy meg fogok bolondulni. Nem értem, miért nem képes egy árva sort írni. Néha arra gondolok, nem lehet olyan kegyetlen, hogy ha semmi esélyünk nem lenne már, akkor megmondaná vagy megírná, hogy ne álmodozzak és kínlódjak fölöslegesen. De lehet, hogy az elmúlt évek alatt annyira megváltozott már, hogy ezt is hiába várom tőle. Olvastam valahol, hogy néha az ember képes arra, hogy kitörölje az emlékeiből azt, amit nem tud megoldani. Lehet, azt se tudja, ki vagyok. Az az érzésem, Miklós azért ment el Amerikába, mert megérezte, hogy másról ábrándozom. Megérzi ő ezt. Talán azt hiszi, így majd elfoglalhatja régi, öt évig tartó első helyét az életemben. Az életemben lehet, hogy ő lesz az első még sokáig, de a gondolataimat már nem uralja. Ha megyek a kocsi-ban, vagy este lefekszem, örökké G. körül forgok. Négy tévéfelvételem van róla, régebben, még pár hete is ezeket néztem estéken át, közben leittam magam, másnap szörnyen néztem ki, a sör ráadásul hizlal. Szinte minden nap ittam. Nem tudtam feldolgozni ezt az egészet. Most sem tudom, de tíz napja nem ittam egy kortyot sem. Ha nem hagyom abba az ivást, belehalok. És valahogy most jobban érzem magam. Nem tudom elképzelni, hogy egyszer ne beszélhessek még komolyan G-vel. Addigra még őrizgetni kell magam. Azután majd meglátom. Az is lehet, ha egyszer igazán őszintén beszélhetnénk, már nem érezném ugyanazt, mint így. A mi szerelmünk egyszerűen nem ért véget. Csak ő, mérhetetlen hiúságában és megbántottságában, megszakította a kapcsolatot. Azóta is, akár-hányszor találkoztunk, iszonyú feszültség, remegés, szerelem sugárzott belőlünk, és mégis elhagytuk egymást. Sértett hiúság? Ha most, annyi év után ilyen kínokat tud okozni, akkor ez nem érhet véget soha. Vagy csak én vagyok ilyen, hogy az összes szerelem él bennem tovább, ami egyszer megtörtént? És akivel épp találkozom, ott folytatom, ahol abba hagytuk? Csak én folytatom, ők nem? Ha egyszer is közönyt éreznék rajta, talán akkor feladnám. De közönyt soha nem éreztem, csak elutasítást. M. G. így írta: „Nem csitult el a szíved, kapaszkodtál remegve, lusta vállam árnyékába, szánakozva, szeretve.” Nem létezik,

hogy ez nem rólunk szól. Pálinkás Gyurit készülök felhívni már napok óta, csak azért, mert esetleg mond egy fél mondatot G.-ről. Kb. egy hónapja beszélgettünk egy délutánt, és végig G.-ről volt szó. Azt akarom, hogy tudja ő is, még mindig G.-t szeretem. Ez persze borzasztó kínos, mert az az érzésem, Gyuri mindig szerelmes belém egy kicsit.

Június 20.

Ma nagyon sokat dolgoztam. Megmostam a veranda ablakait. Szépen haladok a takarítással. Azt akarom, mire Miklós hazajön, gyönyörű tisztaság legyen. És én is gyönyörű szeretnék lenni. Szoliban tegnap voltam, ez a gép sokkal jobban fog. Anyu holnap hazajön. Jobban szeretem, ha itthon van, főleg így, hogy Miklós sincs itthon. M. mindig nagyon hiányzik. Egyszer azt mondta, nem hiszi, hogy valaha is bárki úgy fog szeretni engem, mint ő. Én is azt hiszem. Az embernek szüksége van arra is, hogy őt szeressék, nemcsak arra, hogy ő szeressen. Ma az ellenzék közösen kivonult az ülésteremből, Horn egy külföldi nyilatkozata miatt, amelyben fasisztának és nacionalistának nevezte a parlamenti ellenzéket. A piszok kis ügynök. Én még le is köptem volna. Ennyit a politikáról. Alig várom, hogy csütörtök legyen, Dobai gyönyörű verse lesz a lapban, plusz három Háy János, két Parancs. Jól alakul a rovat, Eörsi is küldött végre, Kovács nagy öröme. Az egyik verse úgy fejeződik be, hogy: „Az isten bassza meg.” Eörsi nem adja fel, azt hiszem, ezt eddig még magyar versben nem írták le. Ez is Ginsberg-hatás szerintem, nem csoda, most is New Yorkban volt, és reggelente Ginsberg fonnyadt seggét volt kénytelen nézni. Ezt is ő írja a versében. Ebből persze nem lesz botrány, már mindent le lehet írni. Mégsem döbben meg már az ember semmin. Én csak a szépségen tudok meghatódni, és megdöbbenni, hogy még ilyen is van a világban. Például Dobai verse. Ilyenekért érdemes versrovatot szerkeszteni. Csakhogy ez kevés. Írni is kellene ilyeneket. Cyprian megint becsapott, megígérte, hogy ír 2–3 flekket a Dobai-versről, aztán annyi. Szerintem nagyon nagy baj van vele. Hónapok óta zavaros telefonjai vannak, megígér ezt-azt, semmit nem tart be, egyedül van, de nem is akar visszatérni az irodalomba. Én ezt igazán megértem. De attól még írhatna valamit. „Írok magamnak, fekete hajamnak” – ahogy Szécsi Margit tette. P. Gyurit végül is fölhívtam tegnap, nem volt otthon, Deszkával, a feleségével beszéltem, megígértem, hogy majd meglátogatom őket. Akkor lenne jó, ha megtudnék valamit G.-ről. Csak tőle tudhatok meg valamit róla. Ma is, amíg ablakot pucoltam, végig róla gondolkodtam. Felidéztem a találkozásainkat, próbáltam minden kis momentumot pozitívan értékelni. Igen, de akkor miért nem reagál? Lehet, hogy én csak addig voltam érdekes számára, amíg úgy nézett ki, hogy jó költő lesz belőlem. Most már szellemileg Nádas, Balassa, Tolnai Ottó, ilyenek az ő partnerei, beléjük szerelmes, nem belém. Na és a Kosztába. Persze, őt már meg is unhatta. És ő nem is ír verseket. Azért kezdtem el írni újra a naplót, hogy ha

netalán mégis begolyózik, legyen valami nyoma az oda vezető útnak. Holnap fogadónapom lesz az *ÉS*-ben, a szerkesztőségben mindig arra várok, hogy egyszer csak belép az ajtón. Vagy meghallom a hangját a telefonban. Amíg az *ÉS*-nél vagyok, van egy kis esélyem, hogy legalább becsül egy kicsit. Ha egy ilyen lap elfogad, akkor talán neki sem kellene szégyellnie engem. De igazán csak versekkel tudnám visszaszerezni őt. És ha nagyon szép lennék? De talán már akkor sem. Megöregedtem ennyi idő alatt, hiába nézek ki jól, mégis fiatal voltam, amikor belém szeretett. Júliusban két versem lesz a *Kortársban*, már előre szorongok, mert nem olyanok, mint szeretném. De ilyen nagy kihagyás után nem lehet rögtön remekműveket írni. Pedig Szakolczay azt írta: „Remekműveket várok!” Nem sértődtem meg ezen, úgy értelmeztem, hogy tőlem remekművek is kitelnek. Majd meglátjuk.

(Folytatjuk)

Bocskay Vince: Zsuzsanna, 2017

Jaan Kaplinski

Ti költők verseljetek csak...

Ti költők verseljetek csak én repülő hal vagyok
kimondom amit gondolok
kiszáradnak a vizek és a levegőt egyre nehezebb belélegezni
utolsó álmukat alusszák a nagy szent teknősök a bálnavadászok házaiban
kettéhasad az ima a szavak leperegnek
mint a kéreg a kiszáradt fenyőfákról
tudom hogy vízre és levegőre van szükségünk hogy úgy
úszhassunk röpkülhessünk lélegezhessünk
lélegezzünk és énekeljünk
mert általunk lesz jövő az emlékekből
szavainkban bújnak meg a jövő nemzedékének szárnyai
bennünk rejlik a vád is önmagunk ellen az unokák gonosz szavai
és a káromkodások ajkukon faggatjuk önmagunkat
hogy hol vagyunk mit tettünk és mit nem tettünk
mit nem mondtunk ki miért nem cselekedtünk
mikor a bálnavadászok fölosztották maguk közt a tengereket és
a borskereskedők az utolsó szigetfüzéreket

Van kakas, mely hajnalhasadás előtt ébred...

Van kakas mely hajnalhasadás előtt ébred van sziget
mely egy nap alatt magasabbra nő
a tengerből csak a só marad meg elég és a hamu
visszahullik a sötétben ringó hullámokra
egyszerű ez vannak pusztuló kristályok a mészkőben vannak
hulló cseppek a vízerekben
oly messzire tőlem és a külvárostól ahol lakom és mégis
oly vigasztalók és jóságosak mint ezek
a mamutok és barlangi medvék akik éjjelente
fölkeresnek és úgy nyalogatják kormos arcomat
mint ez a szél mely valahonnan távolról és mélyről süvít
a hegy és a föld túloldaláról

JAAN KAPLINSKI (1941–2021) észt költő. Összeállításunk ízelítő a Magyar Napló Kiadónál kora tavasszal megjelenő kötetéből.

onnan ahol nap süt és bárányok szunyókálnak a patakparton
a harangvirágok és a pipacsok tengerében
de közelebbiek és valóságosabbak mint a sokféle madár nyoma
a láthatár homokjában
zsebrákok falják a sügerrajokat egy elsüllyedt hajó
roncsai között
egy bálna nyitott hasa búzlik küszöbömön
melyet a világ tengere nyaldos és minden sója és vize
minden madara jó- és rossztulajdonságai
a kötelek melyek lemarták a húst tenyeredről és a tűz
mely ráncokat mart arcodba
nőd és gyermekeid akik megoldják ezeket a csomókat
és ugyanazt álmodják amit te is
ugyanazokat a barlangokat és víz alatti áramlatokat szeleket
és ugyanazokat a madárszigeteket és legelőket

Mintha nem harapnék belőled eleget...

Mintha nem harapnék belőled eleget,
tartui tavasz, mintha a szemem
nem falna többet zöldből, mintha a lábam
nem koptatná eleget a folyóra vezető kis sikátorokat,
Rózsa-köz, Domb-köz, Péter-köz, Nyúl- és Mókus-köz. A kertekben orgonák
nyílnak, zsenge fű bújik ki a macskakövek és a sétaút járólappjai közül,
karvastagságú nyír döntötte le
a vaskos falat: a kövek halomban a földön
az életerős fagyökerek körül,
senki sem építi őket vissza, mintha itt felejtődtek volna
egy régmúlt időből: vakolt kőfal, kovácsoltvas kapu
és egy ciprusbokor a bejárat mellett. Odébb kis tó,
melyet már-már hatalmába kerít a békalencse
mint minden nyáron. Megint egy kőfal és mögötte
a hársfák és juharfák árnyékában
a csalán, a balzsamfű, a sás, a bojtorján,
alattuk és a mohlepte kőlapok alatt,
mélyen a lomberdő földjébe süppedve
szunnyad az, ami belőlük megmaradt, akiknek a nevét
alig tudom már kibetűzni: H-a-n-n-a,
L-i-b-e-s-ma-n-n... D-a-v-i-d...

És eljött a nyolcadik reggel...

És eljött a nyolcadik reggel leszaggatták a tapétákat
a mészpor alól kikandikált a halottak keze
a felhők leszakadtak horgonyaikról a kozmikus folyók áradni kezdtek
a méhek keresztülrepültek a hajókon a gyermekkor keresztülrepült
az ítélet napján és a bekötött könyveken
ó te veszteségeink öröme pitypang
egy eltévedt vándor tüzes markában
egész pitypangtengerek Ki most lett önmaga
ki idegen hol a béklyó hol a rozsdá hol a kötél a hamu
minden csak álom színültig tele a házak a csónakok a szekerek és a szemek
a napóra a tegnapi pihenéshez összecsuksza színes szárnyait
az erdei madársóskában rókák szundítanak a konyhában a tűzhelynek dőlve pihen
egy fiatal tehetséges boszorkány csontozata
sok még az idő és nincs aki mérné vagy felnyitná
a sírokat és megmondaná hogy mit kell tennünk vagy hogy
pontosan mikor kezdődik a tavasz
nincs még kenyér és nincs víz nincsenek kikötők se legelők és nincsenek
ábécék csak alfától ómegáig rengeteg a szántó
nincsenek ökrök se barázdák nincs szántóvető és nincs
a tárgyaknak tisztességes nevük
csak reggel van a nap megolvastja a pecsétet és a horizonton
megjelenik egy határozott azúrkék határvonal
mi evezővel a kezünkben születünk ezek a mi
kezünk emlékei szél és vér
amikor partra szállunk nincsenek partok és mi sem vagyunk a nagy
csendben minden a tavasz szíve körül kering
s az ujjak közül magok hullanak a mélybe

A verseim gyakran nem is versek...

A verseim gyakran nem is versek, hanem részei egy, a világnak szóló nagy szerelmi vallomásnak, hosszú költői felsorolásai azoknak az embereknek és tárgyakkal, akiket szeretek. Fiatalkoromban gondolatok voltak, érzések, szorongások, sóvárgások és örömök. Úgy jöttem erre a világra, mint egy hőlégballon, nagy és színes gömb, amelyben benne volt minden. Évek múltán a gömb lehűlt, összelappadt, és én egyre gyakrabban láttam azt, ami van. Ezt pedig hol csodálatosnak, ünnepélyesnek, hol érdekesnek találtam. A csoda érzete nem múlt el, ellenkezőleg, ma még erősebb és tisztább, mint valaha. A falióránk, amely 1902-ben készült Valgában, még mindig működik. Ütne is, ha megvolna a lánc, amelyre egy másik súlyt akaszthatunk. De nem hiszem, hogy a hangjához hozzá tudnék szokni. Az óra most 11-et mutat. 1992. december 31-ét írunk. Ahogy oly sokszor, most is papírra vetek valamit, amiről nem tudom, nevezhetem-e versnek. Nem vesz igénybe sok időt és összecseng az évvégi hangulattal. Ehhez jól illenék egy óraütés. Arra gondolok, hogy ezzel egy valgai órásmester kívánna nekem és a családomnak boldog holnapot. Csakhogy én nem tudnám viszonzni a jókívánságait.

Jávorszky Béla fordításai

JÁVORSZKY BÉLA (1940) író, műfordító, diplomata. Egy ízben (1990–1994) finnországi, két ízben (1991–1994 és 1999–2022) észtországi, lettországi és litvániai nagykövet. Finn, svéd és észt szépirodalmat fordít. Legutóbbi kötete: *Fordul a világ. Rendszerváltó nagykövetként Finnországban és a Baltikumban* (Magyar Napló Kiadó, 2021).

Eugenio Montale

Karcolatok

Biernaczky Szilárd fordításai kommentárokkal

Magától Montalétól tudom (hiszen módomban állt vele 1976-ban Firenzében, a 80. születésnapján rendezett ünnepegeken részt venni, majd külön egy interjú reményében találkozni vele), hogy az *elzevir* a speciálisan sajátos olasz sajtóhagyomány egy nagy értékű és irodalmi kapcsolódású műfaja, amely részben művészetkritikát, részben publicisztikus írást, részben elbeszélő jellegű karcolatot jelent. És a hagyományos szerkesztésű lapokban mindig a *Terza pagina*n, vagyis a harmadik oldalon kapott, illetve kap helyet. A Nobel-díjas olasz költő hat éven át, 1948 és 1954 között a nagy tekintélyű észak-olasz napilap, a *Corriere della Sera* (illetve melléklete, a *Corriere d'informazione*) számára írt elzevireket, amelyeket utóbb kötetbe gyűjtve számos alkalommal kiadtak (*Farfalla di Dinard*, 1956, Neri Pozza, majd véglegesen: 1960, Milano, Arnoldo Mondadori Editore, utóbb bővített kiadása: 1973, ugyanott). Szabolcsi Éva, aki hazánkban elsőként figyelt fel Montale eme költőiséggel áthatott prózai gyöngyszemeire, azt írja róluk, hogy:

„A 'karcolatok' nagy részében akárcsak verseiben, az élet apró történései, jelenségei adják Montalének a kiindulási pontot, sokszor ki sem bontja, tovább sem fejleszti, csak éppen leírja azt, amit lát. De *ahogyan* lát, az már teljesen egyéni: futó pillantása is mélyre hatol, meghallja a kísérő felhangokat; s amit emberismerete és érdeklődő fogékonysága ily módon eljuttat hozzá, azt megírja hol derűs komolysággal, hol kesernyés derűvel, hol rezignált, leszűrt, mégis intenzív érzelmi hangszereléssel. Lírájában csak egy valami jelentkezik igen elvétve, holott – a kötet tanúsága szerint – lényének és látásmódjának számottevő vonása, az angolszász értelemben vett humor és groteszk iránti hajlandóság, amely a mai olasz irodalomban és írókban aránylag ritka tendencia.” (*Nagyvilág*, 1967, 12. évf., 5. szám, 643.)

BIERNACZKY SZILÁRD (1944) zeneszerző, italianista, afrikanista, költő, műfordító irodalmár, 1984-től az ELTE Afrikai Kutatási Program szervezője–vezetője, 2010 óta a Mundus Novus Könyvek Kft. irodalmi vezetője, a Magyar Afrika Tudástár megalapítója.

Szabolcsi Éva találó sorait, amely még a kötet írásainak sokműfajúságát is felveti, és amelyek szerintünk inkább az adott tematikák ábrázolt tényvilágának jellegéből fakadóan nyújtanak sokféleséget, a Montaléi elzevirek sajátos pszichológiai hajlandóságainak felmutatásával kell kiegészítenünk. Az ábrázolt (néha önéletrajzi, néha egyértelműen *külső* eseményeket reflektáló) jelenetek egyik fő tulajdonsága, hogy azok írók által ritkán megfigyelt, életre hívott életmozzanatok dzsungelébe hatolnak be, és a mindennapiság burkait szétfeszítve a *különlegesség* erejével tűznek tollhegyre rejtett emberi tulajdonságokat. Másrészt ezek az írások – szinte a legjobban megformálódott népmesék módjára – mindig csattanókkal zárulnak, még hozzá a meglepetés egészen különleges erejét magukba foglaló csattanókkal, amelyek legtöbbször az emberi karakterekről, különféle (és sokszor némileg elrajzolt) emberi figurák különféle helyzetekre való reflektálásáról is hordoznak tanulságokat.

Amint Montale életművének, így prózai írásának és az általunk is feldolgozott kötetnek igen jelentős a kritikai holdudvara. Így most találomra veszünk kézbe egy nem túl régi elemzést, amelyből egy igen tanulságos megállapítást sikerült kihámozniuk:

„Azon a jegyzetapparátuson kívül, amely megvilágítja Montale sok jeladását és „egzotikumát”, a *Farfalla di Dinard* prózáinak újraolvasása azt jelenti, hogy minden eddiginél varázslatosabbnak találjuk mindazt, amit elbeszélő művésze három mátrixának nevezhetünk: az emlékezés önkéntelen voltát, illetve az emlékezés egyetlen részletből való kioldását – az iróniát, amely telve van idézetekkel és ízléses raffináltságokkal, mégpedig a líra világának periferikus anekdotizmusa módjára – és a folyamatos párbeszédet, döbbenet és bohóckodás közepette, a túlvilággal (hovatovább valószínűleg Montale az, akit ‘az Istenhiány kultusza’ legfőbb gyakorló olasz költőjének tekinthetünk).” (Andrea di Consoli: Montale, il poeta che lasciò il segno anche nella prosa. *Il Riformista*, 2011. szeptember 9., 11.)

Talán e kritikai megjegyzések után még arra hívhatjuk fel a kedves olvasó figyelmét, hogy Montale eme sajátos hangvételi rövid prózái mintha költői világa egyik sarkából szakadtak volna ki. Hangvételükben, szemléletükben, a felvillanó humoros vagy groteszk jelenetezésekben erőteljesen emlékeztetnek versesköteteinek világára. Könnyen észrevehető az, hogy a prózák *alkalmi* (lásd második verses kötetének címét: *Le occasioni / Alkalmak*, 1949) is olyan közvetlen és mégis távoli élményekből fakadnak fel, mint lírájában, amelyet nevezhetünk akár krónikaszerűségnek is. A mindennapi életből kiragadott kis mozzanatok ugyanakkor a stílus oly erős összetartó erejével (egy szinte félénknek nevezhető intenzitással, ironikus jelleget kölcsönző fénytörésekkel, illetve a szövegeket gazdagon elárasztó pszichologizmusokkal) szinte egy homogén regénnyé állnak össze. Ebben is mintha a költő lírájára emlékeztetnének, hiszen költeményei mindig ciklusokká formálva, lépésről lépésre szinte egybe forrnak. (Lásd pl. az elhunyt felesége emlékét idéző *Xeniák* két ciklusát, amely szinte egy életregény, még ha csak apró mozaikokat is ismerhetünk meg a költő egykori házasság életéből.)

Kommentárok az egyes karcolatokhoz

Csak később lesz jó – A gyermekkori emlékek valamennyiünk életét elkísérik, Montale mindezt egy társas ebéd vagy vacsora kapcsán egy kiskamaszkori madárvadászattal fűzi egybe, miközben a háttérben ott rejlik a nagy ellentmondás: az emlékek szerepe vagy szükségtelensége, a személyes életünket elkísérő múlt és a Manzanilla adta modern bódulattal való ellentéte, amely a totális felejtés veszélyét rejt magába...

Basszuskulcsban – Montale éveken át (1915 és 1923 között) tanult énekelni személyes szenvedélyét kiélve és életre szóló zenei érdeklődését megalapozva Ernesto Sivoni egykori baritonistától, bár sose lépett nyilvánosság elé. Lényegében ennek állít emléket ebben az írásában, miközben felvillantja a híres olasz énekes művészet technikai világát, számos utalással különféle művelődési és zenetörténeti momentumokra.

A fergeteges asszony – A 'szegény' és a 'gazdag' mindenkori ellentmondásának egészen sajátos megjelenítése, amelyben nem valamiféle szociális ellenségeskedés képe rajzolódik ki a világirodalom számos sarkából ismert írói technika jegyében, hanem a 'szegény' számára szinte kínzóan terhessé válik Montale meséjében a gazdag vendéglátása, amelyet ráadásul sajátosan keresztiez a 'gazdag' feleségének fergeteges, helyenként erőszakos karaktere, aki ugyanakkor – ugyan Montale-ra jellemzően némi elrejtettséggel is – a jólét fitogtatásának feminin művésznője.

Nehéz este – A történet arról tanúskodik, hogyan válhat egy szerencsétlen becézési mód az életre hívott kedves szerelmespár végzetes szakításának okává. A *buckány* szó (az olasz eredetiben: *pantegana*) alkalmazásához hosszadalmas búvárkodásra volt szükség a karcolat magyarázásának előkészítése során.

Szorongás – Montale ezúttal saját közvetlen tapasztalatát húzza ki az asztalfiókból: egészen egyedülálló telitalálat ez a karcolat, amelyben a villanásnyi történetiség kibontása során a kifigurázás célja nemcsak az újságírói felületesség, de a manipulációra való halandóság tollhegyre tűzése is.

A karvaly szárnyalása – A közeli faágon megpihenő nagy madár fajának megtalálási kísérletei (egy felhőkarcoló és más házak különféle ablakaiból kitekintők részéről) szellemes karakterológiákat eredményeznek, de a lényeg egyikük, a szerelmes asszony reagálásában: a valahonnan a mélyből feltörő szabadságvágy felvillantásában rejlik, amely persze – s ez Montale újabb finoman elrejtett üzenete – minden városi ember lelkében ott rejtezik.

A hó-szobor – Az alapvetően mindig kissé (vagy nagyon?) pesszimista hermetista költő prózaverse ez, amelyben megnevezetlen világfájdalmak rejteznek, miközben a mindenkor oly rövid életre kárhoztatott hóember elmúlása az élet rövidségét, az életből távozás mindenkori fájalmát is sugallja.

A dinárdi lepke – Montale számtalanszor feszegeti a létezés lényegét, titkait verseiben, írásaiban egyaránt. A kedves, rövid időre a dália csokorra rászálló, majd tovatűnő lepke ezerféle dolog, de leginkább az élet pillanatnyiságait,

a minket körülvevő események sodródását, felvillanását és elhullását, a néha-néha elénk tárul szépségekre rácsodálkozás folyamatos elhervadását fejezi ki a finom mívű kis jelenet megrajzolása közben.

Csak később lesz jó

(Il bello viene dopo)

Alighogy leültek, a nő röviden és határozottan választott, jóváhagyó bólintást váltva ki a fiatal pincérből, aki odahozta az étlapot.

- Dupla erőleves, egy natur vesepecsenye, egy alma roston és egy manzanilla.

- Manzanilla? Mi az? - kérdezte a férfi, aki vele volt. A manzanilla fa megöli azt, aki elalszik alatta. Halálos az árnyéka.

- Mint hűsítő könnyűvé teszi az embert: egyesek azt állítják, hogy olyan mint a szentjánoskenyér főzete. Nagyon kellemes enyhe émelygést okoz. De egy nem elég: legalább három vagy négy kell belőle naponta.

Felemelte a kezét, és rámutatott egy falragaszra: tojás sárga hajú nők és férfiak, szétszórtan egy nagy fa árnyékában, bombának tűnő szörpös üvegekkel felszerelve jókedvűen mosolyognak valamennyien.

A férfi nagyon bizonytalanul tovább böngészte az étlapot. Egy idősebb és jobban borotvált pincér lépett oda segítőkészen, kezében a borárlappal.

Siller, Bordolinói, Chianti? Friuli Tokaji? Clastidiói? Valtellini Angyalnedű? Vagy Ördögvér?

- Menjen egy Angyalnedűért. Pillanatnyilag nem kérek mást. Gondolkoznom kell egy kicsit. Szolgálja ki addig a hölgyet.

A pincérek eltávolodtak, és a férfi a fogások listája fölé hajolt.

- Kékpisztráng - mondta félhangon. - Tengeri nyelv molnárné módra. Tengeri Angolna livornóiásan. Oh, oh! már nem kísért, de mindig eszembe juttatja azt az iszapos vízmosást, amely a házam mellett húzódott. Ki tudja, megvan-e még. Kígyóként tekeregve lopakodott elő valahol ott a sziklák és nádasok tájékán, amelyek partjait szegélyezték egy-egy szakaszon. Akár ott, akár nem; ha bővebben esett, néhány vízzel teli árok támadt, amelyek körül rövidesen nyüzsgtek a mosónők. Ezekben az árkokban található a világ legjobb angolnája. Ritka fajtájú, pici, halványsárga angolnák, amelyeket alig lehet észrevenni a szappantól zsíros felszín alatt, az összezavart vízben. Ahhoz, hogy kifogjunk egyet, be kellett keríteni, körül kellett árkolni e sáros pocsoltyák egyikét. Paladarabokkal dolgoztunk, jó mélyen levertük a sárba, és marokkal kimertük a vizet. Aztán, még mielőtt a víz visszaszivárgott volna, mezítlábasan beleálltunk a gödörbe, és átkutattuk a fenekét: a kavicsot és az elrohadt fűvet. Ha volt a kezünk ügyében villa, amikor az angolna felbukkant, a dolog szinte biztosnak látszott. Egy szűrés, és az átdöfött véres angolna magasba emelkedett, majd kirepült az

árok szélére, ahol tekergett még egy ideig. Villa nélkül azonban komoly feladatot jelentett, mivel az angolna kicsúszott az ujjaink közül, megbújít a szappanbuborékok alatt, aztán végleg eltűnt. Félórai fáradságba került, míg fogtunk egy ilyen húsz centis síkos, mocskos, félig felhasított, ehetetlen angolnát.

- Te mégis megetted? - kérdezte a nő, mustárt kenve a sütőrostélytól csíkos, félig nyers vesepecsenyére.

- Három vagy négy falásra bekaptuk, miután papír és szalma tüzén enyhén megpirítottuk. Sár és füst íze volt, de nagyon ízlett. Azonban nem ez jelentette ebédünk első fogását. Ilyenkor általában már végeztünk valamilyen komolyabb falattal: egy kerti poszátával például. Két vagy három órán keresztül egy görbe nyárfa alatt bujtunk meg, amely jól el volt rejtve a dús növényekkel teli üvegház és a díszsövény közt húzódó tisztástól. Barátaim gumis parittyával (népiesen csúzi) voltak felszerelve, én azonban egy Flobert-rel rendelkeztem, amit sikerült megtöltenem három-négy apró söréttel.

„Észrevettük, hogy a mézszínű madárka felröppent a fügefára, finom vékony csőrével sebesen csapkodott, csipegetve a gyümölcsből, amellyel táplálkozott. Időnkint áttelepült a fügefáról a nyárfára. (A fügefa alatt nem lehetett megbújni.) Mindössze kétszer vagy háromszor esett meg egy évszakban, hogy a kerti poszáta (számunkra minden madárka egyforma volt) gyors szárnycsapkodással átrepült a tisztás felett, és elhelyezkedett a nyárfán. Ha túl magasra szállt, vagy ha nagyon elfedték az ágak, nem volt mit tenni. De nem egyszer alacsonyabban telepedett meg, alig két lépésnyire tőlünk, ilyenkor jól láthattuk; és akkor aztán lóttunk, mindannyian együtt, a puskával és a parittyákkal.

„Sután lepottyant, és elterült a földön. Még élt. Vércsepecske szivárgott ki a csőréből, fényes fekete szeme meg-megrebbent, majd fátyolos lett és becsukódott. A kerti poszáta megdőglött. Gyorsan megkopasztottuk, még meleg volt. A levegő tele lett libegő tollakkal. Egyetlen kis levegőrezdület elég volt ahhoz, hogy szétrepítse. Csupaszon, sárgán hevert zsírral bélelt püspökfalatjával, már csak a fején rezgett egy kis pehely. Egy perc sem telt el, és a veteményeskertben égett már a fenyőtobozokból rakott tűz. Egy száraz ágra függesztettük. Ropogva recsegett megvajazva önmagát, mialatt az angolna viszont szenesedni kezdett a parázsban. Megkezdődhetett a mi finom ebédünk. Ezek voltak a nagy alkalmak, évenként kétszer ehattunk így...”

- S mi volt innivaló? - kérdezte undor nélkül a nő, szájához emelve a nagy pohár Manzanillát.

- Egy dézsa kútvíz, amelybe tíz-tizenkét diónyi nagyságú félig nyers citromot csavartunk, és amiből vénuszhaj között vakolatporban húztunk nagyokat.

A férfi hosszán hallgatott gondolataiba merülve, aztán szájához emelte az Angyalnedűvel teli poharat, és szürcsölve ivott egy kortyot.

- Nem, nem - mondta végül. - Nem ugyanaz.

- Rá kellene szoknod a Manzanillára - mondta a lány szemöldök-ceruzáját keresgélve a teknőcfelelő toalett-készletben. - Nem fogsz belehalni, hajíts el minden emléket. Olyannak kellene lenned, mint az az asszony, aki átugrotta

az árkot, és nem fél többé semmitől. De te benn akarsz maradni az árokban, hogy múltad angolnai után kutass.

A pincér ismét odajött bátortalan arccal.

- Egy Chateaubriant? - kérdezte. - Tengeri rák-velouté párban? Tizenkét vagy huszonnégy csiga burgundiasan? Rajnai lazac szeletkék? Vagy esetleg szalonkapecsenyével óhajtja kezdeni?

- Szeretnék - mondta a férfi gyászos hangon - egy spárgatövis tüzén sült kerti poszáta lábacsját és egy darab tengeri angolnát szappanban. Tudom, hogy ez nem lehetséges. Sajnos. Kérem a számlát.

Kivett egy hosszúkás kék bankjegyet a pénztárcájából, rátette a tálcára, majd odaszólt a lánynak: - Akarod, hogy menjünk? A következő alkalommal, ígérem, hogy én is Manzanillával kezdem.

- De ne hagy abba - mondta a nő. - Egyetlen egyszer nem elég. Csak később lesz jó.

Basszuskulcsban

(In chiave di „fa”)

- Csak úgy léphet erre a d-re, ha összezárja, lefojtja a hangját - magyarázta az öreg mester, miközben felbontva játszotta az akkordokat a billentyűzeten. - Később kinyitja az esz-t is, ha szükséges, és pillanatnyilag... Mondjon egy u-t. Így: 0-o-o-uuu... Nagyon jó.

Túlvilági nyögésnek, nem embertől származó sípolásnak tűnt, amit kiadott magából. Az öreg mester azonban elégedett volt. Ez a kicsi, összeaszott, tiszteltre méltó és ugyanakkor nevetséges emberke maga váltogatta a hangnemeket a billentyűkön, miközben galambtojás formájúra torzított száját csak nagy nehezen tudta nyitva tartani bajusza ősz fonatai és mozaikszerű hófehér szakálla rázkódó rétegei közt. Úgy trillázott mint egy százéves pacsirta, és szeme csillogott vastag szemüvege mögött.

Az ablakok (a ház legtetején voltunk) egy ernyővel és piaci standokkal teleszórt, négyzet alakú tágas térre néztek. A távolban, örökké bokros bronzvörös lován, egy argentin generális szúrt hőiesen a levegőbe kardjával. A tér bal oldaláról nyíló út, amely a tengerhez vezetett, néma volt, két oldalán szülésznők és alig ismert fogtechnikusok címtáblái virítottak. Az öreg mester eléggé kieső helyen lakott, de bele kellett nyugodnom. Ő volt az egyetlen, aki valaha érintkezett Maurellet és Neverrinivel, és aki tapsra bírta a szentpétervári Imperiált meg a barcelonai Liceumot. Ő az egyetlen, aki megmenthet engem a Konzervatórium tanárainak hozzá nem értésétől. Az órák nagyon korán kezdődtek, reggel fél kilenckor, és általában harminc percig tartottak. Kilenc után valamivel már a helyi könyvtárban voltam, amely szinte teljesen üres volt ilyenkor.

Nem volt valami nagy választék a könyvekben, és így a könyvtáros sem tétélezte fel, hogy ilyen korán háborgathatja valaki. De az egyik mindig nyitva álló szekrényben több hónapra elegendő legelészni valót találtam. (Ott olvastam akkoriban Lemaître és Scherrer, Amiel felfedezőjének nem is tudom hány kötetét.) Közben az órák rendben folytak. Fokról fokra belenyugodtam, hogy istenhozzádot mondok annak, ami a hangom volt, mondjuk pszichológiai értelemben. Nem vagyok többé Boris, nem Gurnemans, sem II. Fülöp, el kell felejteni a sorokon kívül a hangjegyeket is, Sarastro vagy az eunuch Osmin síri énekét. Az öreg mester ebben a dologban nagyon szigorú volt, de az új fekvésben sem adott sok reményt arra vonatkozóan, hogy esetleg Jago tollas mezét vagy Scarpia monokliját és dohányszelencéjét viselhetem. Megvetette a „modernet”, ami szerinte tönkretenne engem, az én műfajomat a hagyományos belkantóban határozta meg: V. Károlyban; Valentinóban, Germent-ben, az apában, Belcore őrmesterben, Malateste doktorban: íme ez az, ami nekem kell.

„Alzazár kertjei – Ő, a gyönyörű mór katonák közül – óh mennyi...”. C, c, c, c – zengett mint a gong, aztán cikornyák, díszítések halmaza, fel, fel egészen az f-hanghoz írt nagy „koronáig”, amelyet még a generális szobrán túl is hallani lehetett, és végül a feloldás az ellenállhatatlan hatású központi c-n. Így lép színre XII. Alfonz, Castilia királya, és így nyert csatát negyven évvel ezelőtt az öreg mester, amikor Don Pedro del Brasile véresre tapsolta a tenyerét. Milyen szomorú azonban! Nem méltányoltam eléggé öregkori hangomat, és nem tudtam, hogyan ítéljem meg az újat. Olyan hangszer birtokában voltam, amellyel nem törődtem többet. Amint befejeződött a félórám, újabb növendékek érkeztek, akiket már korábbról ismertem. Lloyd Sabaudó egyik szemüveges számvevője, egy rendőrkapitány (Calestrone úr) és egy asszony, akinek keskeny dereka és rövid combjai voltak, a fején viszont valóságos pagodát viselt áltincsekből. Különben egy gyáros felesége volt, aki nem értette meg őt (ezt azonnal elmondta nekem). Ilyenkor utánam a *Lombárdok* tercettjét próbálták. Egy napon, éppen amikor a vér- és tintahallal rakott standok egyike mellett ültem, szakadt rá a bosszús járókelőkre a „vonítás” („Milyen kéj ragad el...”), melyet kénytelen-kelletlen jó sokáig kellett hallgatni. Madame Poiret többször meghívott a házába. Csipkézett tornyú kis villában lakott, amelyet egy felvonóhíd felől lehetett megközelíteni, a Caravaggio nevet viselte annak ellenére, hogy férjének francia neve volt. Magázott húsz évvel korábban, mint ahogy ez a csapás kötelező érvénnyel rám szakadt. A *Parasztbecsület*ben mutatkozott be Pontremoliban, aztán eltűnt az élet forgatagában. Minden hiányzott belőle a hangon kívül. Tőle tudtam meg, hogy a velem mindig szűkszavú öreg mester szerint én is hozzátartozom ahhoz a három gyöngyszemhez, akiket a tanításban a sors juttatott neki. Vagyis az egyik, természetesen a madame után. Az volt a benyomásom, hogy be van kötve a szeme. Vagy megegyeztek abban, hogy átejtenek engem? Végül nagyon körülményesen megkérdeztem az öreg mestert, de nagyon kétségbe ejtett, amit mondott. Bele kellett nyugodnom: sem Poiret asszony (más kell ahhoz), sem a városi villamosok mérnöke, az üvöltő Amonastro, aki miatt még az elképedt

halárusok is felkapták a fejüket, sem az elmekórház igazgatójának a lánya, a homályos Mignon, a terjedelmes és macskaszzerű Eboli hercegnő, sem „Sabaudo” tremolózó, édeskés Nemorinója, sem (óh ez aztán) a boldogtalan Calastrone úr nem méltók még arra a figyelemre sem, hogy felhúzzassam velük a csizmáimat. A hang, mondta az öreg mester, nem számít semmit. *Axillo* (paprika) kell ahhoz (tájszólásban beszélt), vagy ha akarja, só és bors a coda folyamán. Ha a keresztt vagy a halál jelenetben, a kenderhajú ifjú hős, Valentino „Szent Medál” című áriájában, minden simán ment, azonnal új Kaschmann-nak nevezett. Amikor kijöttem az óráról, úgy szégyelltem magam, mint egy megvert kutya. Valóban rám értette, silány kis könyvtári egérre az *axillót*? Vajon az én kis tudásomra lehetne bízni akár az operairodalom kevésbé fűszerezett részeit is?

Paprikával vagy anélkül, az ördög nem aludt. Egy nap, éppen amikor egy közbevetett kis nyaralásból tértem vissza, mondták, hogy az öreg mester hirtelen meghalt. Láttam őt kiterítve magányos agglegény ágyán feketébe öltözötten, ezüstös üstöke körülfogta arcát. Egészen kicsivé zsugorodott. Szobájában tartotta az okleveleket, a cár érmeit, a művirág koszorúkat és a bekeretezett újságkivágásokat. Legkedvesebb növendékei mind ott álltak sorban az ágyánál, és „fojtott” nyüszítéseket hallattak (mi, mi, mi), mint az egerek, nehogy megemelkedjék a hangjuk. A gyászszertartás után vidékre utaztam, és nem sokkal később elnyelt a pármai Pilotzo-laktanya. A varázslat, ha nem is az éneklés, befejeződött számomra. Azt hiszem, az öreg mester magával vitte a túlvilágra azt a hangzásideált is, azt az énekes alteregót, amelyet szinte tudtomon kívül és költségeim ellenében oly leleményesen felfedezett és táplált bennem, talán azért, hogy megtalálja saját, elmúlt ifjúságát. Amikor, néhány évvel később újra próbálkoztam a billentyűzet mellett, felfedeztem, hogy mégis meglelte helyét a Nagy Inkvizitor mélyről jövő é-je és a hájas Osmin kontra d-je. De most már mit kezdhettek velük?

A fergeteges asszony

(La tempestosa)

A hír, hogy Giampaolo feleségül vette Dirce F. asszonyt, aki már kétszer megözvegyült, és jóval idősebb volt nála, nem váltott ki rosszízű megjegyzéseket a városban. Az élet nehéz volt Giampaolo számára, és annak tudatában, hogy egyszer s mindenkorra megoldódott (még ha néhány elkerülhetetlen lemondás árán is), megkönnyebbülés volt számtalan barátjának, akik közül senki sem kockáztatta meg, hogy vulgáris módon megjegyezze, „szögre akasztotta a kalapját”. Az esküvőt pazar ünnepek és bankettek követték; majd aztán a két házaspár fél élete egy kissé árnyékba került. Még mindig beszéltek róluk, de kissé megfoghatatlan kifejezésekkel. Azt mondták, hogy Giampaolo „dolgozott”

- kinek és hogyan, nem lehetett megállapítani -, és hogy az ő Dirceje földi paradicsomot teremtett a számára. De világossá vált, hogy a házasságok visszahúzódva élnek. Akik erről beszéltek, bevallották, hogy nem túl friss találkozássokra, meghívásokra hivatkozhatnak csak, és méltatták az asszony által felszolgált ételek finomságát, illetve vendégszeretetének nyitottságát, rögtön megfogalmazódott az óhaj, nem rövid távon persze, újabb próbát tenni, vagy legalábbis a válaszdás napját *sine die* meghatározatlan időre elhalasztani. Nem voltak nyílt kritikák vagy őszinte mentegetések, amelyek elhagyták volna az óvatos szájukat; mindemellett gyakran előfordult, hogy akik azt mondták, Dirce asszony... Giampaolo... egy remek pár... ki lehetett olvasni az arcukról bizonyos aggodalmat, és szinte annak a szándékát, hogy nem *kiborítani a zsákot*. Federigo nem vette észre ezeket a mentegetéseket és fenntartásokat mindaddig a reggelig, amikor szórakozottan végig nem sétált a Forno utcán, és elért a 15. számmal jelölt épület elé, és eszébe jutott, hogy ott él régi barátja, Giampaolo, aki egy szerencsés házasságot követően eltűnt maroknyi meghitt barátja köréből. Federigo szegény volt, és félnék, és nem volt képes az új helyzetbe került Giampaolo után futni és összegyűjteni a pazar bankett morzsáit. Az övé egy barát szíve volt, nem egy tömjénező, kéregető lélek. A tartózkodás és a büszkeség egyfajta keveréke tartotta vissza szerencsésebb barátjától; amíg csak a jég magától meg nem tört, és Federigo spontán módon, anélkül hogy tudta volna, mit csinál, megnyomta Giampaolo házában a csöngőjét abban a reményben, hogy eltölthet vele egy bizalmas félórát, amely máskor oly kedvessé tette ezt a várost...

Egy őrzőkutya vicsorgása fogadta, és bevezették egy szobába - amelyet megtanult azonnal *living room*nak, vagyis nappalinak nevezni - tele festményekkel, szobrokkal, kárpitokkal, ónvázakkal és ezüst sasokkal, Federigot kiáltozó düh fogta el akkor, amikor egy rosszul borotvált ismerős kérte és hozta a legmegfelelőbb helyre általánosságait.

Federigo Bezzica? Micsoda váratlan megtiszteltetés. Évekkel ezelőtt, két vagy három éve, Giampaolo szerelmi viszonya kezdetén, amikor a jó lélek, a második jó lélek, létezett még (egy kézujj emelkedett fel, rámutatva egy kopasz férfira a nagy olaj portréképen), ő, Dirce asszony, mindent tudott róla, az élete és a jellege iránti intenzív csodálat vibrált. Federigo Bezzica! Ha korábban ismerte volna őt... Ki tudja... Giampaolo barátai közül a legkedvesebb, a legméltóságtelejesebb, a legzárkózottabb. Bizonytal megérdemelt egy szemrehányást, amiért legutoljára jelent meg. Félnétség? A nyugodt élet szeretete? Megértette (oh, mennyire) a boldog magány élvezetét, és a rokonszenvnek eme alapján is remélte, hogy jó és szilárd barátságot köthet vele. És Giampaolo? Igen, Giampaolo dolgozott, de hamarosan megjelent. Közben ki lehetett használni a várakozást, és váltani néhány szót, hogy jobban megismerjék egymást. Kérne egy Portóit, egy száraz Martinit, egy Negronit? Fabrizio, hol bujkál ez a lusta Fabrizio. Gyorsan, egy Portóit az úrnak.

Federigo nem nézett még rá: a szalon félig árnyékos volt, és a nő túl közel ült hozzá, hogy el merje fordítani a nyakát. De egy nagy tükör - egy *trumeau*,

mondta ő – egy furcsa, összegömbölyödött ragadozó madár képét vetítette felé, vibráló orr (csőr) cimpákkal, kék és mahagóni szín közötti hajjal, és kétrétegű, teljesen külső fénytől tüzes szemekkel. Felvillantotta a szemét, amint *briquet-t*, azaz öngyújtót nyújtott a vendég cigarettájához, majd lehunyta, hogy azt teknősbékahéjú kozmetikai táskájába visszategye.

Kis idővel később Giampaolo, ingujjban, csatlakozott hozzájuk, és kezét csókolt a hitvesének. Nem mert túl sok szót mondani. Viszont ekkor sápadtan és bizalmatlanul az első jó lélek (*az asszony*) fiai, Antenore és Gontrano léptek elő (az új ismét felemelkedett és egy bajszos katonatiszt arcképére mutatott), majd Rosemarie, a másik (*a férfi*) lánya is megérkezett. Dirce asszony úgy döntött, hogy Federigo továbbra is vezekelni fog velük. Átmentek az ebédlőbe, ahol a vendégek fölé hajló bronz szobor alatt egy finom hímzést terítettek a nagy üvegasztalra, és a szolgáló Fabrizio megvárta, míg az úr felvette a zakóját, majd csészében húslevest, sajt *soufflét*, felfújtat, grillezett garnélarákot zukkinivel, végül egy kosár szárított gyümölcsöt szolgáltat fel. Kávézni visszatértek a nappaliba; a szűrő sokáig volt működésben, és a hozzá tartozó likőr kiválasztása is hasonlóképpen akkurátusan történt.

Amikor Antenore, Gontrano és Rosemarie engedélyt kértek a távozásra, Federigo megpróbált elbúcsúzni, de meggondolatlanul kifejezte abbéli vágyát, hogy pihenjen (Dirce asszony által is helyeselt és elfogadott ebéd utáni szokás), így őt erővel egy kanapéra tuszkolták a szalonban, és minden formalitás nélkül arra kérték, hogy szunyókáljon. Két órán át feküdt a sötétében, igen izgatottan. Zaj azonban nem hallatszott, talán mindenki aludt.

Mit tegyen? A két óra örökkévalóságnak tűnt. Az óra bátorságot adott neki, amikor négyet ütött. Federigo felkelt, felhúzott egy redőnyt, rendet rakott a kanapén, amelyen szunyókált, és lábujjhegyen kiment, megpróbálta elérni az előszobát. De az éber Fabrizio nem mulasztotta el, hogy vészjelzést adjon, és ennek hatására újabb ajánlatok özönlöttek hozzá a szalon ajtajából.

Közeledett a teázás órája. Miért menne el ilyen hamar? Sürgős ügyek? Ugyan már, ne vicceljünk. Nem érzi túl jól magát? Helyreállító kúra volna javasolható. Például néhány Bescapč lecitin injekció intramuszkulárisan. Ugyanaz, mint amit az asszony Giampaolónak adott. Neki ezt javasolták? Annál jobb. Nem, nem kellett késni. Jelenleg nincs gyógyszerár. Mindent megtett volna ő, nagyszerű, engedéllyel rendelkező ápolónó volt. Az ég szerelmére, nem kell bókolni, barátok között. Csak egy pillanat, egy kicsi pillanat.

Felszerelve visszatért, Federigónak el kellett nyújtóznia egy halom párnan, és fel kellett mutatnia magából egy néhány négyzetcentiméteres részt a vendég megszúrásához. Zavartan azt hitte, kötelező még állnia néhány percig, de közben Fabrizio visszajött a teás kocsit vonszolva. Hogy a szertartáson részt vegyen, Giampaolo ismét megjelent. Bejelentette, hogy elromlott az idő. Esett az eső. És Federigónak nem volt esernyője.

Dirce asszony azonnal két döntést hozott. Federigo maradhat vacsorára. Semmi zavarás, nagy öröm mindenkinek. Visszautasítja? Egy másik világ dolgai.

Ez hadüzenet volna? (Fenyegető fény ragyogott a szemében. Federigo pedig tiltakozó mozdulatot tett.)

De nem, mi a fene, nem utasíthatja el, maradhat. Szakadt az eső, Antenore és Gontrano visszatért a kutyával, vermutot szolgáltak fel, majd egy újabb egy-órás kellemes beszélgetés után Fabrizio megjelent fehér pamutkesztyűben, és bejelentette, hogy a vacsora felszolgálva. Federigót karon fogták, és a helyére vezették, ahol paradicsom leves várta, betéttel, majd nyúlzelével és néhány hallal szirupban. Fabrizio felügyelt mindenre, parmezán reszelőjével megszórt a tálakat. A beszélgetés a szerelemről folyt, és amikor az idő későre fordult, a fiúk visszavonultak. Tíz órakor néhány villám rázta meg a házat.

Nem volt lehetőség távozni ebben a ronda időben. Fabrizio hazavihette volna autóval, de sajnos még nem volt ideje arra, hogy a differenciálmű egy hibáját kijavítsa. Semmi aggodalom, ott volt a vendégszoba, ízléssel, szeretettel berendezve. Az asszony rendezte be. Kérnél egy kamillateát, egy mentateát vagy egy bromid kockát? Másnap újra látták egymást a tejeskávé órájában. De előbb, nyolc óra körül, Fabrizio azt az utasítást kapta, hogy vigyen egy csésze fekete-kávét a szobájába. Szüksége volna még valamire? A fürdőszoba jobbra van, a villanykapcsoló balra. És köszönöm a kellemes látogatást, az elsőt egy hosszú sorozatban. Köszönöm, köszönöm még egyszer, *good bye*, báj báj.

Már nem esett az eső, a szobája ablakán kihajolva Federigo úgy kalkulálta, hogy az ugrás túl veszélyes volna ahhoz, hogy kijusson onnan. Aztán ott van a kertkapu, amelyen át kellene mászni, no meg Tombolo kutya kockázata, harapása és egyéb kellemetlenségek. És mi van akkor, ha tolvajnak tekintik?

Tántorogva becsukta az ablakot, és meglátta a második elhasznált (vagy talán az első) pizsamáját, amelyet az ágyra terítettek. Két újjal megfogta, majd hagyta, hogy visszaessen, amikor kopogást hallott az ajtón. Giampaolo volt, aki egy pár öreg papucsot hozott neki.

– A holnapi viszontlátásra – mondta neki. Csak később találkozhatunk, mert most dolgoznom kell. És te mikor nőülsz?

Nehéz este

(Sera difficile)

Az első nap meghittségében, ki tudja miért, a férfi buckánynak, az ő kedves kis buckányának nevezte a nőt, aki nem gyanakodott túlzottan.

– Buckány? Mi az? Vadállat, varangy vagy virág? – Igen – felelt –, vadállat, de valójában nem is vadállat, hanem egy kis kedves, szőrmés háziállat, olyan csincsilla-, görény- vagy menyétfajta.

Azonban este, alighogy a gondola elhagyta a Rialto-hidat, és egy homályos csatornába hatoltak be, csobbanás rázta meg a csónakot. A nő felemelte karjába

hajtott fejét, és szinte részegen az örömtől megkérdezte? – Mi az? – A gondolás pedig válaszolt: – Az egy buckány – és a dráma néhány pillanat alatt bekövetkezett.

– Egy egér – mondta a nő, tágra nyílt szemmel követve az örvénylést a csatorna búzló vizében. – Közönséges vízi patkány. – És te merészeltél...

– Én? – dadogta a férfi vihart szimatolva. – Egy egér? Mit mondtál? Nézd meg jól (az örvénylés lassan eltávolodott), valóban nem egér, olyasmi, mint egy hidra vagy mint egy hód, amelynek a szőre csodaszép...

Az örvénylés eltűnt, de egy újabb, erősebb csobbanás terjedt szét, és amikor a gondola közelebb ért az egyik kis ikonhoz, vagyis ahhoz a Madonna-szobrocskához, amely égő gyertyákkal volt körülvéve, a nő szemügyre vehette a buckányt, amely átszelte a vizet; ezt a síkos, félig elmerült, duzzadt testet, hosszúkas, dugóhúzószerűen csavarodó trágár farkát, pofáját, amely kiemelkedett a víz színén úszó hulladékok és citromhéjak közül, mocskos szemét, hosszú, vizes bajszát és csülkét, amely örvényt kavarva dolgozott a folyócska piszkában.

– A buckány! Borzalom! – kiáltotta a nő. – Kövessük közelebről, szeretném jobban látni.

A férfi könyörgő mozdulattal intett a gondolásnak, hogy menjen tovább egyenesen. De az fordított egyet a lapáttal, és a gondola két lépés távolságban követte a koszos kis bestiát. Egy pillanatig sötét volt, aztán egy megvilágított szeglet fényt vetett a kis úszó szörny mögött húzódó örvényre. A nő rövidlátó szemét kimeresztve bámulta.

– Ilyen a szemem? – kiáltotta sírva. – Ilyen bajszom van? És ilyen pisiszínű a szőröm?

– De nem, asszonyom, hiszen az olyan színtelen? – mondta a gondolás. És a férfi, a másik, azon igyekezett, hogy közelebb lépjen a nőhöz, és mondja neki: – Nem érted? Ez csak tréfa. A velencei patkányok egészen mások, ronda mocskos egerek, de én úgy értettem, azt hittem...

Aztán megakadt, s nyugodtabbnak látszott. A patkány kiugrott a vízből, és eltűnt az egyik kanális mélyére húzódva. A gondola egy ideig sötétben haladt, majd alig néhány méterre a Sóhajok hídjá bukkan fel előttük. A nő csendesen sírt.

– Pedig – mondta a férfi reszketve – valójában itt, ebben a kanálisban... Azonban, ha látnád, más helyen, ahol a víz...

De a nő kurtán, hidegen félbeszakította.

– Amint megérkezünk a szállóhoz, rendelj motorcsónakot – mondta

– Még az éjszaka elutazom. Majd megírom, milyen címre kell küldened a csomagomat.

A szorongás

(L'angoscia)

Nagyon fogékony vagyok az északi városok hangulatára, és Zürich látványa, gótikus katedrálisának hősípkás csipkézete, útjainak jégpáncélja, amelyen fényes neonreklámoktól megvilágított nagy kocsik suhantak némán, százszerű, üres és egyúttal mégis (délután ötig) élettől nyüzsgő képe valósággal elbűvölt az ablak üvegén keresztül. Négy óra lehetett, még egy órányi élet maradt a város számára. Leheletem kissé elhomályosította a belső üveget. A szoba túl volt fűtve, de kint a hőmérő 22 fokot mutatott zérus alatt. Csengett a telefon. A szálloda portása volt.

- Itt van Brentano Löwy asszony - mondta -, aki azt mondja, hogy találkozója van önnel. Felengedhetem?

- Jöjjön csak.

A turbánt viselő intellektuelek egyikének kellett lennie, akik tegnap este gratuláltak az előadásom után. Négyszemközti beszélgetést, riportot kért egy nagy példányszámban megjelenő képes magazin számára. Nagy emberek papucsban - ez volt az ő specialitása. Nagy emberek hiányában azonban közép-termetű és pusztán érdekes személyekkel is beírta. Néhány indiszkrét értesülés, csengő hangnem, egy fénykép és kész a cikk. Jó szimattal, jó érzéssel megáldott és éppen ezért kitűnően fizetett hivatásos riporternő - ennyit mondtak róla nekem. Kopogott az ajtón, és belépett. Piros tollal díszített kék turbánt viselt, szorosan testhez álló kosztümöt és finom szőrmebundát, amelyet azonnal levetett. Valószínűleg festett, sötét színű haja volt, életkora meghatározhatatlan, bent a ...venőben.

- Egy teát? - javasoltam.

Bólintott. Telefonáltam, hogy hozzanak fel a szobába két teát.

- Nincs sok kérdésem a számára, Montana úr - mondta. - Íme egy kis problémacsokor. Helyesli-e az európai államok egyesülését? Szövetségi unió az egyes hatalmak részleges önállóságával vagy pedig egyszerű védelmi *covenant*, olyan szövetség, amely egyesíti a katonai hatalmat? Hasznosnak találja-e az UNESCO külvárosért indított akcióját? Helyesli vagy ellenzi a néger McGee felakasztását, aki állítólag megerőszakolt egy amerikai nőt? Kit tart méltónak arra, hogy elnyerje a Béke Nagydíjat? Véleménye szerint megfelelő mértékben védik a nők jogait Olaszországban? Az ateista vagy a keresztény egzisztencializmust kedveli jobban? Ön szerint a figuratív módszernek lehet még értelme a vizuális művészetek területén? Úgy véli, hogy feltétlenül szükség van egy európai alapnyelvre? Elegendő lenne-e véleménye szerint, hogy ha az olasz nyelv harminc százalékkal járulna hozzá egy ilyen nyelvhez?

Megáll, szürcsölt egy korty teát, aztán folytatta:

- Egyszerű dolgok, amint látja. Hozzáfűznék még néhány személyes kérdést. Szereti az állatokat? Melyiket szereti? Biztos abban, hogy megfelelő védelemben

részesülnek? A macskákat szereti jobban, mint a kutyákat, vagy fordítva? Részt vesz-e aktívan az állatok élveboncolása elleni harcban?

Elhallgatott és fürkészően nézett rám lornyonján keresztül. Pillanatnyi csend következett, amit az ingaóra kondulása szakított meg.

- Mindig azt hittem, hogy a macskákat jobban szeretem, mint a kutyákat - mondtam végül, bocsánatot kérve, hogy az egyszerűbb dolgokkal kezdem. - Később némely asszonyok az őket körülvevő macskafalkákra irányuló hisztérikus szenvedélye érdeklődésemet a kutyák felé fordította. De pálfordulásom eléggé új keletű, annak köszönhető, hogy a kutyák (a macskákkal szemben) megmaradnak az emlékezetben, tovább akarnak élni bennünk. Elméletileg el-lene vagyok a tovább élésnek, és hiszem, hogy mindent összegezve a legméltóbb az, ha az ember vagy az állat elfogadja, hogy eltűnik az Örök Semmiben. De gyakorlatilag - szellemi örökségünk szerint - keresztények vagyunk, és nem tudok megszabadulni a gondolattól, hogy valami képes tovább tartani vagy egyenesen kell, hogy tovább tartson belőlünk. Galiffa kutya, akinek megőriztem a fényképét, kedves kolléganő, negyven évvel ezelőtt pusztult el. Ezen a fotón, amely róla az egyetlen létező kép, egy barátom mellett látható, aki azóta szintén halott. Én vagyok tehát az egyetlen személy, aki őrzi e vörös bundájú, vidám keverékkutya emlékét. Szeretett engem, és amikor már túl késő volt, én is megszerettem.

- Passepail - folytattam - volt a második kutyám, egy nagyon kétséges tisztaságú skót terrier. Nem nagyon kedveltük egymást, és átengedtem egyik barátomnak. Nincs róla fényképem, de talán a kutyák elíziumi mezején visszaemlékszik arra, hogy megmentettem őt egy autóbaleset során. A harmadik farkaskutya volt. Buck névre hallgatott. Nagyon jól viselkedett, és kedvelte a teknősbékámat, akivel megosztotta az ételeket. Amikor szopornyicában kezdett szenvedni, sikerült elküldenem egy bizonyos parasztcsaládnak, Val di Pesába, Firenze mellé. De az éjszaka folyamán megszökött, és hazatért, 30 kilométert hagyva maga mögött. A szopornyica végül annyira elhatalmasodott rajta, hogy mérgező tartalmú injekcióval kellett végezni vele. Nem láttam, hogyan pusztult el. Eutanázia vagy majdnem az, amint látja, Brentano asszony, szinte a témánál vagyunk. A negyedik kutyám Pippo volt, egy fajtisza snauzer. Olga Löser olajfák között álló villájában született, amelyben nyolc Cézanne-kép lógott. A ház öreg gazdaasszonya meghalt, én túléltem. Pippo most Marche egyik városában él. Nagyon dühös rám, és nem bocsátja meg soha, hogy odaajándékoztam. De az élet egy bizonyos ponton megakadályozott engem abban, hogy továbbra is tartsak kutyákat.

- Oh, az élet - mondta B. L. asszony felsóhajtva -, az élet Olaszországban! Csodálatos emlékeim vannak Itáliából, sokat voltam ott. Imádni való föld, de a férfiak... ha tudná, mennyit kellett harcolni... Mindig készek a cselvetésre! Ön olyan, mint a többiek? Vagy különbözik tőlük?

Legördült egy könnyecsepp az arcán, nagy nehezen tört utat a púderen, két tüzes szem fürkészett.

Félhangon mondott néhány szót.

- Igen, B. L. asszony, különbözöm, nagyon különbözöm (észrevettem rajta a változást, talán a csalódás jele volt)... de legbelül nem, nem különbözöm túlságosan (mégis félve egy erőszakos gesztustól)... de végül is azt hiszem, igen, különbözöm mindenkitől. - Izzadtam, minden szavam szörnyű baklövésnek tűnt.

Csörgött a telefon. - Megérkezett Bretano asszony kocsija - mondta a portás.

- Köszönöm az érdekes megnyilatkozásokat, Fontane úr - mondta az asszony, előszedve az ajakceruzáját. Meg fogom jegyezni... az ön különbözőségét.

Kilépett, bólintva a fejével. Később elküldte a kivágott riportot. Nem szólt az sem kutyáról, sem a férfiak cselvetéséről, hanem Herr Puntaléről és a Szorongás modern problémájáról.

A karvaly szárnyalása

(Il volo di sparviero)

Zuhogott az eső. Túl a belső udvaron, a tetők gyötrelmes cikkcakkján kívül egy nagyon magas, csupasz fa emelkedett. Az eső eltakarta, majd felfedte a szél-rohamok táncában. Olyan volt, mint egy keményen megmetszett rézkarc vagy egy színehagyott pasztell. Hirtelen fekete pont ereszkedett alá az égből, és elhelyezkedett a legfelső ágon, egy görbe és vékony ágacsán, amely rögtön lehajlott a súly alatt. Nagy, kövér madár volt, nem valami kis madárka, ezt meg lehetett állapítani az ág hajlásából és abból a sötét foltból, amit a szárnyas nyomott a szürke égre. Bármilyen más madár, amelyik átvág az esőn - legyen az veréb vagy fecske - sokkal kisebb pontnak tűnik. Nem, az ott fenn nem egy kis veréb és még csak nem is egy galamb volt. Zuhanórepülésben érkezett, viharos szárnyalással, fénypontokat villantva elő rojtos szárnyai alól. Hátrafordult a farkát csipkedve, ami nagyon hosszúnak tűnt, az ágacska hintaként hullámozott. Ahogy figyelmesen néztem, mind nagyobb lett, míg az ágak kuszasága szinte nem látszott többé. A fa gigantikus méretű volt, legalább százévesnek kellett lennie. Hány száz ablakból lehetett meglátni? Talán egyedül én vettem észre az égi látogatót, de talán nem... Valóban, ha a belső hallásomra figyeltem, úgy tűnt, sok-sok hangot tudok felfogni, amelyeket akkor hallottam először, és valószínűleg nem fogok hallani soha többé.

- Egy vadgalamb, egy eltévedt szarka, egy réce - mondták szinte kórusban egy téglaszínű felhőkarcoló tizennegyedik emeletének lakói.

- Vörös vércse lenne? De nem látom a csőrét. Add ide a látcsövet, Adalgisa - mondta a természettudós, aki a Borgospesso utca egyik tetőterébe fészkelte be magát.

- Edgar Poe hollója - mondta az öreg festő a Bigli utca 17-ből, aki harminc évvel ezelőtt illusztrációt készített e költeményhez.

– „Te nem halhatsz meg, halhatatlan madár!” – mondta a Pietro Verri utca egyik padlása felől egy kopasz férfi, akit kétszer elváltak már attól, hogy egyetemi magántanárságot szerezzen angol irodalomból. – Ki írta ezeket a sorokat? Keats vagy Shelley? Pasqualina, kérlek, add ide azt a sárga könyvet a kandalló fölül! Pacsirta vagy fülemüle? De hiszen az ott olyan kövér, mint egy tyúk. „Te nem halhatsz meg...” Ménkü csapjon bele! Ha arra gondolok, hogy e költemény miatt gyötörtek meg...

– Talán egy páva. De akkor hogy került oda fel? – mondta egy háznagy a Sant’ Andrea utcában. – Gyere és nézd meg te is, Anetta. Gyere csak, ne kényeskedj, maradj itt egy kicsit velem, hiszen a gazdáék elmentek hazulról. Ettél már valaha pávát?

Zavaros zaj hallatszott, egy csettintés (talán egy csók?) és egy kis pörlekedés.

– Az egy karvaly – mondta egy asszonyi hang, amely a fölöttem levő tető felől érkezett. – Egy fiatal karvaly, boldog... és szabad. Oda mehet, ahová neki tetszik. A vihar nem zavarja: nem ismer kellemetlenségeket, kötelességeket, előítéleteket. Szárnyal és éli életét. Rövidesen Codognóban lesz, majd Parmában, aztán meg Szicíliában. Leereszkedik egy fára, és nem kéri tőle a személyazonossági igazolványt. Azt eszik, amit talál, füveket, egereket, rovarokat. Chablis legédesebb rózsaleveleiből elixírt iszik. Olyan isten, amely tollakba öltözött, de örökre isten. Egy karvaly az, mondom neked. Szeretnék én is karvaly lenni.

– Megőrültél? – szólalt meg egy férfi hangja, amelynek a nő közeléből kellett jönnie. – A karvalyok a hegyek között élnek, bebalzsamozva érik meg a végüket, sosem boldogok tehát igazán. Fogadni mernék, hogy az ott egy mátyásmadár, egy szegény öreg mátyásmadár, amelyet talán már néhány óra múlva megölnék a vadászok. Ráadásul ez elkerülhetetlen. Mit motyogsz magadban? Jobb egy óra szabadság, mint egy rabszolgaságban eltöltött élet? Ostoba romantika! Nem vetted még észre, hogy ha nem mész hivatalba, vasárnap, úgy érzed, elvesztetted a talajt a lábad alól, szinte meghalsz, semmint élnél? Az ember egy csomó kötelességet talál ki magának, a problémák tengerében úszik, hogy aztán legyőzésükben teljék öröme. Az ember kitermeli saját boldogtalanságát, hogy aztán kedve legyen kis adagokban leküzdeni azt. Mindig boldogtalannak lenni, de nem túlságosan, ez a kicsike meg-megszakadó boldogságok sine qua non-ja. Úgy beszélek, mint egy professzor? Szamárság! Mit csinálnál te, ott fenn, a fa tetején, csuromvizesen... nélkülüm? El akarsz jutni Codognóba, Szicíliába? Szóval igen? Repülj! Próbáld meg repülni, te szegény szerencsétlen!

Egy szélroham megreemtette az ablaküvegeket, és megrázta a fát is. A karvaly egyetlen lendülettel felemelkedett az ágról. Mint egy címer jelképe rajzolódt az égre. Aztán eltűnt a záporban a magasabb tetők között. Folytatta útját. Az ág, amelyen megpihent, sokáig rezgett. Az eső még erősebben zuhogott. Civakodás hangjai értek el hozzám, amiből semmit sem értettem. Aztán sikerült megkülönböztetnem az előbbi férfi hangját, aki most így beszélt:

– Igazad van, bocsánatodat kérem, egy karvaly volt, egy erős, szabad, csodálatos karvaly. Szeretnék karvaly lenni... értem. Én is szeretnék karvaly lenni...

de veled. Ez a különbség, a kis különbség. Mit mondasz? Hogy nem is olyan kicsi különbség? Karvaly volt, bocsáss meg. Nem is tudom, miért vettem a fejembe, hogy ellent mondjak neked. E pillanatban Casalpusterlengónál lesz, talán a Pó fölött. Karvaly volt, mondom, hogy igazad van, térden állva mondom neked, köszöred, köszöred.

Egy újabb szélroham, egy furcsa hang (talán egy csók). Aztán az utolsó hangfoslány:

- Tejjel vagy citrommal? Nem emlékszem rá többé. Oly keveset vagyunk itthon... Szép madár volt pedig. Azt hiszem, már Piacenzánál lehet, a Lovak tere fölött.

A hó-szobor

(La statua di neve)

Hideg volt, Saint Moritzot betemette a hó, a fűtőtest azonban nagyszerűen működött, és én pizsamában sétáltam (a szobámban). Nem szoktam síelni, korcsolyázni vagy kirándulni, nem szoktam szánkózni menni. A hegyek számomra nyáron unalmasak, télen elviselhetetlenek. Azért jövök el ide az év végén, hogy lássam a táncot, amit Kind barátom szervez. Hogy megkapjam ajándékba a papírból készült szamarat, trombitát és csákót. És hogy élvezzem azoknak a családoknak a látványát, akik összeölelkeznek, mialatt nagyot pukkannak a pezsgős üvegek. De főleg azért jövök el ide, hogy lássam a nagy hószobrot, ezt a hóbábut, amelyet S. úr épít szállodája elé, éppen az én szállodámmal szemben. Az ablakból élvezem ennek a hó-bábutnak a látványát. Három méter magas, tollas a kalapja, cigaretta a szájában hamuval, amely mintha éppen lehullana, két sárgarépa füle helyén, két hagyma a szeme helyén, zakója gombjait három retek helyettesíti. Churchill és Grock valamiféle sajátos keveréke. De a hagymaszemek vonzanak leginkább. Az első naptól kezdve, különféle ötletek képzettársításaként, a lehető legkönnyesebb érzést keltik bennem. Az otromba mumus sír, ez egészen biztos. Az egyetlen személy, aki az ünnepnapok folyamán képes igazából sírni. Vörös, csípős könnyeket sír, oly nagy csöppekben, mint a biliárdgolyó. De rajtam kívül senki sem látta legördülni e könnycseppeket. Nem az elmúlt évek hóbábuja ez, hiszen évente újjászületik, csak nekem ugyanaz mindig. Nem csak azért sír, mert szeme gödrében hagymafejek vannak. Más dolgok miatt is sír, amit nem tudok megmagyarázni, de azt hiszem, hiába kutatnék. Aztán amikor egy hófuvallat átöltözteti, és még csipásabbakká, hótól porosabbakká válnak a szemei, többé nem hasonlít Churchillre, már csak Grockra hasonlít. Ott áll és azt mondja: - Szórakoztok? Jó szórakozást! Én sírok mindnyájatok helyett, miközben arra várok, hogy elolvadjak, és hagyjam az utca piszkos sarába hullani a hagymafejeket.

Nem találkoztam sohasem Moby Dickkel, a fehér bálnával, de Grockot sokszor láttam, és az ablaknál állva, amelyet beleheltem, kerestem a módját, hogy szóba elegyedjek e csodálatos madárijesztővel. Engedje meg, Mester – mondtam neki –, hogy én is részt vehessek az ön fékezhetetlen, totális és egyetemes sírásában. Különösen azért jöttem el ide, hogy láthassam önt. Méltatlan dolog, de talán én vagyok itt az egyetlen, aki megsejtheti az ön sírásának okait. Elolvadok majd én is az ön sarában. Két hagymafej van az én szemgödreimben is, és egy retek az orrom helyén... Engedje meg Mester, hogy én...

Könnyed kop-kop a bejáraton, és belépett a szobalány, a teámat szolgálta fel. Toscán nő, gyakorlatias, aki kevésbé hajlik a miszticizmusra.

– Láttá? – miután észrevette, hogy az ablaknál nézelődöm. – Az idén is felépítették ezt a borsóőrző madárijesztőt.

– Valóban? – mondtam közömbösen. – Azt a nagy hóbábut. Oh, csak nem?

A dinardi lepke

(Farfalla di Dinard)

Vajon visszatér-e erre a hűvös és szeles térre elutazásom után az a kis sáfrányszínű pille, aki mindennap felkeresett Dinard terén, a kávéházban, és hordta (legalábbis nekem úgy tűnt) értesüléseit? Nem valószínű, hogy a dermesztő breton nyár verte fel a gyümölcsöskertekben azt a sok, vele azonos színű szikrát. Talán nem is lepkékkel, de éppen Dinard lepkéjével találkoztam, és a megoldásra váró kérdés az, csakugyan hozzám jön-e a reggeli látogató, és tudatosan hanyagolja el a többi kávéházat, mert én a Cornouailles-ben vagyok, vagy ez a kis hely egyszerűen hozzátartozik megszokott, mindennapi útirányához? Röviden reggeli séta vagy titkos követség? Hogy megoldjam a kétséget, elutazásom hajnalán elhatároztam, hogy szép borraivalót adok a pincérlánynak, és meghagyom olaszországi címemet. Igen vagy nem, csak ennyit kell írnia, ha a látogató jelentkezik elutazásom után, vagy ha nem látható többé. Vártam tehát, hogy a kis pille elhelyezkedjék a virágvázán, elővettem egy százas bankjegyet meg papírdarabkát és ceruzát, aztán hívtam a lányt. A szokottnál is habozóbb franciasággal, dadogva magyaráztam az esetet, nem mindent, csak úgy harmadában. Dilettáns rovarszakértő vagyok, tehát tudni szeretném, hogy a lepke visszatér-e mindig, amíg dacolni tud a hideggel. Aztán elhallgattam, beleizzadva e dologba, zavarodottan.

– Un papillon? Un papillon jaune? – mondta a bájos Filli kimeresztve a szemét, miként Greuze képein láthatjuk. Ezen a vázán? Én nem látok semmit. Nézz meg jobban. Merci bien, Monsieur.

Eltette a százas bankjegyet, aztán eltávolodott egy csésze szűrt kávé egyenúlyozva tálcáján. Lehajtottam a fejemet, és amikor felemeltem, észrevettem, hogy a lepke nincs többé a dáliás vázán.

Bozók Ferenc

Éjszaka

Sétálna láb. Mozogna száj s a kéz,
de éjbe bábozódva megtapad.
A talp alatt talán gyökér fakad?
Az éjbe hull a Hold: teába méz.

Kijött a parkba, és csak áll. Csak áll.
A Hold sugárnyi méze ráragyog.
Magánya zsebre vágva. Átfagyott.
Az éjhez éjjeledni? Szép halál.

Se gondolat, se vers, se tollvonás,
így funkciótlan itt e szobrozás.
Se vágy, se cél, se tett, se ihletem.

Teáskanál kavarja éjjelem,
merítsd a kozmosz-éjbe életem,
kavarj sötét teádba, Istenem.

Ember

A végtelenbe mártva él az ember.
Lakása földgolyónyi társtalanság,
és kozmikus, tágas bizonytalanság
sodorja őt, miként planktont a tenger.

Anyagban hisz, s a véletlennek papja,
vagy Istenben, a minden-alkotóban,
öröktől mozdulatlan mozgatóban.
Hit és bizonytalanság éje, napja.

Fölötte csillagszeplős végtelenség,
mit véges agyba gyúrni képtelenség.
Tág lelke testi börtönébe zárva.

Ezernyi tárgya van, s örök hiánya.
Kötődne ehhez, ahhoz, ám hiába.
Többmilliárdnyi szív közös magánya.

Fák

A föld alá alázkodó gyökérrel
kik ők? Talán magasra nőtt huszárok?
Talán hegyekbe üldözött zsványok
a Nap felé emelt bozont-sörénnyel?

A bánatom talán ti értitek meg,
ti hegyvidéki szürke partizánok,
darócruhás tapintatos barátok,
a szívemet talán ti érzitek meg?

Fenyő, juhar, platánfa, nyurga nyírfá,
veled növekszik az, mi rád van írva.
Fegyelmezett, szelíd kísértetek.

Szerelmesek rovása: szív a nyíllal
a testetekre vésve, hordva kínnal.
E bús szonett legyen tiértetek.

A sziget

A sziget 1910 körül kezdhett el növekedni benne. Kezdetben a bordakosárban talált magának menedéket, de hogy onnan is származott volna? Az erősen kérdéses. A megtalálását nagyban nehezítette, hogy a jól működő tüdőhöz hasonló légies könnyedség, fátyolos megjelenés jellemezte, némi rózsás árnyalattal ott, ahol a kevésbé impresszionista festők és térképészek szerint a kontúroknak kell elhelyezkednie. Ekkoriban már ismerték a szervfestés különböző módszereit, de többnyire csak a boncolás után használták. Az egyik korai megfigyelő javasolta a céklalé injektálást a vénákba, de ezt a páciens nem kis szerencséjére a többiek elvetették. A sziget amúgy nem sok vizet zavart, a páciens sem különösebben érzekelte, csak akkor, amikor egyedül gyűjtött rá valamelyik sarkon vagy egy fenyőerdő tisztásán, és nem akadt senki és semmi, ami zajával elleplezhette volna a sziget apró jeleit, vagy amikor éppen lefekvéshez készülődve olvasgatott még egy kicsit bársony köntösében a nehéz, polírozott tölgyfaasztal mellett, és egy hosszú, érdektelen leírás biztosított érzékei számára könnyed kalandozást a sziget partvonalai mentén. Ilyenkor a sziget valósággá vált, mint ahogy más szigetek sejlenek fel a ködből, elhítetve egy pillanatra az emberrel, hogy útja során mégse a semmibe tart.

Ha a korabeli módszerek lehetőséget adtak volna rá, a felfedezők számos, túlbujánzó csodát pillanthattak volna meg a sziget belsejében. Javasolom, tiszteljük meg emléküket azzal, hogy ezekről mi, a már valamicskével tudósabb jövő sem ejtünk több szót.

Az első világháború során a sziget, mit sem törődve a szuronyok és egyéb alkalmatlanságok jelentette veszélyekkel, a bordakosár valamivel biztosabb menedékét a lágy részek sikamlós és mozgalmas közösségére cserélte. Az évek során ide-oda ingázott a különféle belek kötegei és a húgyhólyag mélységei között.

Az 1920-as években, egy vakbelet érintő operáció során a sziget a májon nyugodott, elterpeszkedett, egészen meghízott, rózsás könnyed küllemét erősen izzó vulkanikus formákra cserélte. Az orvos metszetet vetetett belőle

NAGY-LACZKÓ BALÁZS (1989) író, régész és néprajzkutató. Tanulmányait Gyulán és Szegeden végezte régészet, néprajz és vallástudomány szakokon. Rendszeres publikál folyóiratokban.

és a geológus megállapította, hogy a sziget közelebb áll az Alpok és az Andok vonulataihoz, mint a közönséges röghegységekhez (akkoriban a tektonikus mozgások lehetőségéről még nem sok szó esett). A geográfus a Kongó- és az Amazonas-medencéjét vélte viszont látni benne, a jazz-zenész a Karib-térséget és Marokkót, első sorban Tangert és Marrákest. Sokaknak eszébe jutott ekkor

Párizs.

A béke.

A pezsgő.

De ez a sziget szempontjából semmit sem számított.

A páciens elmondása szerint megnősült, de hiba volt. Az előző évtizednél kevesebb konyakhöz és több egyiptomi dohányhoz jutott nem annyira olasz, mint inkább nyírségi közvetítőkön keresztül. Már egyáltalán nem érzékelte a szigetet elalvás előtt. A hosszú tizenkilencedik századdal együtt a magányos sarkon álldogálások és az erdőjárások kora is véget ért. A zene hangosabb lett, a kávéházakból kivették a csibuk, és ő is csak úgy rázta a korábban nyugodt térdeit az újságírók gondolatait időnként a rumos kávé, a cukros tea és a keserű sör ízével együtt felbűfögve, mint mások. Mit törődjön ő holmi szigetekkel, amikor egyetlen város és egyetlen éjszaka is annyi mindent rejthet a gázlámpák különös fényében? – kérdezte tekintetével a Dunát keresve, de persze egészen rossz irányba nézett. Nem is hozott arról semmi mást a sodrás, csak egy csendes, kenderszagú villanyost.

Az újabb világégést a sziget a gyomor mögött elhelyezkedő szűk sikátorban töltötte. Aludt, mint egy türelmes vulkán, és várt, ahogyan azt az egyik, a pszichanalitika és az irodalom iránt is érdeklődő professzor megfogalmazta hallgatóinak, mielőtt egy eltévedt golyó végzett volna vele a Sánc utca 34. szám előtt 1944 telén. Esett a hó, károgtak a varjak. A gyomornedvek közelsége, esetleg a gerinc biztosnak tűnő, egyszerre kollagénekben gazdag, enyvesen ruganyos és meszesen meredt támasza hatására a sziget alsóbb régiói megfeketedtek, míg felül tovább zöldült és részben fehérlett, akárcsak az északi-tengeri és csendes-óceáni rokonai a temérdek rájuk zúduló guanó nyomán.

Az 1950-es években a páciens újra házasodott, visszatért a rövid italokhoz és az olcsóbb dohánytermékekhez. Gyermekei születtek, és egy rozsdás kutyát fogadott örökbe, mely állítása szerint a saját elkövetkezendő halálára emlékeztette veres, táskás szemeivel, ezért gyakran, de kíméletesen verte. A páciens új kutatókat és laccímeket kapott. A korábbi stockholmiakat, berlinieket, rómaiakat, bécsieket és budapestieket kijevekre, moszkvaiakra és végül murmanszkiakra cserélte. A klímaváltozás hatására a sziget felülete is a tajga és a tundra váltakozó tónusait öltötte magára. Az egyik vizsgáló orvos (októberben) mohaszerű, szivacsos állagúnak ismertette egy varsói konferencián, míg egy másik diavetítésén, immár az 1960-as évek Kairójában (júniusban) „lágyszajtokra emlékeztető” felirat szerepelt.

Az 1970-es években végül több egymást követő radioaktív izotópos vizsgálatra is sor került a szigeten és annak környékén. Ezek során megállapítást nyert,

hogy a szigetet egyfajta közelebről meghatározhatatlan sűrű hálózat tartja egyben, egyszerre mutatva hasonlatosságot a nyirok- és idegrendszerrel, bár azoktól létezése teljesen független; illetve hogy a páciens a „szervezet teljes körű összeomlása és valamennyi létfenntartó szerv együttes leállása” következtében életét veszítette. Esett a hó, és valahol, messze dél-nyugatra, ahol már az éj, a fenyves és a sztyeppe se fenséges, mert fenségességének valódi okát, a végtelenség látszatát maga is elfelejtette, károgtak a varjak. Senki se tudta megmondani, hány éves volt, hogy szeretett-e regényeket olvasni, galambokat etetni, gyerekekkel labdázni, disznóságokat mondani és csinálni, ugyanis eddigre már egyetlen hozzátartozója sem volt sem az élők sorába, sem az orvosi laborok formalinos kádjaiba helyezve.

Hosszas vita, politikai adok-kapok-egyezkedések után a testet a szigettel együtt előbb Bukarestbe, majd Belgrádba szállították. A legutolsó murmanszki jelentés szerint a sziget a koponyában fekszik, míg az agyszövetnek ismeretlen idők óta hült helye.

Közelebről meg nem határozható okokból még Bukarestben sor került a fej és a test különválasztására, melynek nyomán a testet hamarosan Újvidéken földelték el, a szűk és igen távoli rokonság körében (a sírra is felvették: csak a teste). A fejet üvegbe tették, különféle folyadékokkal kezelték, besózták, szárították majd ismét, újabb, hol zöld, hol barna falú üvegekbe helyezték, hogy többé ne árthasson neki a napfény. Az 1990-es években pedig úgy, ahogy volt, tökéletesen elfelejtették, így hát sajnos mi sem tudjuk megmondani, hogyan is került a kétezres évek derekára egy kis dalmát sziget kolostorában az állítólagos Szent László ereklyék sorába (ujjperc, lábköröm és egy makákó alulfejlett szemfoga).

De ennek semmi jelentősége: a sziget ugyanis eddigre maga mögött hagyta a holttestet – hogy még a bukaresti ismeretlen célú fejleválasztás nyomán, vagy hogy valójában már a Murmanszk–Bukarest úton a szovjet kezek hathatós közreműködésével, vagy esetleg a későbbi balkáni zűrzavarban, arról fogalmunk sincs. Elég az hozzá, hogy a sziget jelenleg az Atlanti-óceánon található, Szent Ilona közelében, így a tengerjog értelmében nemzetközi, az angolszászok és a kínaiak értelmezésében brit, illetve kínai felségvizeken. A szigetre valamennyi nagy-, közép- és kishatalom igényt tart, ugyanakkor nemzetközi védeltséget élvez, melyet a franciák, az argentinok, a norvégok és újabban az ausztrál és dél-afrikai hatóságok is önkényesen fenn kívánnak tartani. Valamennyi itt felsorolt nép kutatóállomásokat létesített rajta, mely jól szemlélteti, micsoda növekedésen is ment végbe a legutóbbi ismert, murmanszki megállója óta.

A szovjet örökség egyetlen nyoma egy azbeszt lelőhely a sziget kellős közepén, míg egykori közép-európai tartózkodására a térségben meglehetősen szokatlan öreg kocsányos tölgyes és egy gyepűrózsa csoport emlékeztet. Az élővilág további részét a kutatók által véletlenül behurcolt ó- és újvilági kártevők, valamint a tengeri madarak és uszadékfák által idejuttatott magvaktól, rovaroktól, hullóktól és kétéltűektől származó növény és állatvilág teszi ki.

A tudósok azzal számolnak, hogyha a sziget a jelenlegi mértékben folytatja a növekedését, akkor egyrészt hamarosan elérve Szent Ilona partjait ténylegesen brit felségterületre téved, másrészt alig pár éven belül már az argentin területkövetelés is jogossá válik, mely hosszabb távon akár a falklandi konfliktus kiújulásához is vezethet.

Néhány tanulmány arra is kitér, hogy természetesen amennyiben a növekedés nem áll le, úgy a sziget idővel az egész bolygót le fogja fedni, majd a naprendszer, a galaxis és végül az univerzum egésze következik – de ezeket a tanulmányokat szerencsére igen kevesen olvassák, és végkövetkeztetéseik lényegét még igazán a tulajdon szerzőik sem értik.

Bocskaý Vince: Savonarola

Kopriva Nikolett

A fekete kutya

hozzám költözött egy fekete kutya.
amikor alszom,
a küszöbön ül és figyel,
eggyé olvad a felvállfázott ruhák
árnyékával.
ha magamra zárom az ajtót,
zöld pupillája csillog a kulcslyukban.
álmaimban megugat,
sántít,
és én nem segítek rajta.

egy téli reggelen kezdődött,
kidobáltam minden szót.
fehéren, szürkén, kéken gurultak,
mint az üveggolyók,
nekiütözköztek mindennek,
ami fontos volt nekünk.
te megfontoltan kikerülted őket, és
elővetted az elnyútt bőröndöt
a pókhálós ruhák közül.
csak ez az átkozott kutya maradt itt,
bejött, amikor te ki.
széttörtem az összes tükröt.
rászoktam a benti dohányzásra,
érzékeny volt a füstre.
én is vörös szemmel
kerülgetem a megöregedett bútorokat.

néha órákon keresztül dúdoló,
aztán meghallom a szuszogást
az asztal alól.
a szomszédasszony összeráncolja
a homlokát, ha beszélek hozzá.

Ő nem látja a fekete kutyát,
azt mondja, nem kutya az,
csak a félelmeim
egy nagy fekete zsákba összegyűjtve.
meg a szavak,
amelyeket gondatlanul kidobáltam,
hátha megszabadulok tőlük,
s most nézzem meg,
szörnyeteg lett belőlük.

Bocskay Vince: Szent László, 2009

Megyeri Edit Tünde

Akik gyufát árultak

(Regényrészlet)

Fogalmam sincs, miért érzem úgy, mintha tavasz volna és nem is akármilyen hideglelős tavasz, hanem mindjárt május. Holott valójában november van. Az érzés még mindig itt motoszkál bennem. Bandukolok hazafelé, de olyan lassan, hogy van időm minden kavicsot megrugdosni. Anyám, hogy szid majd a cipőm orráért... Nem becsülök semmit, nem értem meg, hogy ebben az országban milyen nehéz bármit beszerezni. Úgy járok-kelek, mint egy királykisasszony, fel sem fogom, hogy másoknak mijük van, vagyis inkább mijük nincs. Leginkább semmi olyanjuk, mint nekem. Egyszerűen nincs hozzá szemem, hogy lássam a valóságot. Nem is tudja, mi lesz így belőlem?! Tényleg nincs ilyesmihez szemem. Baktatok magamban, egyre csak gondolkodom, hogy mégis, hogy történt ez az egész és most mi lesz? Azon spekulálok, hogy ez talán felérhet egy világvégével.

A buszon is csak hallgatok. Száraz és napsütéses délután van, olyan nap, amikor megcsap a forró műbőr ülések szaga már a felszállásnál. Én szeretem ezt a meleg buszszagot. Valahogy a jóval kapcsolja össze az agyam, minimum szeptembernek vagy áprilisnak kellene lennie. Mifelénk a többi hónap nem ilyen, tehát a tanév eleje vagy vége. Illetve feltétlenül a nap második fele, hiszen a reggelek még ezekben a hónapokban is hidegek. A délutáni járat egyáltalán nem zsúfolt, figyelhetem a színes, száraz porszemeket, táncolnak a légtérben, égetik az orrnyalakártyát. Pöfög a busz, horkant egyet-egyet az emelkedőn. Megáll a sorompónál, hogy elengedje a hosszú tehervonatot. Versenyt számolunk, száz, százegy, százkettyő, már el is vettettük a fonalat, összefolyt a végtelen számú vagonok sora.

Nézem az embereket a buszon. Tudják már? Hogyne tudnák, hiszen néma csend van, még a rádió sem szól a sofőrnél, mint máskor. Most mindenki hallgat, kerülik egymás tekintetét, akik tehetik, kinéznek az ablakon, van, aki alvást színlel. Gyerek vagyok, ezért nem szólíthatok le csak úgy akárkit, hogy mégis mi a véleménye a dologról, és tényleg igaz-e? És egyáltalán, hogy engedhették

MEGYERI EDIT TÜNDE (1972, Nagyszőlős) író, pedagógus. Jelenleg a Rábaközben él. A *Bárka* és a *Magyar Napló* folyóiratokban jelentek meg szépirodalmi írásai.

meg, hogy ez az egész megtörténjen, na meg főleg, hogy mi lesz ezek után? Úgy utazunk, mintha mi sem történt volna, holott a világ dőlt össze. Mikor végül megérkezek és leszálok, látom, hogy a buszmegálló környékén itt-ott ketten-hárman összegyűlnek és pár szót váltanak. Feltűnő csend van, ez még jobban megdöbbsz. Szinte letargiában vánszorgok, elvesztem a tér-idő érzékemet. Még jó, hogy olyan göröngyös a járda, van mit rugdosni. Nem hittem, hogy ez a nap eljön, s ha valaha is eszembe jutott volna, bizonyára úgy képzelem el, hogy leáll hirtelen a világ, a Föld nem forog tovább, az emberek mind leteszik a munkát és kiözönlnek az utcára. A madarak leszállnak, nem énekelnek, megáll az élet. Itt döbbsztem rá először, hogy a természet semmit, de tényleg semmit nem észlel abból, ami velünk, emberekkel történik és nem is érez együtt velünk. Éli a maga életét. A tyúkok kotkodácsolnak, ugat a kutya, reped a jég, vagy éppen nő a fű.

A haza vezető úton még mindenféle magyarázatot keresek. Valószínűleg ez az egész egy olyan nagyméretű baj, amit mi semmi esetre sem úszhatunk meg, mert ezért valakit felelősségre fognak vonni, de az is lehet, hogy az egész országot egyetemesen elítélik. Latolgom a lehetséges szörnyűségeket. Örökre gyászba borulunk, ez a legkevesebb. Na, de mi még? Már előre elszorul a szívem, hogy milyen keserű és bánatos élet vár rám innentől kezdve, semmi mulatság, semmi zene, elevenen eltemettünk. Lehet, hogy könyvet se lehet már soha többé olvasni, de televízió nem lesz, az hót zihér, se karácsony, se szilveszter.

Aztán felüti a fejét egy gondolat. És mi van, ha ez az egész nem is igaz? Ha csak megtévesztés? Látni akarják, hogyan reagálunk? Fáj-e nekünk eléggé? Vagy még rosszabb! Ezt az egészet az ellenségeink találták ki, hogy tönkre tegyék a boldogságunkat, még azt a kis maradék jót is, ami van nekünk. Ez is lehetséges. Akik képesek a szegény néger fiúkkal a cipőjüket pucoltatni egy hotel recepcióján, azok mindenre képesek. Belém égett az olvasókönyvem egyik elbeszélése és a hozzá tartozó illusztráció. Egy elegáns cipős láb a zsámolyon, a tulajdonosa nem látszik. És előtte térdepel Bobby, a fekete fiú, fényesíti az úri cipőt. Az elbeszélés szerint abban a gonosz világban látástól vakulásig hajszolják azt a szegény gyereket, iskolába se jár, hogy eltarthassa a kisebb testvéreit és beteg édesanyját. Odadobott centekből kaparja össze a betevőjükre valót, talán még meg is rúgják a frissen pucolt cipőkkel. Megrettentem a gondolattól, hogy vége a gyerekkoromnak, meglehet hamarosan én is rabszolgasorsra jutok. Megfagyok majd valahol egy havas hajnalon, mikor álmosan, fáradtan vánszorgok a cipőkefével a munkahelyemre. Már is siratja a lelkem a szép könyvtáramat, a zongorát, amit apám vett nekem, mikor zeneiskolás lettem. Nesze nektek Clementi szonatinák, isten veletek! Az eget fürkészem, hogy jönnek-e már az ellenséges gépek? De nem jön semmi, csak a kutyák tépik a kerítést, ahogy elhaladok mellettük.

Ezen az eszmefuttatáson elégedetten megállok, és elkezdem kiszínezni. Ez tetszik az egyetlen lehetséges magyarázatnak. A gaz kapitalista imperialisták, az amerikaiak megölték. De ha őt meg tudták ölni, akkor nem tudom mi lesz

tovább. Lehet, hogy még ma elégetnek minket, mint a hirosimai embereket? Ki hajtogat akkor a mi emlékünkre origami darvakat? Tanultuk katonai alapismerteten, hogy Hirosimában és Nagaszakiban az emberek egy szemvillanás alatt porrá váltak, és csak lehullottak, mint télen a korom a friss havon. Nézték, nézték azt a nagy gombát, és aztán fénné lettek. Hamu gyerekek, hamu felnőttek. Szedni kezdem a lábam, hogy otthon érjen az atomtámadás. Már majdnem haza érek, mikor eszembe jut a posta. Át kellene menni a postaládához, kivenni, hátha jött Pajtás vagy Füles. Aztán megharagszom magamra, hogy egy ilyen képtelen napon, amikor jöhet az atom vagy még annál is rosszabb, most is csak az élvezeteken jár az eszem. Végül mégis a postaláda felé kanyarodom, arra gondolván, hogy a keresztretjvény aligha ronthat már a helyzetünkön. Felénk idén vezették be, hogy nem lakcímre jön a posta, hanem postafiókra. Szakaszokra osztották az utcát, és minden szakasznak volt négy oszlopnyi ládája. Olyan, mint a társasházakban, csak ez az utcán. Öt vagy még több láda egy oszlopban, úgy néznek ki, mint az egymásra rakott fém íróasztalfiókok. Saját kis kulcsokat kaptak a tulajdonosok, melyeket mostanra szép sorban elvesztettek. Valahogy ez a postaládaügy még inkább összehozta az utcabélieket, találkozópontra lett, főleg a gyerekeknek, akiket a napi küldeményekért szalajtottak. A legtöbb családnak csak a kötelezően előfizetendő pártújság jött, és nagy ritkán egy-egy levél, ünnepek előtt képeslapok. Én rajongok a képeslapokért, olykor bekukucskállok mások postaládájába, ha látom, hogy a résen valami színes kandikál ki. Nőnapra mimózákat és hóvirágokat, nagy nyolcas és a hónap neve. Karácsony előtt a téli táj havas fenyőfával, nyuszikával, esetleg fénylő üveggömbökkel.

Mégis az egész utcaszakasznak nincs annyi különlegessége összesen a postaládákban, mint nekünk. Ennek az az oka, hogy apámék rengeteg külföldi lapot járatnak, szinte mindent, amit elő lehet fizetni, anyám még franciául is olvas. Ezenkívül időről időre jön a vastag, színes, illatos boríték a távolba szakadt rokonoktól. A képeslapokról nem is beszélve! Ami esetleg nem jár nekünk, az biztosan jár nagyanyámnak vagy a nagynénéimnek, nagybátyáimnak. Újság-nagyhatalom vagyunk. Ezért érthető módon még ezen a megrendítő s a valóságban egyáltalán nem májusi, hanem novemberi napon is átfutok a kincsesládához, hogy még egyszer utoljára lássam, mit hagyok itt ezen a reményteljesen induló, de annál csúfosabb véget érő világban.

Mellesleg a postaládával ebben az évben amúgy is volt már egy afférom. Minden úgy kezdődött, hogy levelező társat akartam magamnak. Ebből a megfontolásból adtam is fel egy hirdetést a már emlegetett Pajtásban. Álmodban se gondoltam, hogy ebből micsoda kalamajka kerekedik.

Nem sokkal a tanévkezdés előtt elkezdtek jönni a jelentkezők levelei. Eleinte csak egy-kettő, aztán már tíz-húsz naponta. Színes, illatos borítékok, amilyenekhez hasonlókat sohasem láttam még abban az elzárt, egyenruhás Szovjetunióban. Legtöbbször csak szagolgattam, forgattam a mesebeli küldeményeket. Silabizáltam a feladót, kerestem a térképen a települést, ahonnan a levél érkezett.

Csak miután így kiélveztem a boríték tapintását, színét és illatát, csakis ezt követően bontottam fel. Belül pedig egész új világok tárultak elém. Voltak pársoros levelek, tömören a lényegre szorítkozva, hogy az illető szintén és nagyon is, mielőbbi válaszomat várva, satöbbi. Aztán voltak klasszikusan megírtak: bevezetés, tárgyalás, lezárás. Gyöngybetűkkel és utóirattal, ahogy illik. A postás Lilike nagyjából egy hétig bírta a terhelést. Addigra már olyan mennyiségű levél érkezett, hogy nem fért bele a postaládába. Utoljára apámnak kellett naponta a postára járni, és a motorral zsákban haza fuvarozni a több száz levelet. Olyan lettem a faluban, mint egy híresség. Mindenki kérdezgetett és gratulált, én meg rettentően zavarban voltam, mert ez idáig nem is feltételeztem, hogy az ember hirtelen ilyen közismertté válhat. Olvastam nap mint nap a leveleket, és egyre jobban kétségbe estem. Mégsem levelezhetek ötszáz-hatszáz emberrel. De akkor mi alapján válasszak? A levelezni vágyók nagy része rafinált eszközöket vetett be a meggyőzésemre, feltehetőleg gyakorlottak voltak ebben a témában. Nemcsak a borítékok és levélpapírok pompáztak pasztellszínekben, de kincsek garmadáját küldték nekem ismeretlenül. Matricákat, amit mi levonónak hívtunk, kártyanaptárakat és bélyegeket. Megannyi csodálatos, sosem látott kincs. És mindez ingyen, úgy, hogy semmivel se érdemeltem ki az ajándékáradatot. A gyerekszobám bútorai megteltek Donald kacás és Mickey egeres matricákkal, a fiókomban témák szerinti rendezve a kártyanaptárak. Albumot is vettünk, hogy a meseszép papagájokat és mauritiusi virágokat ábrázoló bélyegeknél helyük legyen. Minél több levél jött, annál inkább csüggedtem. Úgy éreztem magamat, mintha megloptam volna ezeket a gyerekeket. Ígértem nekik valamit, ők hittek, és csalódnuk kell majd. Mert az nyilvánvaló volt, hogy az ajándékok nagysága és szépsége alapján nem dönthetek. Az se befolyásolhat, hogy kinek van szép írása és kinek kevésbé. A tartalom is igazságtalan döntőbíró lenne, mert biztosan voltak, akiknek segítettek a szüleik, míg másoknak nem. Mélyen gyökerező szociális és mindenféle egyenlőséggel kapcsolatos túlérzékenységem tönkretette a nagyszerű élményt, a boldogságot. Végül arra az elhatározásra jutottam, hogy senkinek sem válaszolok, ebben a játékban nem lesznek nyertesek, hagytam hát veszni mindent és mindenkit. Pár hétig lógtam az orromat, szinte hánykolódtam álomban, féltem, hogy majd a következő vagy az azt követő Pajtás újságban érkezik egy leleplező cikk rólam, aki csalással kicsikart temérdek matricát és kártyanaptárt, aztán válasz nélkül hagyva a reménykedőket, levélszedelő módjára elpárolgott abban a hatalmas országban. Arról nem is beszélve, hogy ez a feltűnő levéláradat más időkben akár bajt is hozhatott volna a fejünkre, ha a szerveknek akkor éppen nincs jobb dolguk, minthogy engem megfigyeljenek a Magyarországról érkező töménytelen boríték miatt.

Ezzel a postaládánkhöz köthető csodálattal és szorongással terhelve vágok át az úton, hogy kifürkésszem a tartalmát. Már messziről látom, a három barátnő ott ácsorog a kapuban, és közben nagyokat nevetnek, tréfálkoznak valamin. Györgyi a legidősebb, már kész felnőtt. Ebben az évben maradt ki a szakközépből,

ápoló lett belőle, és már munkába is állt. Az ő házuk mellé helyezték ki a postafiókokat, közvetlenül a kerítésük oldalához. Szeretek belesni az udvarukra, nézni a szép szilvakék autót, ami roppantul tetszik nekem. Györgyi kicsit selypítve beszél, de igazán csak annyira, hogy ettől kellőképpen bájos legyen. A selypítést az a rés okozta, ami a két metszőfoga között húzódik és ami a Györgyi szexepilje is egyben, ezt a felnőttektől hallottam. Barna bubifrizura keretezi szép arcát, mandulaszemeivel mindig mosolyog.

A többiek még iskolába járnak, még hozzá az én iskolámba, ami egy tizenegy évfolyamos iskola előkészítőtől az érettségiig. Az ilyen hatalmas monstroomokban az elsősök és végzősök között olyan nagy volt a korkülönbség, hogy én elsős koromban csak csokolomot mertem köszönni a nagyoknak, hiszen számomra néniknek és bácsiknak hatottak a maguk tizenhét évével. Györgyi mellett ott áll Irénke és Julis. Az utóbbi időben ők hárman elválaszthatatlanok. Ahogy nagyanyám mondja, sülve-főve együtt lógnak. Nyári estéken, ha nyitva maradnak az ablakok, beszűrődik a nevetésük. A csillagos ég alatt is trécselnek, ülnek a lócán, és csak mondják és mondják a magukét. Nagyon szép lányok mindhárman. Közülük Györgyi a legfinomabb. Fehér bőre, nyurga fiús alkata tetszik nekem. Irénke alacsony és madárcsontú, hosszú sötétszőke hajjal, amit két copfban hord. Mindig magassarkúban jár, hogy természetét ellensúlyozza, derekán öv, nagy mellei feltornyozva. Aztán ott van Julis. Első ránézésre ő tűnik a legszebbnek hármójuk közül. Nagy bársonyos szemek, sűrű szempillákkal árnyalva, szépen formázott, dús ajkai és gesztenyebarna haja mindenkinek tetszik, aki csak ismeri. Nekem Zalatnay Saroltára hasonlított, akit anyám nem szeret, az ő kedvence ugyanis a mindig melankolikus Kovács Kati.

Irénke és Julis érettségi előtt állnak. Fogalmam sincs, hogy milyen tanulók lehetnek, bár a családom elejtett félszavaiból arra kell következtetnem, hogy nem a legjobbak. Az én világomban a tudás az egyetlen értékes, valamirevaló, izgalmas dolog, ami nélkül semmi nem ér semmit. Furcsa arra gondolni, hogy az emberek nagy részének más elképzelései vannak a boldogságról, élvezetről, vágyálmokról. Az én fejemben semmi nem ért fel az információ birtoklásával és az információéhség kielégítésével. A tanulás nekem a legnagyobb játék a világon, semmi mást nem kívánok úgy, mint napról napra új ismeretekhez jutni, összefüggéseket megismerni, és ezáltal egyre közelebb kerülni a nagy mindenséghez.

A tudatlanság számomra a halállal egyenlő. Emlékszem, hogy előző májusban a tanévzáró után együtt utaztam egy ismerős lánnyal, aki eggyel felettem járt. A mi falunkba jött a nagymamájához látogatóba közvetlenül az iskolai ünnepség után. Kedveltem ezt a lányt, mert egyszerű volt, és vidám, könnyű volt vele társalogni. Gyanútlanul megkérdeztem tőle, hogy milyen lett a bizonyítványa, ő pedig teljes elégedettséggel válaszolta, hogy nagyon jó, mert csak két hármás van benne. Elakadt a szavam, alig kaptam levegőt. Olyan szívszagató fájdalom ütött meg, nem is tudtam megszólalni. Néztem rá és megnémultam. Én még senkit annyira nem sajnáltam addig. Mintha azt mondta volna

nekem, hogy halálos beteg vagyok, rákom van, két hét múlva meghalok. Csak azon töprengtem, hogy ezzel, hogy tud megbirkózni? Hogy tud ilyen vidáman szökdécselni mellettem az iskolatáskáját lóbálva? Riadtan baktattam mellette, rá-rápillantottam, kerestem a butaság szemmel látható tüneteit, nem hittem el, hogy ennek a tragédiának nincs testi jele. Számomra ez maga volt a vég. Ha én valamit annyira nem értenék a világ összefüggéseiből, hogy arra csak hármast kapnék a bizonyítványomba, akkor élni se lenne érdemes, gondoltam magamban.

Most viszont a láda mellől a lányokra nézek, szeretném tudni, hogy mit gondolnak a rendkívüli eseményekről. Érthetetlen a jelenlegi vihorászásuk, mintha nem is sejtенék, hogy mi történt az országunkban. Vállamon az iskolatáska, kezemben az aznapi *Kárpáti Igaz Szó* (Kárpáti Gaz Szó, ahogy nagyapám nevezi), úgy közeledem feléjük. Vidáman rám köszönnek:

- Szia, Zsuzsika! Mi újság?

Hát, erre most mit lehetne mondani? Nem tudják talán, hogy mi újság? Nem voltak iskolában? De hiszen ott mindenkit tájékoztattak, elmondták, hogy mi csoda bánat ért minket. Fel kellett sorakoznunk az iskolaudvaron, és az igazgató megrendülten közölte a hírt. Sőt még azt is, hogy holnap nem kell iskolába mennünk, rendkívüli szünet lesz, a továbbiakról majd intézkednek.

Végül úgy döntök, hogy megmondom az igazat:

- Sziasztok! Meghalt Brezsnyev.

- Ja, az tényleg meghalt. A franc se gondolta, hogy egyszer ez is meghal - válaszolják nevetve. - Na, és veled mi újság? Írnak még neked Magyarból?

- Nem írnak - mondom csüggedten -, már csak egy lánnyal levelezek, akivel az előtt is. Van egy vizsla kutyája, mint nekem. Egyidősek vagyunk.

- Jól van Zsuzsika, azért jól megcsináltad azt a nagy levelezést, biztos sok szép dolgot kaptál azokban a borítékokban.

- Igen, valóban. Szívesen megmutatom, ha van kedvetek megnézni. Gyertek majd be - mondom búcsúzóul.

Ezek se normálisok, gondolom magamban. Kit érdekelnek most a levelek, mikor ilyen hihetetlen dolog történt, mint hogy meghalt Brezsnyev. Remélem, hogy van otthon valaki, mert gyermeklelkem vigasztalásra szorul. Nem az elhunytat sajnálom ilyen nagyon, hogy is sajnálhatnám, mikor az én szememben ő nem is emberi lény. Magunkat félttem az ismeretlen helyzettől. Brezsnyevről annyit tudok, hogy az égvilágon mindenki retteg tőle. Olyan félelmetes ember, hogy hozzá hasonló nincs a világon. Fél tőle apám, nagyapám, a szomszéd Miska bácsi, az igazgató és a világ összes vezetője. A tévében gyakran látom, hogy látogatásai során hosszasan szájon csókolja a férfiakat, ami undorítóanak tűnik a szememben (megjegyzem, az öreg nagynénéim is szeretnek minket, gyerekeket szájon csókolni bajszos ajkaikkal, ami elől minden módon menekülök), de senki nem mer ellenállni. Mosolyognak a kopaszodó államfők és hagyják, hogy ez a bozontos szemöldökű szörnyeteg megcsókolja őket. Mindig valami emelvényen áll, vagy repülő lépcsőjén lépeget. Otthon nagy titokban

beszéltek a felnőttek, hogy már megint megbotlott, olyan részeg, vagy éppen beszéd közben összegabalyodott a nyelve a sok italtól. Még pár napja az ország legnagyobb ünnepén integetett, mint egy hatalmas fekete szemöldökű kitömött báb a tribünön. Két napig csak ezt mutogatták. Most meg bemondják, hogy meghalt. Fel nem foghatom, hogy halhatott meg, ki merete ezt hagyni, hogy Brezsnyev meghaljon? Biztosan fejvesztés jár érte a felelősöknek, de minimum elküldik Szibériába jegesmedvére vigyázni, ahogy nagyapám szokta volt mondani. Onnan meg nem jön vissza senki.

Ekkor végre hazaérek, és már rontok is be nagyanyámhoz, mert nálunk a nagy ház csukva van. Nagyanyám ül egy kisszéken, a konyhában, és morzsolja a málét, mellette szól a rádió, a Kossuthon a vízállást mondják. Nagyapám sehol, pedig az egész napi rádióműsorból csak ez az egy számít neki, hogy Záhonymál a Tisza apad, és hajóvonták találkozása tilos. Fogalmam sincs, mit ért ő ebből, hiszen emlékezetem szerint sosem járt Záhonyban, hogyan is járt volna, mikor az egy másik ország, neki meg nincs is útlevele.

Nagyanyám boldogan rám néz, szeret tudom, alig várja, hogy hazajöjjenek. Ledobom a táskát, és úgy felöltözve máris hanyatt vágom magamat az ágyon, cipős lábam lelóg félig.

- Nagymama, meghalt Brezsnyev! Tetszett ezt hallani? Mi lesz most velünk?

Nagyanyám felnevetett:

- Ne beszélj bolondságokat! Hogy halt volna meg. Ezer évig fog az élni.

- Mondom, hogy meghalt, az iskolában hallottam. Holnap be se kell mennünk, rendkívüli szünet van.

- Ugyan már, Zsuzsika! Megint be akarsz csapni. Azt hiszed nem tudom, hogy viccelsz.

- Nagymama, tessék már elhinni, ez most tényleg meghalt, nem úgy, mint a Columbóban az emberek, ha lelövik őket.

- Megint kezdted? Én láttam a saját szememmel, hogy lelőtték azt a férfit, és összeesett. Ne magyarázzátok nekem, hogy az nem halt meg, mert úgyse hiszem. Akit egyszer lelőttek, az már fel nem kel, tudom én a háborúból.

- Nem tetszik megérteni, hogy az csak film? Színészek játsszák, és úgy csinálnak, mintha meghalnának, aztán felállnak és mennek tovább.

- És a vér? És a pisztoly? Tán nem hallottam, hogy elsütötték?

- A vér csak festék, a pisztoly meg játékpisztoly.

- Jó, hagyjuk. Inkább mosd meg a kezed, vetkezz le és ülj le enni.

- Hol van nagyapa? Ő se tudja, hogy meghalt Brezsnyev?

- Nagyapád, az a vén bolond, az kint játszik a műhelyben.

Nagyanyám játszásnak nevezi, ha nagyapám a horgászfelszerelésével babrál. Márpedig ez a fajta játék nagyapám kedvenc időtöltése. Nyáron még csak-csak elvégez némi kerti munkát, de akkor se érdekli semmi úgy, mint a horgászat. Ősztől aztán minden idejét a horgászfelszerelés javításának, sőt, gyártásának szenteli. Szereti ő is a képeslapokat, kettévágja őket, és kis tölcseket hajtogat belőlük. A tölcseket felönti olvasztott ólommal, valahogyan lyukat is eszkábál

az ólom súlyzóba, amelyek majd a damilra kerülnek. Apám mindig figyelmezteti, hogy az ólom mérgező, ne lélegezze be, és amúgy is rákot okoz, de nagyapám csak a halakra gondol.

Máskor megtépi a tyúkokat, aztán a finom tollakból és némi habszerű anyagból úszókat készít. Ezt szeretem a legjobban, mert ilyenkor elszabadul a fantáziája, és színesre festi őket tollastól, mindenestől. Beviszi a konyhába a nagy zománcos lavórt, vizet önt bele, és ott próbálja ki az új eszközeit. Kísérletezik az egyensúllyal, a forgással, süllyedéssel. Fényes nemesacélból villantókat kalapál, nézi, ahogy forognak a vízen. Ha valami megmakacsolja magát, és nem úgy fungál, ahogy kell, nagyapám javítgatja, csiszolgatja, míg tökéletes nem lesz. A nagyon makacs ellenállókra legcsúnyább átkát szórja:

– Az Isten szarnak adjon!

Sokáig nem értettem ennek a jelentését, mígnem nagyanyám egyszer elmagyarázta, hogy az Isten pusztítsa el, tegye semmivé, a trágyával egyenlővé. Ez nagyapám legcsúfabb szavajárása, ennél nagyobb trágárság sose hagyja el a száját.

Felugrok tehát az ágyról, nem érdekel az ebéd, már rohanok is hátra a műhelybe, hogy nagyapámnak elújságozzam, nagyon úgy néz ki, hogy Brezsnyevet az Isten szarnak adta.

A ház háta mögött van a műhely, tele minden izgalmas dologgal. Színes festékek, szerszámok, egy hatalmas súlyos gyalu a padon – engem minden roppantul érdekel. Máskor rajongással figyelem, hogy apám és nagyapám bármit meg tudnak javítani, ezermesterek hírében állnak. És mindehhez nagyapám még horgászfelszereléseket is gyárt a semmiből: tyúktollból, képeslapból és ólomból. Olyan is előfordul, hogy nem lehetett megfelelő vastagságú zsinórt kapni a horgászathoz, olyankor nekiáll és megfonja maga. Csodálom ezért a képességéért, mindig elkunyerálok tőle ezt-azt. Maradék festéket, pléhet, rozsdás szeget, azokkal kísérletezem, ha jobb napján engem is beenged a felségterületére, a műhelybe. Most is ott áll a satupad felett, hosszú orrán a fekete keretes szemüveggel.

– Holdvilágos éjszakán, miről álmodik a lány...

– Csókolom nagyapa! Itt tetszik lenni?

– Itt hát, hol lennék máshol?

– Nem tetszett hallani, hogy mi történt?

– Nem, én! Mi történt?

– Meghalt Brezsnyev.

– Hej, a szakramentumát! Ez igaz?

– Igaz hát, az iskolában mondták. Holnap nem is kell menni.

– Na, akkor azért nem volt a rádióban *Jó ebédhez szól a nóta*, csak valami siralmas katonai indulót játszottak, én meg nem érttem. Jobbnak láttam, ha kijövök, még mielőtt nagyanyád megint befog valami házi munkára. De mit mondtak, hogy halt meg?

– Nem mondtak semmit, azt hittem tetszenek tudni.

- Nem tudunk mi semmit. Nagyanyád reggel óta a málét morzsoltatja velem, már megette az életem, alig vártam, hogy kiszökjek. Mi lesz ebből, a nyavalya se tudja. Csak megjön apád, az majd tán többet hallott.

- Lehet, hogy megölték?

- Az is lehet. De alighanem halálra itta magát.

- És ha az amerikaiak?

- Az amerikaiak? Ugyan már, hogy férték volna azok hozzá. Mindenki tudta, hogy előbb-utóbb elpatkol, ahogy az már az utóbbi időben kinézett.

Mindenki tudta? Ezen elcsodálkozom. Csak én hittem halhatatlannak, mások meg számítottak a halálára? De miért nem mondta soha senki? Milyen furcsa a világ.

Késő délutánra már beigazolódott minden félelmem. Az összes tévé- és rádióadó csak gyászindulókat játszik. Egyik csatorna borzalmasabb, mint a másik. Estére nagy társaság verődik össze nálunk, a nappaliban vágni lehet a cigarettafüstöt, halomban áll a csikk a kristály hamutálban.

Mindenki az esetről beszél. Apám dühöng, hogy ha ez így megy tovább, még a szombati focimeccsek közvetítésének is lőttek, mert biztosan betiltják ezek a mocskos kommunisták. A szomszédból átjött a másik nagyapám, szinte remeg a boldogságtól. Nagyokat csettint a nyelvével, nevet, ami az ő esetében igen ritka látványosság, és még az én arcomat is megcsipkedi:

- Gyere ide, Zsuzsikám, ülj a térdemre, most aztán lovagolhatsz, megdöglött az a vén disznó, hogy a radai rosseb verje ki ott, ahol van.

Tudtam, hogy ez a másik nagyapám különösen hadilábon áll Brezsnyevvel, de arra azért nem számítottam, hogy szinte örömtáncot fog lejteni a halála napján. Még a konyakból is ivott egy kortyot, szigorúan csak amennyi az üveg lecsavarható kupakjába fért.

Egyöntetű volt a vélemény, hol Brezsnyev halálra itta magát, és az a csoda, hogy eddig is élt. A felnőttek tudni vélték, hogy már évek óta infúziókkal, vérátömlesztéssel és más csodaszerekkel próbálták életben tartani a nagy duhajt. Egész este egymás szavába vágva beszéltek. Latolgatták, hogy mikor és hová temetik? Lenin mellé kerül-e, vagy csak egyszerűen elhantolják? De a legnagyobb kérdés az utódlás volt. Ki ez az Andropov? Semmi jót nem jelent, hogy KGB-s ember, ettől még akármi is kitelik.

Engem ez már nem érdekel. A lényeg, hogy apám eloszlatta a félelmemet az atombombáról. Türelmesen elmesélte, hogy bármilyen nagy hatalmú ember is volt ez a Brezsnyev, a világon minden mulandó, és egyszer mindenki meghal. Ebben megegyeztünk.

Az elkövetkező hét valóban borzasztó unalmasan telt. Keserves pillanataimban fel-felöltött bennem, hogy ezek mégiscsak meg akarnak ölni minket, nem hagyhatják, hogy a nagy vezér halála után mi szerencsétlen földi halandók élve maradjunk. Az iskolában minden szünetben gyászzene szólt, a buszon úgyszintén, a hangosbemondókban dettó. Se film, se táncdal, se semmi élvezhető nem volt az égadta világon. Megtudtuk a temetés napját, amikor is az

osztállyal közösen kell majd megnéznünk a gyászszertartás közvetítését. Eddig soha nem fordult elő, hogy az iskolában tévéztünk volna, nem is tudtam, hogy van ott tévé. Kíváncsian várom az egészet.

Végül valami csoda folytán tényleg lett tévé, beteltek minket egy másik osztállyal együtt a szomszéd terembe. Ma ünneplőben, iskolatáska nélkül érkezünk. Mindenki igyekezett nagyon bánatos képet vágni. Végül órák múlva ez már nem esett nehezünkre, miután a temetés csak nem akart véget érni, mi meg ott nyomorogtunk a tévé előtt, a felét se értettük a közvetítésnek. Meneteltek, trombitáltak, meghajoltak, szalutáltak a végtelenségig. Eszembe jutott sok keserves felvonulás, mikor ugyanilyen végtelen beszédek hangzottak el, amiből mi nemcsak nem hallottunk semmit, de ha hallottuk, se nagyon értettünk egy árva szót sem. Életem egyik leghosszabb eseménye Brezsnjev temetése. Fáj minden csontom a kemény széktől, éhes vagyok és szomjas. Gyötör a pisilés, de szégyellek szólni. A temetésben nincs szünet úgy, mint az órák között. Figyelem a tanárnő arcát, vajon mit árul el. Érzi-e ő is ezeket a testi szükségleteket, amit én? Kaptak-e arra nézve utasítást, hogy illik-e pisilni miközben Brezsnjevet végső nyugalomra helyezik, vagy hagyni kell, hogy a hólyagunk kidurranjon? A tanárnő rezzenéstelen arccal figyel, tehát folytatni kell a gyötrelmet. Még a legelvetemültebb osztálytársaim se mernek piszszenni, feltehetőleg otthon ők is megkapták az utasítást, hogy ezen a szörnyű napon nincs helye a renitenskedésnek. Aztán egyszer csak, mint minden az életben, ez is véget ért, mehetünk haza.

A buszmegálló felé veszem az utam, rengeteg diák verődik most ott össze. Mindenki egyszerre tódul ki az iskolából. Kicsik és nagyok tolongtak az utca két oldalán. Nem a megszokott idő ez, keresni kell a menetrendben egy járatot, amivel hazamehetek. Arra indulok, amerre a többiek, akik mifelénk laknak, hátha ők többet tudnak. Páran kiálltak a sarokra stoppolni abban a reményben, hogy így majd hamarabb hazajutnak. A menetrend szerint a busz indulásáig még van fél óra, hezitálok, mert nem szeretem az elvesztegetett időt. Meglátom a szomszéd Irénkét, egy nagydarab fiúval beszélget. A fiú nem a mi iskolánkból való, még sosem láttam. Irénke alig ér a mellkasáig még így magassarkú cipőben is. Felfelé tartja a fejét, míg beszél hozzám, hallom jellegzetes rekedt hangját. Tetszik nekem, hogy ilyen karcos a hangszíne, olyan felnőttnek és menőnek tűnik ettől. Anyámék szerint cigarettázik, attól ilyen a hangja. „Pedig milyen bájos kislány volt kisebb korában. Most meg egy rosszéletű.” Nem tudom, hogy pontosan mit jelent a rosszéletű, de sejtem, hogy nem olyasmit, ami követendő lenne. Miből áll Irénke rosszéletűsége – rejtély számomra, talán a mély altja is szerepet játszhat benne. Nem értem a felnőtteket, hogy nekik miért nem imponál ez a szomszédos Cserhádi Zsuzsa. Magamban el is döntöttem, hogy a három barátnőt titkos szerepbe öltöztetem. Ha már Julis a Zalatnay, Irénke meg Cserhádi, akkor Györgyi a frizurája alapján nem lehet más, csak Kovács Kati. Ezt a logikai okfejtésemet mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ebből a triumvirátusból anyám csak Györgyit túri meg, ő még hozzánk is bejáratos.

Ezen az őszön már volt szerencsém megismerni Györgyi szakmai tudását, és mit ne mondjak, elégedett voltam vele. Amióta csak az eszemet tudom, engem minden kólika elkap, a világ összes gyerekbetegsége megtalál. Náthák, mandulagyulladások és más, ennél komolyabb kórok keserítik az életemet. Betegségem heteit jó esetben otthon töltöm, és nem kórházban. A házi kúrálások része viszont az injekciózás. Felénk a tablettáknak nem nagy jelentőséget tulajdonítanak a gyógyászatban. Az injekció, az az igazi. Szerencsés esetben csak fenékbe, karba napjában egyszer-kétszer. Súlyosabb lefolyásnál már jöhetnek a vénások és infúziók. Györgyi ebben lett ezen az őszön a segítségemre. Mint frissen végzett ápolónő házhoz járt némi apanázsért a szükséges injekciókat beadni. Vacsoraidőben érkezett kis motyójával, zörgette a fémdobozban a steril tűket, vattát, fertőtlenítőt vett elő. Ha olykor ez utóbbiból kifogyott, anyám Chanel parfümjét fújta a hátsómra. A konyhaasztalon reszelte az ampullák fejét, úgy szívta fel az olajos tartalmat. Könnyű keze van, így mondták a nagyok, és valóban könnyű volt, mikor a fenekemre csapott, és ezzel észrevétlenül belém dőfte a tűt. Türelmesen és lassan nyomta a fecskendő, nem úgy, mint az anyja, aki korábban végezte rajtam ezeket a beavatkozásokat.

Györgyi anyja teljes ellentéte a lányának. Ha Györgyit a finom ártatlanság jellemzi, akkor Gizi néni maga a romlottság. Toprongyos öltözetével, ápolatlan hajával, körmével ijesztő és mindig is visszataszító volt számomra. Nem tudom ezt a két embert összeegyeztetni a fejemben. Gizi néni mindig cigarettázik, egyiket eldobja, másikat meggyújtja. Minden ráncos rajta, és a ráncokban megül a barnás-fekete kosz. Úgy tűnik, mintha egy fűtő vagy kéményseprő volna, aki állandóan kormos. Filter nélküli cigarettát szív, a barna dohány az egész embert beszínezi. Anyámmal sokat diskurálnak, de csak szigorúan az ajtóban állva. Gizi néni mániája, hogy nem jön be. Legtöbbször már a kapuban lecövekel, és nagy sietségében legalább egy fél órát magyaráz, vagy hidegebb időben feljön a lépcsőn, és ott támasztja a bejárati ajtót, míg teljesen ki nem hűl a folyosó.

Mióta az anyai nagyanyám is hozzánk költözött, észrevettem, hogy ő nem kedveli Gizi nénit, kényszeredetten, inkább csak illemből áll szóba vele. Tőle tudtam meg, hogy Györgyi olyan kapott gyerek, ami nálunk azt jelenti, hogy törvénytelenül született. Nagyanyám szerint az orvostól van, akinél Gizi néni dolgozott, mások szerint árvaházból vette ki Györgyikét. Én ez utóbbira szavazok, annál is inkább, mert anya és lánya között nem sikerült egy fikarcnyi hasonlóságot se találnom. Szerettem volna egyszer meglátogatni Györgyit, és megnézni, hogy olyan szép tiszta és rendezett-e a házuk, amilyen ő maga, vagy ellenkezőleg: olyan füstös és áporodott, mint az anyja. Ez a vágy motoszkált bennem, mondtam anyámnak is, de ő határozottan lebeszél: nem veszem észre, hogy Györgyiékhez senki nem bejáratos, még őt sem hívták meg egyszer sem.

Ami Györgyiben még nagyon vonz engem, az a függetlensége. Már mondtam, hogy vékony és fiús, apró melleit nem bújtatja melltartóba. Észrevettem, hogy a férfiak megbámulják ezt a kihívó öltözetet. Olybá tűnik, Györgyit

egyáltalán nem érdekli, hogy tetszik-e a másik nemnek. Nem csatol vékony övet a derekára, mint Irénke, nem festi a szempilláit, mint Julis. Vagány és természetes, lapos cipőben jár, és nadrágban, minden fakszni nélkül. Ami még ennél is jobban lenyűgözött, az az, hogy ő vezeti azt a mesés, szilvakék autót. Nyár elején kapta Gizi nénitől, amikor befejezte az ápolónői iskolát, és addigra már megszerezte a jogosítványt is.

Nem ismerek más olyan lányt, akinek jogosítványa és saját autója volna. Az egész faluban alig ha egy tucat gépkocsi van, és abból az egyik – a legszebb – a Györgyié. Meg kell adni, Gizi néni mindennel elhalmozta, akár a vér szerinti lánya, akár nem. Hallottam, mikor nagyapámmal beszéltek az autóvásárlásról, Gizi néni a legdrágább kocsit akarta. Nagyapám segített neki kiválasztani, beszerezni és hazahozni. Arról álmodozok, hogy ha nagy leszek, én is ilyen leszek, mint Györgyi. Reméltem, hogy apámék vesznek nekem egy legalább ennyire szép autót, és azzal furikázok majd a környéken. Varrónőhöz megyek, a cipészhez vagy csak a barátnőimet meglátogatni.

De most még itt állok az iskolával szemben, Irénkétől pont most búcsúzott a nagy melák, közelebről kicsit fura volt az arca, mintha nem lenne ki minden kereke. Bárgyú mosollyal nézett le erre a lányra, szemei szinte kancsalítottak, ahogy vigyorgott. Észrevettem, hogy nagy szájában összevissza fogak éktelenkednek, és a következő pillanatban enyhe undorral kellett látnom, hogy megcsókolja Irénkét, nem is akárhogy, hanem hosszan és nyomatékosan. Elszégyelltem magamat, mert ez már egy olyan felnőtt dolog, ami ijeszt és taszít is egyben. Csodálkozom, hogy Irénke ennyi ember szeme láttára csókolózik, holott még ő is iskolás, még ha végzős is. Titkon körbepillantok, nincsenek-e a közelben tanárok, mert az bizony nagy bajt hozhatna ennek a buta Irénnek a fejére. Mert Irén kicsit buta, ezt én már korábbról tudtam. Nem csak azért, mert a felnőttek elbeszélése szerint mikor első osztályba írátták végigüvöltötte az évet, hogy: Deb begyek, deb begyek úgy sem! Hanem azért is, ahogyan rácsodálkozott a dolgokra. Hét évvel idősebb nálam, de a legtöbb beszélgetésünk kudarcba fullad, mert semmi értelmes dologról nincs fogalma. Sose hallott a hugenottákról vagy Spartacusról, nem érdeklik a matematikai egyenletek, de még Puskin elbeszélései sem. Sokszor kell együtt hazáig gyalogolnunk, jó lenne valami érdekes diskurzussal elütni az időt, de általában csak a semmiről fecseg. Tudtam, hogy az öccse focizik és az apja is kiváló kapus volt a maga idejében, ezért próbáltam már a futball felé terelni néha a beszélgetést, de se Platinit nem ismeri, se másokat. Egyedül a táncdalok érdeklik, azok között nagyon is jól eligazodott. Minden bálban, mulatságban ott van, és meg kell hagyni, egy egész szép táskarádiót is magáénak mondhat, amit vasárnap délután szívesen kihoz a lócára, és ott hallgatja a barátnőivel.

Néha zavarba hoz, mikor rákérdez, hogy tetszenek-e nekem már a fiúk, vagy még mindig csak babázok. Nem tudom mit válaszoljak erre, mert hivatalosan még nem tetszhetnek, de azért magam is észrevettem már, hogy vannak szebbek és csúnyábbak közöttük. Csak hümmögök, hogy nem érek én rá ilyesmire,

sokat kell tanulnom, meg a zeneiskola satöbbi. Ő meg nevet, hogy na azért, vak csak nem vagyok, látom, hogy milyen helyes srácok báméskodnak felénk.

Nem titkolja, hogy őt csak a fiúk és a tánczene érdekli.

- Alig várom, hogy május legyen, és véget érjen ez a rohadék iskola. Még a nyáron férjhez megyek, aztán irány a gyár, tovább nem parancsol senki.

Olyan boldog, hogy szinte nekem is kedvem támad gyári munkásnak állni, habár a gyárat egy nagy irtózatos katlannak látom, amely délután fél kettőkor kiereszti magából a temérdek embert, és újakat szippant fel helyettük. „Szívd fel gyomrom a vizet, hadd oltsa el a tüzet” – mondja a fejemben a kiskakas.

Felénk a legtöbb lány érettségi után tényleg férjhez megy. Egy osztályból jó, ha ketten-hárman továbbtanulnak. A többiek munkába állnak, és még a húszas éveik előtt bekötik a fejüket. Nincs abban semmi rendkívüli, amit Irénke tervez, nekem mégis olyan hihetetlennek tűnik, hogy az ember még egyik nap iskolás, és a tanárok jó szándékától függ mindene, másnap meg már szabadon flangál az utcán, ha akarja, karon is foghatja a férjét, akihez az első szabad hétvégén hozzáment.

Szerencsére még nem tartunk itt, egyelőre jó lenne valahogyan hazakeve-redni. Irénke szólít meg:

- Ma nem jönnek érted, Zsuzsika? Elvihetnétek engem is.
- Nemigen, mert nem tudtam megmondani, hogy meddig maradunk.
- Kár, most szobrozhatunk itt a buszig.
- Nem baj, lassan jön a busz, azzal hazamegyünk.

És végül valóban meg kell várnunk, míg befut a következő járat, azzal aztán megtesszük a szokásos pár kilométert hazáig.

A buszmegállótól séta közben Irén elpanaszolja, hogy hétvégén elmaradt a várva várt bál, pedig milyen szép új ruhát varratott magának, de hasztalan, mert a hülye temetés miatt mindent lefűjtak.

Ehhez nem tudok mit hozzászólni, mert bálba nem járok, de együttérzésem jeleként elmondtam, hogy én is hiányoltam a vasárnap délelőtti matinét a tévéből. Aztán rákérdeztem, hogy merre van Julis, miért nem jött iskolába, amire ő azt válaszolta, hogy dolga akadt, amolyan nagylányos ügy, amit még én nem érthetek.

Kellemtelen lenne, ha hencegőnek tartana, ezért nem szólok egy szót sem arról, hogy már fél éve én is nagylány vagyok, a dolog biológiai értelmében, bár semennyire sem élvezem. Így aztán hallgatok, és nem kérdezősködöm tovább.

Julisra gondolok, aki otthon fekket hasfájósan, lemaradt a Brezsnyev temetéséről, mert abban biztos vagyok, hogy önszántából nem nézte meg a tévében. Azt se tudom, hogy van-e egyáltalán tévéjük. Sok embernek, főleg az idősebbeknek, nincs televíziója. Ha pedig van, az is csak olyan kicsi, mint egy nagyobb fazék és ráadásul fekete-fehér. Nekünk már rég nagy képernyős színes tévénk van, és nem soká apám ígérete szerint vásárol belőle még egyet, ami aztán tényleg kuriózum a maga nemében.

Julis családi viszonyai kesze-kuszanak tűnnek nekem. Nem értem pontosan, hogy a nagymamája vagy az anyja neveli-e, és a férfi, aki a házukban lakik,

az az apja vagy a nagybátyja. Julisékhoz többször is elszalajtanak, mikor miért. Leginkább napraforgómagot megyek vásárolni. Nyári estéken szívesen magolnak családom tagjai, a finoman pörkölt fekete magot szeretik, ami könnyen roppant. Julis anyja vagy nagyanyja, egyszerűen az a kis töpörödött asszony, félliteres üvegekkel méri a magot, pár kopeket kell érte vinnem. Nagyon tetszik nekem, hogy bármikor is megyek, ő mindig olvas. Az olvasó ember a barátom. Otthon rajongással ecsetelem, hogy Julis néni milyen okos, mert folyton olvas, de anyámék csak nevetnek, hogy hát még milyen koszos, nem csak okos. A rest asszonyok kategóriájába kerül Julis néni. Hosszasan hallgathatom, hogy világ életében egy munkakerülő volt, megeszi a kosz őket, de persze ő csak olvassa a regényeket, sokra ment vele. Mindehhez türelmesen bólogatok, mint aki megértette a leckét, de titokban nagyon tetszik nekem a félhomályban olvasó Julis néni, aki szembeszegül a faluval, nőkkel és férfiakkal, és csak olvas meg olvas. Ettől kezdve alig vártam, hogy forgóért küldjenek, szedem a lábam, és már kopogok is az ismerős kisházba. Folyton sötét van az égrenyíló konyhában, ahol Julis anyja vagy nagyanyja könyvet tart a kezében, és vaklál. Eleinte csak ácsorogtam előtte, és kérdezgettem a könyv címét, mostanság helytel kínál, mutatja az aktuális kötetet. Eldicsekszem, hogy nekem is a mindenem az olvasás, de a sok iskolai dolog mellett alig jut időm rá. Szerencsére a buszon is tudok olvasni, ha éppen van hely, és nem tapossák ki a belem a felnőttek, ahogy összepréselnek a túlzásúfolt járművön. Anyámék hol szidnak, hol kinevetnek, hogy Julis néni lett a barátnőm, és oda járok a koszba szórakozni. Sőt, kacagva mesélik a barátainknak, hogy még a bolhák is összezsipkedték a lábam a Julisék macskája végett, de engem nem érdekel, mert nekem imponál az a bolondos élet.

Imponált, hogy van egy asszony a faluban, aki szombatoként nem rázza bőszen a pokrócokat, nem súrol ádázul, mint a többi ezer, hanem békésen ül a konyhai sezlonek, és Jókai hőseivel messze jár. Nem jut olyasmi eszembe, hogy ha kevesebbet olvasna, és többet serénykedne, talán Julis nem lenne a legszegényebbek közül való az iskolában. Mint tudjuk, nincs szemem a megfigyelésre, nem érdekel Julis ágrólszakadt ruházata, hiszen nekem ő Zalatnai Sarolta a nagy karika fülbevalóival és barna frufrujával, amint vonul az utcán és néznek utána.

Ez jár a fejemben, míg némán folytatjuk utunkat Irénnel. Láthatóan neki sincs több mondandója, miről is témázzhatna egy kislánnyal, mikor ő a nyáron férjhez megy, és beáll a gyárba, hogy egy csapásra felnőtt legyen.

A hídunknál elköszönök, és befordulok a házhoz, hogy megint ruhástól vessem magam nagyanyám ágyára, aki már vár és kérdezi, milyen volt a temetés. Meséltem neki, hogy a felét se értettem az egésznek, és nagyon unalmas volt, majd bepisiltem a végére, de már elmúlt, hazaértem, ezen is túl vagyunk. Habart krumplit mer nekem, mellé egy nagy karéj kenyeret. Kanalazom a sűrűre rántott levest, ízlelgetem a savanykás lét, játszok a levesen úszó zsiradékkal, bámulom, ahogy összeütköznek a zsírkarikák, egyesülnek vagy éppen szétszakadnak. Olyan ez, mint amikor a Deltában mikroszkóp alatti képeket mutatnak.

Nincs semmi dolgom, esetleg segíthetek nagymamának valami szokásos apró munkában; talán a málé morzsolását folytatjuk vagy éppen paszulyt kell fejteni. Aztán meg csak olvasok, mint az öreg Julis néni. Egészen rám sötétedik, észre se veszem, hogy vaklállok, anyámék úgy találják iskolai ruhában egy pötytyös könyvvel a kezemben. Jöhet a fejmosás, hogy nem öltöttem át, itt gyűröm az egyenruhámot, holnap meg úgy megyek benne, mintha a kutya seggéből húzták volna ki. Tudhatnám, hogy milyen nehéz vasalni ezt a nyomorult anyagot, gőzölni kell vizes ruhán keresztül, meg más hasonló szörnyűség.

Aztán megfélemedeznek rólam, megint Brezsnyev a téma. Hogy hajbókoltak a kormányfők, ez a Kádár volt még a lelegegánsabb, hiába na, a magyarok még ha kommunisták, de akkor is jobbak, mint ez a keleti csürhe. Aztán meg hogy könnyebb lesz-e mostantól, hoz-e valami változást Andropov. Úgy tűnik nekem, a felnőttek nem mernek reménykedni, de szavaikból mégis azt szűrtem le, hogy vágyának a változásra. Azt remélik, hogy egyszerűbb lesz talán külföldre utazni, másmilyen ez az Andropov, szigorú, de legalább tiszta a feje, nincs mindig mámorban, mint Brezsnyev. Apám kapcsolgatja az adókat, és a foga között szűri a szitokszavakat, hogy meddig kell még ezt a siratót hallgatni, de végtére ő is tehetetlennek bizonyul a helyzettel szemben.

Még néhány napig tart a gyászindulós korszak, végül annak is leáldozik. Új idők következnek, új vezér áll a tribünre.

Magyari Barna

Fehéredik a levegő

ledobta a város a zajt
mint szépasszony a pongyolát
magány s vagány közt a falat
egy új hangsúllyal bontom át

pontosan még nem is tudom
égő fénylik vagy az ábránd
bájszellőd lebegteti a
betűvel csipeszelt látványt

sejtelmes a csönd bársonya
két ember közt ott egy pontnál
fehéredik a levegő
verslégtérben melltartód száll

est-flakonból a hév kortyol
mellkasomban idill dőzsöl
betűmintás lepedőmön
múzsát hajtogatok nőből

MAGYARI BARNA (1965) költő, kulturális kutató. Legutóbbi kötete: *A lét horizontja* (Antológia, 2013).

Tréfasáskák

ha elromlik lelkem
lényed megcsinálja
hozzám visszagurul
volt estéink bája

szívem laptopjára
betöltöd az élményt
hév-pióca szívja
az üresség vérét

ebbe az idillbe
mindent összehordtunk
s a süppedő fényre
ráfekszik a sorsunk

ábrándok poszterét
a szenvedély tartja
a nászt kifaragni
pár ősgén a balta

bódít szép mosolyod
varázsol a combod
virághoz virágot
a nyár nyelvén mondok

kerékpároz a nyelv
pedált teker a szó
egyetlen mondattal
szíved átfogható

tréfasáskák rágják
a pillanat szárát
tőlem hozzád bók és
csók egyszerre jár át

Brosztű bőrödön

hangsúlyok völgyeit
nevezzük hazának
ma már a versláb is
integet bokádnak

lírai üzemek
furcsaságot gyártnak
bőrödön díszeleg
brosztűje a vágynak

ami csak lehetne
férfiszemmel látom
szervedély szirmokat
préselünk az ágyon

sejttől hévig megint
vonattal megyünk
lidérces vasúti
pálya a gerincünk

keserű perced is
oldódik a számba
életembe szakadt
csodád aromája

Zantria

(Részlet egy készülő ifjúsági regényből)

– Dögölj meg! – ordította, miközben teljes erőből bevágta maga mögött az ajtót.

Ha nem egy törékeny alkatú, szőke leányzó tette volna ezt, biztosan kiszakad a keret a kevésbé karbantartott régi halászpépület falából. Ő azonban nem volt ennyire erős, csak egy látványos távozást tudott produkálni, amit alighanem kamaszhisztinek titulálnak majd a szomszédok.

Pár perc múlva már a hullámok közt gázolt, kezében azúrkek szörfdeszkája, amit Linától kapott. A nő nem a vérszerinti édesanyja, de mindig is gyermekeként szerette a lányt. Amióta csak képes volt gondolkodni, mindig is Lina volt az apja mellett, ő gondoskodott róluk. Szilla sosem firtatta, ki is szülte valójában, hiszen egyáltalán nem is emlékezett arra az asszonyra.

Helyette hálás volt, amiért neki egy jóságos mostoha jutott, a mesebeli gonosz banyák helyett.

Ha mégis eszébe jutott, ki lehet az igazi anyja, nem érzett semmit. Ködösek lettek a gondolatai, és hamar banális, hétköznapi témákra terelődtek.

Linával gyakran maradtak kettesben, amíg a családfő hosszabb utakra távozott. Vásároknban árulta a kiszáritott tengeri herkentyűket, kagylóból készült ékszereket.

Egyszer aztán hiába várták. A napokból hetek, a hetekből hónapok lettek. Pedig azt ígérte, csupán egyetlen vásárra viszi el portékáit, a szomszédos városba, Bivalviába. Pár nap alatt haza kellett volna érnie. Lina pedig csak hallgatott, és a lányt sem engedte az apja nyomába eredni.

Szilla egyre vadabbul szelte a hullámokat, miközben azon gondolkodott, mi a fene történhetett az apjával. A logikus felvetés szerint baleset érte, kirabolták, eszméletlenül fekszik valamelyik gyógyító helyen, vagy épp lecsapolják a vérét a mágusok egy varázskunyhóban.

RUMP TÍMEA (1995) költő, író. 2020-ban diplomázott magyar-étika szakon. Rendszeresen publikál különböző antológiákban, irodalmi folyóiratokban, online irodalmi felületeken. Első önálló meseregénye: *Levendula hercegnő* (POKET, 2021).

Azonban baljós szóbeszéddek terjedtek róla a faluban. Apró suttogások, furcsa összepillantások.

Az emberek azt suttogták a kis tengerparti faluban, hogy az apját Bivalvia javasasszonyával látták egybekelni, a sápadtszöke Anillal. A hölgy szerelmi bájjitalairól és meglehetősen sötét jóslatairól híres.

Szilla nem hitt a pletykáknak. Hiszen tökéletesen rendben van minden. Linával boldogok, sokat nevetnek és minden nap együtt szálltak tengerre begyűjteni az eladnivalót.

Legalábbis idáig ezt gondolta.

Oliver hiánya óta folyamatosan veszekednek, és ami a legfurcsább az egészben, hogy a nő úgy tesz, mintha mi sem történt volna. Az esti pityergései is el-elmaradoztak. Nem hajlandó beszélni a férfiről, azonnal témát vált. A fogadott lányával üvöltözik, és lehetetlen hogy ne jutottak volna a fülébe a szóbeszéddek Anilról. A mostani balhé is így robbant ki köztük.

Szilla alkonyatkor indult vissza. Az udvaron nekifogott az elmaradt teendőinek. Fát aprított, vizet húzott a kútból.

- Khm. Khm. Khm - erőltetett krahácsolást hallott maga mögül. Hatalmasat ugrott ijedtében.

- Ki maga? - sikította és felkapta a baltát a kút mellől.

- Héé, nyugi, kislány, nyugi. Nem akarlak bántani - egy nagydarab vörös hajú férfi rejtőzött a bokrok között. Ki tudja mióta leskelődött már.

- Talán egy szatír - futott át Szilla agyán a gondolat - és még elszántabban markolta a balta nyelét. Gyakran hallott rémtörténeteket a faluban förtelmes kalózokról, akik gyakran hónapokig nem látnak nőt a hajókon, így mire szárazföldre ér a talpuk, annyi önuralmuk sincs, hogy elkészálódjanak a helyi bordélyházba.

- Mit akar? - a rémes gondolatok miatt kezdte elhagyni a bátorság a lányt, csak egy kis nyüszítés közepette sikerült kinyögni a két szót.

- Nyugodj már meg, tényleg nem akarlak bántani. Üzenetet hoztam egy bizonyos Oliver Rémondtól. A Szilaj Csikóban mondta el a csapos, hogyan talállok ide. A lányát keresem.

Szilla agyában hipergyorsasággal cikáztak a gondolatok. A Csikó a kocsmá. Oliver Rémond az apja. A szíve hevesen vert a név hallatán, szinte a torkában dobogott. Képtelenné vált az értelmes gondolkodásra.

A férfi megérezte, nem szólt semmit, csak átható zöld szemével pásztázta a lányt, amíg az meg nem nyugodott.

Szilla szívverése lassult, most már ő is jobban megnézte magának a természetes vöröst. Fiatal férfi, a húszas évei végén vagy a harmincasok elején. Nehéz megmondani. A borosta, viharvert gúnya, karikás, vérekes szemek, apró szarkalábak, hosszú éjszakákat, nehéz fizikai munkát sejtettek. A szeme értelemről árulkodott, és ha Szilla őszinte akart lenni, igazán jóképű volt a maga férfias, nyers módján. Egy pillanatra kedve támadt megszagolni, tényleg olyan fémes illatú-e a bőre, mint ahogy képzelet.

- Én vagyok az - köszörülte meg a torkát a lány.

- Á, remek - csattant fel a férfi, és távolságtartó, bizalmatlan kisugárzása megváltozott hirtelen - rengeteget hallottam rólad, Szilla. Rémond egy levelet küldött neked, és ne aggódj, jól vannak.

- Vannak? Mi az, hogy vannak? Mégis kivel van az apám? - az idegen arcán zavar jelent meg, de csak egy pillanatra, majd tudatosan rendezte vonásait. Megvonta a vállát, mint aki nem tud semmit.

- Egyébként a nevem Eldon - mosolyodott el. Vajon csak a témát akarta elterelni?

Egy összehajtott papirost nyomott Szilla kezébe, majd egy kacsintás kíséretében hátat fordított, és eltűnt a sötétben.

A szőkeség zavartan nézett utána. Széthajtotta a levelet, és olvasni kezdte az apja kapkodó, mégis szabályos betűit. Önkéntelenül is eltátotta a száját a döbbenettől.

Tündérek és tengeri lények között

Beszélgetés Rump Tímeával

BARÁTH TIBOR: Kezdjük rögtön azzal a kérdéssel, hogy milyennek érzed az indulásodat. Számomra úgy tűnik, a Poketnél debütálni teljesen más, mint egyéb kiadóknál – sokkal nagyobb olvasóközönséghez jutsz el, ám az irodalmi vérkeringésbe – interjúkba, kritikákba, a kánonba – talán nehezebb beszivárogni. Te hogy érzed ezt, mivel vagy elégedett, mit hiányolsz?

RUMP TÍMEA: Úgy gondolom, elsőkötetesként aligha kaphattam volna kedvezőbb debütálási lehetőséget, mint a Poketnél való megjelenés. Az erőssége pont abban rejlik, amit te magad is megemlítesz a kérdés kapcsán. Meglepően széles olvasóközönséghez jutott el az írásom, meglehetősen rövid időn belül. Ha jól számolom nagyjából egy év leforgása alatt kelt el mind az ezer példány. A Poket népszerűségéből adódóan folyamatos visszajelzéseket kaptam az olvasóktól. Főként internetes platformokon: Instagramon, blogbejegyzésekben, Messenger üzenetekben és a moly.hu segítségével is. A *Levendula hercegnő* megosztó alkotásnak bizonyult. A feedbackek többsége pozitív volt, ám bizonyos olvasók egyenesen felháborodtak, amiért a történetben a kiskamaszok érdeklődnek az ellenkező nem iránt, és közösségi oldalakat használnak. Természetesen jót mosolyogtam ezen. Számomra minden olvasói kritika érték, amiből leszűrhetem, hogy valóban elolvasták, és kiváltott valamilyen impulzust a mű. Ezzel szemben valóban igaz a másik megállapításod is, miszerint kevesebb „hivatalos” irodalmi platformon említették. Eddig két kritika született róla. Ennek fényében az olvasóközönséghez való eljutás mértékével nagyon elégedett vagyok, valamint a könyv illusztrációit is imádom. A fejezetekhez tartozó minimalista stílusú rajzokat Dobosy Tímea tervezőgrafikus készítette, az én ötletem/elképzeléseim alapján. A picivel több szakmai kritikát hiányolom.

– Azon kívülről, hogy író vagy, mit szabad rólad tudnunk?

– Latin táncolok és Barbie-babákat gyűjtök. Na jó, komolyabbra fordítva a szót, magyar nyelv és irodalom-etika szakos tanárként diplomáztam 2020-ban. Jelenleg egy általános iskolában tanítok magyart, etikát, dráma és színházat, valamint egyéni vállalkozóként tevékenykedem a kereskedelem világában. Főként lírai alkotásokat publikáltam az elmúlt években. A verseim folyóiratokban, antológiákban és online irodalmi felületeken olvashatóak. (Például, a teljesség

igénye nélkül: *Pannon Tükör, Várad, Agria, Opus, Szifonline*, Petőfi Irodalmi Múzeum.) Írtam néhány novellát, ami a Kortárs Hangan Nemzetközi Irodalmi Pályázat antológiáiban jelent meg az egyetemi éveim alatt, de sokáig háttérbe szorult nálam a prózai alkotás a líra mellett. A *Levendula hercegnő* ötlete volt az, ami változtatott ezen.

– *Hogyan jött az irodalom szeretete? Mik az örök kedvencek?*

– Kicsi korom óta érzek zsigeri vonzódást az irodalom iránt. A családban mindenki rengeteget olvas, gyakorlatilag saját házi könyvtárunk volt, így könnyen hozzáférhettem mindenféle olvasnivalóhoz. Általános iskola alsó tagozatban egy akkor népszerű boszís gyermek- és ifjúsági könyvsorozat volt az első, amire rákaptam, és onnantól kezdve nem volt megállás. Talán ezért is vonz annyira a gyermek-és ifjúsági kötetek írása, mert élénken él bennem mekkora löketet tudnak adni gyermekkorban az olvasóvá válás kialakulásában. Örök kedvenceim Szabó Magda alkotásai, Vladimir Nabokov *Lolitája*, Dés Mihály *Pesti barokk* című könyve, Grecsó Krisztián és Kalapos Éva Veronika-írásai, valamint szeretem az abszurd drámákat is. A líra területén Ady Endre, Juhász Gyula, Kemény Zsófi, Fehér Renátó, Petri György, Kassák Lajos neve jut eszembe először, ha kedvenceket kellene emlegetni. Hirtelen ezek ugrottak be, de talán a végteleenségig sorolhatnám az általam szeretett irodalmi műveket.

– *Miért pont az ifjúsági irodalom területén alkotsz?*

– Az előző kérdésre adott válaszban talán meg is fogalmaztam, miért pont az ifjúsági irodalom. Egyrészt nagyon nagy hatást gyakoroltak rám a gyermek- és ifjúsági könyvek a saját felcseperedésem és irodalom iránti szeretetem kialakulásában. Boldoggá tette, ha esetleg az én könyvem/könyveim is hatást gyakorolhatnának a gyerekekre, fiatalokra ilyen téren. Másrészt élvezetet nyújt számomra az ilyen jellegű könyvek írása, valahogy a fiatalabb korosztály számára passzoló könyvtölteket pattannak ki a fejemből. Igazából nehéz megmagyarázni az okot, nálam az írás folyamata és a témák elég ösztönszerűen áramlanak.

– *Én látom a klasszikussá vált gyermek- és ifjúsági művek nyomait a prózadon és az általad teremtett Gyöngyvidéken, akár a Walt Disney tündérei gondolkodásán, akár a Harry Potter elbeszéléstechnikájára, akár A kis herceg karakterére. Te miből merítettél, kik, milyen művek voltak rád nagy hatással?*

– Valószínűleg tudat alatt hatással volt rám az összes eddig olvasott klasszikussá vált gyermek- és ifjúsági mű. Fő ihletforrásomnak az egyetemi mese-poétika kurzusaimat tekintem. A tanárunk Boldizsár Ildikó volt, aki felnőttként vezetett vissza a mesék varázslatos világába. Teljesen beszippantott a dolog, és újra előtérbe helyeztem a mesék és meseregények olvasását. Az ő kötetekben összegyűjtött meséket olvastam, illetve elég sokat kutakodtam milyen tündérképek szerepelnek az irodalomban. Más misztikus lények irodalmi megalkotása is érdekelt, ezeknek is utánanéztem. Ha konkrét műveket kell említenem, amelyek inspiráltak, akkor Szabó Magda *Tündér Lala* és Nyulász Péter *Helka*-trilógiáját emelném ki.

– Ha egy Obszidiánból származó tündér lennél, mi lenne a te különleges történeted, képességed – és milyen illatot választanál magadnak?

– Ha egy Obszidiánból származó tündér volnék, a bodzavirág illatát választanám magamnak. Mert könnyű, kifinomult, mégis erőteljes illat. Kimondottan szeretem a bodza illatát és ízvilágát (bodzaszörp). Ezenkívül a bodzavirág gyógyító hatásai sem elhanyagolhatók. A karakterem egy szélsőséges természetű kis tündér volna, aki egyszerre harsány és visszahúzódozó, magabiztos, mégis kétségek gyötrik. Különleges képessége a lélekgyógyítás volna. A történetébe belefűznék nagy kalandokat, utazásokat, sok-sok varázslatot és egy különleges szerelmi szálát is.

– Beszéljünk most *Levendula hercegnőről*. A te olvasatodban miért van szüksége rá Kirának?

– *Levendula hercegnő* karaktere egy képzeletbeli barát, aki a hiányzó legjobb barátjának után maradt űrt tölti be főként, és az elidegenedett emberi kapcsolatokat pótolja. A képzeletbeli barátok pszichológiáját tanulmányoztam a kötet megírása előtt és alatt. Általában akkor jelennek meg egy-egy gyermek életében, amikor valami nagyobb változás vagy veszteség történik. Ez persze sokkal árnyaltabb ennél, és teljesen más is kiválthatja, de a történetben a veszteségek pótlásaként igyekeztem megjeleníteni. Egyfajta védelmi mechanizmusként. Kira fejében ez természetesnek tűnik, és tulajdonképpen az olvasó számára is többféle értelmezési lehetőséggel szolgál a történet.

– Mi a legfontosabb tapasztalat, amivel Kira a történet során gazdagodik?

– Szerintem a saját magába vetett hit ereje a legfontosabb tapasztalat. Képes önállóan is helytállni, saját magából meríteni. Nincs szüksége arra, hogy mindig valaki más oldja meg a problémáit, nem szorul folyamatos „megmentésre”.

– A szöveged több komoly pedagógiai, és megköszöntöm, társadalmi problémára is ráirányítja a figyelmet – nem harsányan, épp csak annyira, hogy felfigyeljünk rájuk és elgondolkodjunk egy kicsit. Jól sejtem, hogy közöd van valamilyen formában a tanárhivatáshoz? Ha igen, szándékosan fűzted bele a regénybe ezeket a részleteket?

– Igen. Magyar-etika szakos tanári diplomám van, több intézményben is gyakorlatoztam, táboroztattam, dolgoztam animátorként, bébiszitterkedtem, és több mint két éve vagyok főállású pedagógus egy általános iskolában. Igazából azért fűztem bele az ilyen jellegű kérdésköröket a kötetbe, mert összegyűjtöttem, milyen dolgok teszik ki egy 12–13 éves korú gyermek mindennapjait. Mi az, ami érdekli őket, hol töltik a legtöbb időt, milyen problémáik akadhatnak. Az iskolai élet és az ott történő események, suliban történő szocializáció nagyon jelentős egy kiskamasz életében.

– A *legegyértelműbb talán az igazságtalan tanárnő, Éva néni példája*. Sokan csak gyenge kifogásnak tartják, ha egy gyermek arra panaszkodik, hogy „a tanár kipécézett engem”, holott ez valóban létező jelenség. Te hogy látod ezt a problémát? Túlolvastalak vagy erre szerettél volna rávilágítani?

– Az élet igazságtalanságaira szerettem volna rávilágítani. Arra, hogy mindig is voltak és lesznek olyan emberek, akiket nem tartunk tisztességesnek, akik

nem szimpatikusak, vagy nem megfelelő módon viszonyulnak hozzánk. Az ilyen problémát is tudni kell kezelni, és elvonatkoztatni tőle. Nem mások véleménye, rajtunk levezetett frusztrációja alapján kell megítélnünk a saját képességeinket. A pedagógia és az iskolai élet különösen kiszolgáltatott terep, azonban amióta tanárként dolgozom, sokkal árnyaltabban látom a kérdéskört.

– Szinte csak az említés szintjén szerepel egy kislány, aki az osztályba érkezik, de hamar távoznia kell, mert „tetvesnek” kezdik csúfolni...

– Ő afféle „árnyalak” a könyvben, akinek a karaktere egyáltalán nincs kibontva. Gyakorlatilag bárki lehetne pont úgy, mint a való életben, ahol bárki kerülhet hasonló, méltatlan szituációba. A gyerekek nagyon kegyetlenek tudnak lenni egymással és sajnos a felnőttek is.

– Végül de nem utolsósorban itt van a szülők helyzete, akiknél egyrészt érthető, hogy a széthulló házasságuk mellett kevés figyelmet fordítanak a kislányra, másrészt amíg magukra koncentrálnak – az apának mégiscsak belefér az életébe egy Bea – Kira egyedül marad a kétségeivel és felnövésének több fontos momentumából is kimaradnak a szülők. Én úgy érzekelem, valós probléma, milyen érintőleges manapság a családok belső élete; te hogy vagy ezzel?

– Levendula hercegnő karaktere nemcsak az iskolai beilleszkedésben és a szerelmi aggályok leküzdésében segíti a kislányt, hanem a család belső feszültségeinek kezelésében is. A szülők karakterét is összetettnek látom, akik igazából szeretnének a részesei lenni Kira életének, és a nehézségek közepette is foglalkozni vele, valahogy mégis elcsúszik a dolog. A nagymama karakterének bevonódása egy újabb kapaszkodó a lány életében. Ő az, aki teljesen önazonos a műben, nincsenek belső, saját magával vívott konfliktusai, ezért jelenlétével segíteni tudja őt. Véleményem szerint a családok belső életében a lehető legjobb szándékok mellett is kialakulhatnak hullámvölgyek, mint ahogy a történetben is. Csak nem mindegy, mennyire hagyják elfajulni, mit és mennyit tesznek a megoldás érdekében. A sztori végére, ha nem is teljesen, de részlegesen visszabilien az egyensúly.

– Van még egy izgalmas sajátossága a regényednek: Kira a történet során a kívülállóból lesz átlagos és mindennapi – a különlegesből, a tömegből egy lány. Vagy mégsem?

– Úgy fogalmaznék, hogy Kira valamiféle személyiségfejlődésen megy keresztül. Megtalálja a saját belső egyensúlyát, értékeit, önbizalmát a tündérek világának segítségével által. Az én olvasatomban nem válik különlegesből mindennapivá, hiszen a meseregény végén nyitott szálként maradt, hogy visszatér-e még valaha Levendula hercegnő az életébe. A nyakában függő apró tündérmédál jelenléte is lehetőségként kezeli a tündérvilágba való visszatérést. Azonban egy kiskamasz számára igenis fontos a kortársak közé való beilleszkedés, a valamilyen szintű „beolvadás”. Kira végül jobban érzi magát kicsit „átlagosabb” lányként, akit befogadtak a többiek, de ez nem jelenti azt, hogy teljesen elnyomja a sajátosságait. Csupán ebben az életszakaszában szüksége van rá, hogy kissé kiszakadjon a „különtség” megbélyegzése alól. Igazság szerint, tervezem a könyv folytatását, és már bele is kezdtem a *Levendula hercegnő II.* megírásába

Tündérnyavalya munkacímmel. Azonban ezt a projektet pihentetem egy kicsit, mert jelenleg egy másik ifjúsági regényre koncentrálok.

– Zárásként tekintsünk kicsit a jövőbe: nekünk egy ifjúsági regény részletét küldted el, mit lehet tudni erről a projektről, és milyen egyéb terveid vannak esetleg?

– Jelenleg egy teljesen új ifjúsági regényen dolgozom, aminek egy kis részletét el is küldtem számotokra. A címe: *Zantria*. A projekt előrehaladott állapotban van, reményeim szerint 2023-ban már a könyvesboltok polcaira kerülhet. Ehhez még kiadót is kell majd találnom, de bizakodó vagyok. A *Zantria* egy misztikus ifjúsági regény, amiben egy általam kitalált mitikus tengeri lény, a *zantra* igen nagy szerepet kap. A történet fő cselekményszála egy tengerparti halászfaluból indul. Főszereplőnk egy Szilla nevezetű fiatal lány, akinek eltűnik az édesapja az egyik utazás során. Legfőbb támasza a mostohaanyja, aki körül szintén furcsa, megmagyarázhatatlan dolgok történnek. Végül Szilla megszökik otthonról, és útra kell, hogy megtalálja az apját. Sokféle kalandja, segítője, ellensége és tapasztalata gyűlik az út során. Meggyűlik a baja az illegális zantria-kereskedelemmel, a sötét mágusokkal, boszorkányokkal és a szerelemmel is. A misztikus szálon kívül a családi kapcsolatok sokszínűségét és a bonyolult lelki folyamatok leképeződését hivatott bemutatni a mű a 17 éves Szilla kutatásai által. Kiderül, milyen kevésbé ismeri a saját gyökereit, származását és azokat az embereket, akikkel mindennapi közelségben élt. Ezen kívül nagyon szeretnék egy verseskötetet is megjelentetni az életem során.

Baráth Tibor

BARÁTH TIBOR (1996) irodalomkritikus, doktorandusz.

Örökké helyett „minéltovább”

A *Levendula hercegnő* mint felnövéstörténet

Bár a Poket zsebkönyveinek sorában nem Rump Tímeaé volt az első ifjúsági regény (ezt a címet Bosnyák Viktória *Tündérboszorkánya* tudhatja magáénak), a *Levendula hercegnő* így is előkelő helyet foglal el, mivel egyrészt a Poket Friss pályázat díjnyertes alkotása lett az ifjúsági regény kategóriáján belül, másrészt műve a sorozat első debüt kötete. Tekintve, hogy elsőkönyvest nem találunk a *Levendula hercegnő*t követő megjelenések között azóta sem, az író pályakezdése az őt bemutató orgánus kivételes helyzete révén maga is különleges. A Vecsei H. Miklós nevéhez fűződő olvasásnépszerűsítő kezdeményezés arról vált ismertté, hogy átalakított italosautomaták kínálták a klasszikus irodalom darabjait olcsón, mégis igényes és modern, okostelefon méretű könyvek formájában (a sorozat első darabja az *Utas és holdvilág* volt). Hamar népszerűvé vált a sorozat, köszönhetően annak a marketingstratégiának, hogy ismert közszereplőket kértek fel a kötetek népszerűsítésére. Ez azonban azt is jelenti, hogy Rump Tímea szövege a szokásosnál nagyobb olvasóközönség elé juthatott el, mint a pályakezdők nagyobb hányada. A *Levendula hercegnő* méltán került be a sorozatba, ha a fiatalabb olvasóközönség gyarapítása volt a kiadás célja, akkor minden bizonnyal – pontosabban reményeim szerint – egy olyan regény jelent meg a magyar ifjúsági irodalom mostanában egyébként is gyarapodó és emelkedő színvonalú korpuszában, ami új olvasókat nyerhet és régiakat tarthat meg.

A rövid ifjúsági regény tipológiai szempontból kevésbé sokrétű, az író által alkalmazottak – a mese, a fantasy, a parabola és a fejlődésregény – pontosan körvonalazhatók és jól kiegészítik egymást, nincs törés sem a narráció, sem a stílus tekintetében, sőt létrehoznak egy olyan teret, ahol a „varázslatos” hétköznapi természetességgel jelenhet meg a valószerű keretek között. A közösségi oldalakat pörgető Kira szobáját hirtelen virágillat tölti meg, kopogás hallatszik, és íme: „Levendula hercegnő megérkezett.” Ilyen egyszerűséggel fűzi a szerző az általános iskolás lány életeseményeibe a Gyöngyvidékről (Obszidiánból) érkező tündér felbukkanásait. Mindez íróilag indokolt, hiszen az egyes szám

harmadik személyű elbeszélés a kislány szemszögéből ábrázolja a történeteket, márpedig Kira számára természetes, hogy varázserejű barátnője egyszer csak megjelent a szobájában. „Kételyeit nem tartotta magában. Erre Levendula türelmesen elmondta, egy létrán mászott le a tündérek lakhelyéről, Gyöngyvidékről. Ide a Szabó család nappalijába. Mintha ennél természetesebb dolog nem is létezne.” A fantasy sajátos modalitására és világalkotó eljárásaira ismerhetünk rá a regény ilyen szöveghelyein – olyan érzés kissé, mint megtudni Hagridtól, hogy létezik egy Roxfort nevű boszorkány- és varázslóképző szakiskola. A világnak egy olyan része, ami csak a kivételezetteknek tekinthető meg, és minden napitól eltérő logika szerint működik, a saját törvényeit követve. Hasonló világgal, mint a mesék, melyek a szöveg szerves részét képezik, ugyanis Levendula hercegnő megszólalásainak nagyobb része egy-egy személyes történet a tündérek földjéről. Minthogy a mesék kivétel nélkül a valóságra reflektálnak, így egy burkolt referenciális olvasatot közvetítenek, amit a történetet hallgató Kira saját helyzetére tud vonatkoztatni. A mese didaktikus mivoltán túl segítséget nyújt a gyermekeknek, hogy szembenézhessenek az ismeretlennel, és közvetett tapasztalatot nyerhessenek az élet nagy kérdéseiről (halálról, szerelemről, magányról, barátságról stb.). Levendula hercegnő ugyanilyen módon használja saját történeteit; az apjáról, Mentáról szóló mese például az önbizalomról szól és a szerénységről, testvére, Borsmenta önmaga vállalása árán válik boldoggá, társasági lényé, míg az Akác tündérről festett portré az igaz barátságot próbálja plasztikusan ábrázolni. A sort folytathatnánk, azonban szükségtelen, már mindezek jól illusztrálják, hogy a parabola elve érvényesül Levendula meséiben – jelképes történetek, melyeknek erkölcsi vagy egzisztenciális tanításuk van, sőt szándékoltan alakítja úgy a szöveget a szerző, hogy a sztorik tanulsága minél egyértelműbb legyen. Kira általában levonja a megfelelő következtetést, megfogalmazza a maga (vagyis a szerző által javasolt) olvasatát. A Borsmenta-mese után például azonnal más módon kezd viselkedni: „megdöbbsent, de megértette, miért mesélte el neki a történetet a tündér. A rákövetkező napon már nem gyorsította meg lépteit a hatodik órai kicsengő után...”

Amíg Gyöngyvidéken minden szép, a lakók boldogok és gondtalanok, Kirához egy válság közepette érkezik Levendula hercegnő. A kislány magányos, visszahúzódó és kissé kívülálló. A legjobb barátnője elköltözött, ami egyenértékű kapcsolatuk megszakadásával, mert Nelinek „nyilvánvalóan nem volt szüksége többé a régi ismeretségre”, hanyagolja és kiszorítja életéből Kirát. Ezen a ponton szeretném hangsúlyozni, hogy Levendula hercegnő nem egyszerű pótlék. Jóllehet, hogy „eddig mindig a legjobb barátnőjével beszélt meg a fontos dolgokat”, és annak „költözése óta nem volt kinek elmesélni az itthoni ügyeket”, amíg a tündér fel nem bukkant, de Levendula hercegnő azon túl, hogy meghallgatja Kirát és segíti, támogatja, egyenesen a régi barátnő szerepébe lép. Külső jegyeiben és durcás viselkedésében egyaránt Nellihez hasonlít, a magányos kislány szobájában mindig egy-egy válságos ponton jelenik meg: először a barátnő költözésekor látja, következő felbukkanása pedig édesapja titkos

telefonos üzeneteihez kötődik. „Anyu és apu újra veszekedtek”, olvassuk a regény elején, „Kira nem értette, mi lehet a baj.” Márpedig egy igen komoly krízis hívja életre Levendula hercegnőt, akkor jelenik meg a kislány életében, amikor annak világa kifordul a sarkaiból: a szétzuhanó egységben mint összetartó erő, a magányban mint hű és odaadó társ. Jogosan vetődik fel a kérdés, kezelhetjük-e a tündért Kira képzeletének szüleményeként, a kislányt ért negatív benyomásokra adott önvédő reakcióként, ugyanis a helyzet javulásával, pontosabban ahogy Kira egyre jobban kilép önmaga árnyékából, és szembenéz otthoni gondjaival, a tündér látogatásai egyre ritkábbak, míg teljesen elmaradnak – és mindezt a kislány természetesnek érzi. Többdimenzióssá válik a regény, ha egy rendhagyó barátság meséje és egy válságokkal tarkított felnövéstörténet pólusai között teszünk kísérletet az értelmezésre. Ha az utóbbi felé közelítünk, máris több mint „csak” egy ifjúsági regény, túlnő a célközönségén, és így szélesebb rétegek hasznosíthatják a szöveg gondolatait.

A *Levendula hercegnő* fő konfliktusa az apa félrelépése, a családi egység felbomlása, vagyis a főhős személyiségépítkezése mindezek tükrében – ellenében. A regény első felében nyomon követhetjük Kira lassú süllyedését, ahogy a kevés barátal és jelentőséggel bíró lány az osztály perifériájára kerül, és magányossá válik. A szöveg felénél következik be a visszafordíthatatlan: szülei kézen fogva ülnek a kanapén, ám az ennek láttán elmosolyodó kislány ledermed a hírtől, hogy az egymásra találás helyett ez a barátságos elválás pillanata. „Az első mondat szüntelenül zakatolt a fejében. Elválnak. El fognak válni. Válás. Válás, válás, válás.” Kira a látszólagos mélyponton talál magára. Közvetlenül a bejelentés előtt olvassa el Levendula hercegnő levelét, melyben részletezi Akác tündérrel való barátságát, és figyelmezteti rá, „nem biztos, hogy a változás mindig rossz. Gondolkodj el rajta, drága Kira!”. A lány, bár tudatosan nem reflektál a fenti intésre, a válást követő időszakban szinte újjászületik, barátokat szerez, táncolni járhat, és a szerelem is beköszönt életébe. A válás a lány hánykolódásának nyugvópontja, megtörténtével új szakasz kezdődik életében, sem a régi barát, sem a régi család nem köti a múlthoz. Ezen felül az utcájukat is átnevezik Bástyáról Rezidenciára, ami utalhat Kira eltérő regényeleji és -végi személyiségére (a korábban otthon menedéket és társaságot lelő lány nyitni kezd a világ felé, és hajlandó megmutatkozni az emberek előtt), és betölti tizenharmadik életévét. Nemcsak a világ változik meg gyökeresen, Kira identitása is teljességgel átalakul.

A regény főszereplője a népszerűség problémájával néz szembe, hiszen egy olyan korszakba lép, ahol már nem elhanyagolható szempont, hogy ki hogyan viselkedik, milyen társaságba tud bekerülni, hány ember követi a különböző közösségi oldalakon. Kira helyzete nehéz, mert egy felgyorsult kor szülöttje, egy olyan világra, ahol a lassú kibontakozás és hosszadalmas identitáskeresés szociális öngyilkossággal ér fel. Hamar kell érettnnek *látszani*, átélni bizonyos dolgokat és felzárkózni a trendekhez. Kira irigykedve és kissé értetlenkedve néz osztálytársaira, akik már csókolóztak, Barbira akinek kétezer követője van

Instagramon, vagy a nyolcadikos fiúkkal lógó hetedikes lányokra – az elbeszélés elején legalábbis. Itt még csupán érzékeli „lemaradottságát”: „tizenkét éves, és legnagyobb bánatára pont úgy is néz ki”. A narrátor, belesimulva a kislány gondolataiba, jól érzékelteti, hogy a változás már a küszöbön van: „esténként szokta nézegetni őt a közösségi oldalakon. Főleg azokat a képeket, amiken Áрпи is szerepel. Néha azt képzelem, ez az ő profilja, és a fiú vele jár. Pedig neki nem is tetszik. Egyáltalán nem. Egy kicsit sem.” Ez a közvetített belső monológ a benne megbúvó hamis tagadás révén láttatni engedti Kira céljait és belső indíttatását; az, hogy regénybeli kiteljesedése valójában énelvesztésként is interpretálható (hiszen egy kívülálló, ám autentikus identitásból lesz egy lány a sok közül) csak az olvasónak és legfeljebb Levendula hercegnőnek tűnhet fel. Kira elégedett azzal, hogy divatos és központi alakja lesz iskolaközösségének, sőt még Árpival is összejön egy kis időre. Úgy lesz a szülinapi partiból kimaradt lányból népszerű kamasz, ahogy csak egy mesében történhet meg – de! Itt jön képbe az a bizonyos „de”, ugyanis sikerének áldozata is van, méghozzá a Levendula hercegnő és közte levő barátság. Kirának nem kell választania, a tündér meséből levont tanulsággal egyre közelebb kerül az osztálytársaihoz, ám egyre távolabb sodródik patrónusától, aki szó nélkül és önfeláldozóan vonul a háttérbe, majd marad el véglegesen. Kirát nem éri ezzel igazi veszteség (főleg, ha képzeletbeli segítőként tekintünk a tündérré), ugyanakkor Levendula hercegnő igenis megszenvedti az elválást. Amit Kira a lehető legnagyobb természetességgel fogad, az a tündér számára fájó tanulság: „nem szabad kötődni hozzátok, mert nem sokáig maradtok gyerekek. Amikor aztán felnőtök, nem láttok többé minket, nem akartok tündérekkel foglalkozni.” Be is igazolódik Levendula hercegnő félelme, Kira táncpróbákra jár, barátnőivel találkozgat, és este titokban Árpival csetelget. „Közben szinte teljesen el is feledkezett Levendula hercegnőről. Mintha megérezte volna a tündér. Nem jött, mint aki nem akar hívatlan vendégként lábatlankodni.”

A tündér egyik legfontosabb vonása az önfeláldozói készsége, akármilyen sokat jelent neki a kislánnyal kötött barátsága, csak addig kíséri Kirát az úton, míg az el nem éri boldogságát. A búcsútörténete egy ikerpárról, Manduláról és Mandarinról szól, a két tündérről, akik közül „nem élhet az egyik, míg él a másik”, ugyanis az egyikük örökölte a boldogságot, másikuk a bánatot. Vagy ezt, vagy azt. Ha parabolaként vetítjük rá ezt a mesét a regényre, egyértelmű a párhuzam, az ikertündérek Kira és a hercegnő képmásai, sőt felébresztik az olvasóban a gyanakvást, hogy a két főszereplőt a doppelgänger-jelenség felől ragadhatjuk meg a legteljesebben. A búslakodó kislányhoz érkező vidám tündér csodát hajt végre, és egy gondtalan kislányt hagy hátra szomorú kényszerűséggel. A lelkiállapot totális cseréje mellett számos hasonlóság fedezhető fel közöttük – a hercegnő csinos és mindig igényes a ruhájára (ami Kirát nemcsak népszerűvé válása után jellemzi, hiszen korábban csúfolták őt drága kabátja miatt), szintén elveszíti legjobb barátját, Akácot, ugyanúgy csonka családból jön (hiszen apja újráházasodott), és magányos (nem lehet véletlen, hogy az emberi

világból választ barátot). A szerző nem dolgozza ki pontosan hőseinek alakmás-mivoltát, de nem tévedhet nagyot az olvasó, ha a híres hasonmások sorába illeszti a regény főszereplő-párosát. Még akkor sem, ha nyilvánvalóan más az alakkettőzés poétikai indoka és célja, mint az Esti Kornél, a Fancsikó és Pinta vagy a Regős-hősök (Patyik Fedon és Tiki) esetében.

Ami a nagy különbséget és bizonyos szempontból a többletet adja, az a sajátosság, hogy az imént említett alakpárokkal ellentétben itt egy ember és egy tündér válik egymás tükörképévé. Levendula hercegnő alakja három aspektusból közelíthető meg. Először a gyermeki nézőpont és a kisiskolásoknál még élénk fantázia felől ragadhatjuk meg őt, ahogyan azt a dolgozat eddigi részeiben is pedzegettük. Tudjuk Kiráról, hogy „mindig is álmodozó volt, azonban mostanában már minden nap tündéreket rajzolt a jegyzetek köré” Levendula hercegnő olvasható képzelete termékeként, és így nem meglepő a közöttük levő nagyfokú hasonlóság, állandó egyetértés. Az író azonban létrehozta a tündérmitológia alternatíváját, felhasználva a görög hitregék néhány elemét. A legszembetűnőbb átvétel a Moirák tündérmegfelelője, a pázsitillatú tündér, aki az emberek számára is láthatóvá tette Gyöngyvidéket azzal, hogy csipkével varrta ki. Igaz, hogy a sorsistennőkhöz képest a tündér nem az emberek életét irányítja, de szóttese nélkül nem lehetne látni Gyöngyvidék halvány nyomait, így azoknak az embereknek, akik kapcsolatba léptek valamelyik tündérral, biztosan másként alakulna a sorsa. Így közvetetten, de mégis hatást gyakorol az emberek sorsára. Kira is így vesz búcsút a regény végén barátnőjétől: „a maszatok lehetnek a csipkék, melyet réges-régen a Pázsitillatú tündér varrt rá a Holdra, hogy a bizonyos kisfiú megpillanthassa”.

Rump Tímea nagy gondot fordít arra, hogy részletesen kidolgozza a tündérek birodalmát és társadalmát. Obszidián (ami egy fekete, fényes, vulkanikus kőzetről kapta beszélő nevét – a spiritualizmusban ugyanis védő ásványként tartják számon, ami segíteni tud lelki bajainkon) félezer éve egy békés hely, ahol háromféle tündérnemzetség él együtt. Minden tündérnek saját illata van, és a társadalomban elfoglalt helyüket, rangjukat jelöli ki. A tündérek varázserejű lények, és csak az láthatja őket, akivel érintkezésbe léptek, amit csak ritkán tesznek meg. Bár a jól kidolgozott kép azt a látszatot kelti az olvasóban, hogy Gyöngyvidék létezését a szövegen belüli világon el kell fogadnunk, mégis elejt egy-két morzsát az író, ami megkérdőjelezheti a tündérföldiek valóságát. Kira, apja megjegyzését követően, sokat töri fejét, „tényleg olyan sok levendula volt-e náluk kiskorában”. Vajon a tündérlány az édesanya óvó karjait szimbolizálja Kira számára? A párhuzam helytálló, hisz a tündérek a popkultúrában általában pozitív, illetve védelmező erőként vannak jelen. Gyakran szegődnek egy-egy elhagyatott gyermek mellé, hogy átsegítsék őket a nehézségeken, és nem egyszer helyettesítik-egésztik ki az édesanyákat.

Márpedig Levendula hercegnő feladata igencsak tündértpróbáló. Egy magába zárkózott lány szétzuhanó életébe csöppen bele, őt kell istápolnia, és meséivel számára kell megmutatni, hogy a változás nem mindig rossz, de begubózni

rossz stratégia, mert nyitottság nélkül kivirágoztatni egy személyiséget – lehetetlen. A szöveg üzenete az elválásnak és a világ teljes átalakulásának elfogadását hirdeti. Nem az a mese, ami hamis illúziókat táplálna fiatal olvasóiban, és erőltetné, hogy Kira és Levendula hercegnő barátsága „örökké” tartson. Inkább azt tanítja, hogy az ember életébe mindenki okkal csatlakozik be, és okkal marad el végül, a nagyobb kép szempontjából „épp jókor”. Rump Tímea története egy varázslatos mese, ami átalakul józan világlátássá. Talán legnagyobb erénye az, hogy bármilyen fájdalmas a barátok elszakadása, nem traumatizálódik egyik fél sem, Kira érettsége felvillantja az olvasó számára, hogy ez így volt helyes. „Veled akarok lenni minél tovább – csak ennyit felelt a tündér”. Az „örökké” helyébe levő formula lesz Kira első versének (önálló gondolatainak) központi gondolata – és az első gesztust is ez váltja ki Árpiból. Az első szerelméből, ami szintén véget ér, amíg tart végtelennek tűnik, de a fiú is addig akar a lánnyal lenni, míg el nem költözik, míg lehet, azaz „minéltovább”. A szerző első regénye nem véletlenül lett nagy siker (gyorsan elkapkodták megjelenésekor), örökérvényű tanulsága jó fogódzója lehet a fiatalabb és idősebb generációnak egyaránt; senki sem él örökké, a nekünk jutott időt viszont ki kell használnunk minél inkább, minél tovább.

Emberarcú szobrászat¹

Bocskay Vince szobrászművészről

„Lényegében szándékaim szerint alakult az életem. Családban és nemzetben gondolkodom, élek és alkotok. Azok közé tartozom, akik születésük helyén érzik a legjobban magukat.” Három évvel ezelőtt hangzott el ez a pár mondat Szovátán, amikor szülővárosának vezetősége díszpolgári címet adományozott Bocskay Vincének. Ez az egyszerű, tömör, de annál beszédesebb önvallomás a szobrász művészetét is jellemzi. A tematika, a stílus, a vizuális megvalósítás tekintetében egyaránt. Gondoljunk elsősorban azokra az impozáns köztéri szobrokra, amelyek Bocskay hírnevét, elismertségét méltán növelték az eltelt három évtizedben Erdély-szerre és Magyarországon is. A magyarság történelmének meghatározó, nagy egyéniségeit bronzban megörökítő egészalakos alkotásokra, a határvédő lovagkirály, Szent László csíkszépvízi szobormására, az erdélyiek példamutató római katolikus püspöke, a diktatúra által meghurcolt Márton Áron kolozsvári szobrára, a vértanú püspök, Apor Vilmos gyulai, a városépítő polgármester, Bernády György marosvásárhelyi, az államférfi Mikó Imre, a reformátor Kálvin János sepsiszentgyörgyi, Patachich Ádám érsek kalocsai emlékművére. Érdeemes felidézünk magunkban a romániai rendszerváltás óta köztérre került mellszobrokat is, amelyek szintén figyelemre méltóan fémjelzik Bocskay Vince tehetségét, tudását, szakmai felkészültségét. Petőfi Sándor Szovátán és Százhalombattán, Mikes Kelemen Zágonban, Bod Péter Felsőcernátonban, Sütő András Sopronban, Deák Farkas Nyárádszeredában szervesült a város-, illetve faluképbe, a szovátai szobrász tervezte bronzváltozatban továbbítva az elődök életműve és közszolgálata sugallta üzenetet. Hosszú a sor, a legutóbbi ilyen alkotását, a hadvezér Hunyadi János mellszobrát nemrég avatták fel a marosvásárhelyi várudvaron. Ez újabb múltidéző emlékhellyel gazdagította a Bolyaiak városának magyar közösségét.

1990 előtt szinte elképzelhetetlen volt egy ilyen jellegű köztéri feladat az erdélyi magyar művészek számára. Ceaușescu és elnyomó gépezetének bukása

NAGY MIKLÓS KUND (1943) újságíró, szerkesztő, műfordító, művészeti író. Marosvásárhelyen él.

1 Elhangzott a Szervátiusz Alapítvány díjátadásán 2022. szeptember 21-én.

új esélyt nyújtott a legjobbaknak, ez nyilván valamiféle versenyhelyzetet remltetve, újabb kihívást is jelentett. Bocskay Vince állott elébe.

„A történelemmel azelőtt ilyen módon nem kerültem kapcsolatba – nyilatkozta nem sokkal a változások után. Addig a témáimat mindig a belső indítással határozta meg. Ürügyként szolgált a téma ahhoz, hogy a hangulatomat kivetítem. Ahhoz kerestem helyzetet, személyiséget, embert. A portré egyébként a kedvenc műfajom. Ezt tulajdonképp most is művelhetem, mert egy történelmi figura megmintázása is portrézás, de mégis más. A groteszkre való hajlamomat magamba kell fojtanom, és nagyon nehezemre esik. Alig várom, hogy visszatérhessek azokhoz a groteszk kisplasztikákhoz, amiket a köztéri megrendelések előtti időszakban készítettem. Szeretnék bezárkózni a műtermembe, és végre már csak saját indíttatású munkákkal foglalkozni, szigorú határidők nélkül dolgozni. A határidős feladat nagy stressz, nem kívánom senkinek. Közben azt is tudom, hogy ez csak naiv vágy, hiszen az erdélyi emlékmű-szobrászatban nagy még a lemaradás, sok a pótolnivaló, és mi, szobrászok elég kevesen maradtunk.”

Igen, abban a szerencsés helyzetben lévén, hogy végigkövethetem felfelé ívelő félévszázados művészi pályáját, magam is tanúsíthatom, ma is hiányolja azt az élményt, amit indulásakor mintegy másfél évtizeden át az agyag kisplasztikák létrehozása jelentett. Ma is meg-megemlíti nosztalgizva, hogy hiányzik a korondi kerámiaüzemben végzett égetések izgalma, mindaz, amit az izzó anyag látványa, a terrakották melege nyújtott. Az új esély, az emlékszobrászat kínálta teljesebb kibontakozás lehetősége viszont nagy hajtóerő. Bármennyire is ragaszkodott kisplasztikáinak népszerűvé vált világához, számos szobor- és emlékműpályázat nyerteseként idejét és energiáit a köztéri munkákra kellett fordítania. Művészetében így két nagy vonulat különült el: a kezdetben realista szemléletű terrakották, majd a romániai társadalom egyre kegyetlenebb és abszurdabb torzulásával mind groteszkebbé vált kisszobrok univerzuma, illetve a monumentális, köztéri, történelmi szobrászat bronz, andezit, műkő termése. A vízválasztó a rendszerváltozás volt. Az eddigi Bocskay-életmű mindkét arca közkedvelt, erényeik jól kirajzolódnak. Mire a kezdeti periódus emberközeli, köznapi vetülete halványulni kezdett volna a köztudatban, az utóbbi években telítődő köztéri szoborigény megcsappant, a felkérések gyakorisága is csökkent, a megbízatásokkal túlterhelt Bocskay Vincének is jutott már ideje a kisplasztikákra is. Felfrissült kedvvel fordult újra feléjük, a kiállításokon jól észlelhetőn lehetett tapasztalni, ismét felerősödött az a sorozat, ami a groteszk köntösében vagy éppen köntös nélkül, derűsen, szatirikusan, humorosan mutatja föl az emberi, társadalmi gyarlóságokat. Önigényességéből, szigorából pedig semmit sem adott fel a mester. Mindenben versenyre kel, együttműködik a fiatalabbakkal. Ez a Művészek Atyhai Társaságának rendezvényein hatványozottan megmutatkozik.

A falu, a néprajzilag rendkívül gazdag és sajátos Sóvidék nyilván életre szólóan befolyásolta a művész szellemiségét, közvetlenül viszont inkább csak

bizonyos embertípusok megjelenítésében hatott a szobrász műveire. A székely népi mesterek évszázadokon átörökített igényességét, szakmaszeretetét viszont a génjeiben hordozza, az önmagával szembeni fokozott elvárás már gyermekkorában erőteljesen kifejlődött benne. Apai nagyapja görgényüvegcsúri kőfaragó mester volt, anyai nagyapja is fúró, faragó ezermester. Műbútorasztalos, fafaragó édesapjáról pedig meggyőződéssel jelenti ki, hogy azt a műgondot és igényességet, amelyet a munkái során példásan tanúsított, ő maga talán sohasem tudja elérni.

Kitűnő mesterekkel, jó iskolákban készülhetett szenvedélyesen szeretett hivatására, ösztönző közösségekben gyarapíthatta talentumait, bővíthette ismereteit. Hat évig a marosvásárhelyi művészeti líceumban tanult, abban a hírneves szakintézetben, amelynek tehetségei a világban sokfelé tanúsítják alapos felkészültségüket. Izsák Márton és a kiváló szobrász hasonlóan jelentős tanítványa, a művészeti középiskola tanárává vált Hunyadi László volt a mestere. Ő is, akárcsak Bocskay ma már a Magyar Művészeti Akadémia megbecsült tagja. A kolozsvári képzőművészeti főiskolán következett újabb tudás- és tapasztalatgazdagító hat esztendő, amely alkotóművészete további útját is kijelölte. Ott Löwith Egon, Korondi Jenő, Virgil Fulicea és Kós András voltak a tanárai. Mire végzett 1974-ben, diplomamunkái tanúsága szerint teljes szakmai fegyverzetben, komoly ígéretként léphetett a szobrászat útjára. Amikor visszament Szovátra művészipedagógusnak, csak Kusztos Endre jelentette ott a művészetet, mára már szakmai berkekben is elismerés övezi a szováti művésztelepet. Ebben Bocskay nagy szerepet játszott. A Kusztos Endre emlékházban komoly kiállító munka zajlik, a fiatalabb művésztársak – Kuti Dénes, Sánta Csaba, Kuti Botond és több más tehetséges alkotó – együttműködése révén példásan valósult meg a különböző nemzedékek kézfogása. Székelyudvarhely közelsége pedig lehetővé tette, hogy hosszú időn át az ottani Palló Imre Zene- és Képzőművészeti Szakközépiskolában tanítson.

Aligha tévedünk, ha kijelentjük, jól választott az ifjú szobrász, amikor lelki habitusához igazodva, a látszólag eseménytelen kisvárost választotta további életpályája és művészi ambíciói beteljesítésének színhelyéül. Tudta, hogy mindaz, ami igazán érdekli, Szováton is fellelhető. Számára mindmáig legizgalmasabb téma az ember, a mondandói kivetítésére legalkalmasabb típusok ott voltak körülötte, a világ abszurditása, a társadalmi jelenségek groteszk egyvelege itt is szembeötlő, a nagy művészettörténeti példák, az irodalom ihlető ereje pedig bárhol, bármikor kéznél lehet. Eleinte tömbházlakásuk egyik szűk szobájában alakította ki a műtermét, majd hosszú évek sziszifuszi munkájával építette fel a ma már valóban tágas műtermet biztosító családi házukat. Véletlen, mégis jelképszerű, hogy Bocskayék új otthona a kiváló író, Petelei István egykori nyaralója helyére került. Köztudomású, hogy az előző századforduló jeles elbeszélőjének egyik legnagyobb erénye az emberábrázolás. Mint az emberi lélek tudorát, érzékeny szeizmográfját tartjuk számon. Ő a szó mestere, Bocskay a maga plasztikai nyelvén szólal meg, de az emberábrázolóknak ugyanolyan

nehézsúlyú, kivételes képességű kategóriájába tartozik. Karakteres terrakottáinak többsége ott sorakozik a műteremfalak polcain: a Himnusz, a Néró, az Ablak, a Fej, a Savonarola, a Csillagjós, az Elfelejtett költő (Horatius), a Mozsár, az Anyám, az Emberfej, a Várva és a többiek, amelyekben az író Györffi Kálmán a szobrász „egyik legfontosabb vagyonát ismeri fel: a csontig, velőig hatoló lényeglátást”. És alighanem abban is igaza van, hogy „talán nem is groteszkek ezek az alkotások, hanem valami egészen mély, tiszta valóságot kutató realizmus képviselői”. Igen, Bocskay művészetének az alapja a maga értékelése szerint

Bocskay Vince: Kálvin, 2014

is a realitás, ebből is nevezetesen az emberközpontúság. Ő így közelíti meg és láttatja a világot. „A saját művészetem besorolása tekintetében nem érdekelnek az irányzatok” – válaszolta egy vizualitásra vonatkozó körkérdésre húsz évvel ezelőtt. Művei korszerűségét mégsem kérdőjelezi meg senki.

Mély humánium árad Bocskay több szobrából. Tulajdonképpen a mindennapi életünkből jól ismert típusokról beszélhetünk még akkor is, ha netalán történelmi személyeket mintáz meg a szobrász. Elvégre azok se valóságos arcképek, a művész nem a korabeli rajzokon, metszeteken feltűnő vonásokat adja vissza, hanem a maga céljainak megfelelő arcot örökíti meg. Láthatatlanul a magáét is. „Ha akarom, ha nem, valamiképpen én is benne vagyok a szoborban, a portré így vagy úgy nemcsak az az illető, akit megformálok, hanem egy kicsit Bocskay Vince is” – vallja. Maradéktalanul azonosulni természetesen az egyenes, az igaz, az etikus magatartású emberekkel tud. A kisemberek iránti rokonszenve első pillantásra nyilvánvaló szobrain. A groteszket ilyenkor egyértelműen a realizmus váltja fel. Ilyen kisplasztikája az édesanyjáról készült Anyám. „Finom, melegmosolyú, középkorú, fejkendős asszonyt ábrázol, lágyan egymásba olvadó, kivezetett formákkal, a felületen apró utalásokkal a részletekre” – összegez Borghida István művészettörténész. E tartalmasan találó, összetett mondatnyi szintézist kiegészíthetjük a tollforgató szobrász pályatárs, Burján-Gál Emil meglátásával (*Utunk*, 1988): „Belső teljesség és a külvilággal harmóniában élés kifejezője, az Anyám című portré, a minden lehető megmérettetésének pillanatáé, amely a visszatekintés vagy az előrelátás állapota egyformán lehet. Mintha kortársa volna a Sándor bá című arckép, amely úgy beszédes, hogy egy cérnavékony utalás sincs öltözetre, társadalmi hovatartozásra, de kellékek nélkül is leolvasható gondolkodásmódja, érzelmvilága, önismerete.” A köztérre szánt méretes szobroknál még nyilvánvalóbb, hogy Bocskay az emberarcú szobrászat híve.

Emlékművek is bizonyítják a művész kompozíciós készségét, jelképteremtő ötletességét: a két világháború hőseinek tisztelgő kőkompozíció Szovátán, illetve a politikai foglyok kovácsoltvas monumentuma Székelyudvarhelyen. Jellegükben más feladatok, másfajta megoldásokat feltételező munkák. Inventivitása, formakultúrája ezúttal sem hagyja cserben. Szovátán kettős tagoltságú mű őrzi a két világégés áldozatainak emlékét. A két hasábszerű tömböt fejféle félgömb kapcsolja össze, az elesettek neve, akárha egy katonaköpeny két szárnyára került volna fel. Székelyudvarhelyen a téma, a hely, a használt anyag és technika az előbbitől eltérő ötletet sugallt. A megkínzott, lelkileg és fizikailag kegyetlenül meggyötört, ártatlanul meghurcolt politikai elítéltek, üldözöttek, áldozatok iránti főhajtást szimbolikus elemeket ötvöző, kifejező kompozícióba sűrítette.

Marosvásárhelyen sok ezer ember gyűlt össze 1994-ben, amikor dr. Bernády György bronzszobrát avatták. Évente számos vásárhelyi tiszteleg a Don-kanyari hősök emlékművénel. És Kolozsváron, Székelykeresztúron, Kézdivásárhelyen, Nagyváradon is Bocskay-emlékműnél emlékeznek az egykori áldozathozók utódai. Ezért is méltó a szobrász a Szervátiusz Jenő-díjra.

Karácsony este

Luca már a kiságyban is különös gyerek volt. Egyik ilyen különössége, hogy sosem sírt. Nem úgy, mint más gyerekek. Aki csak vigyázott rá, ami pedig, Luca anyja elfoglalt lévén, gyakran megtörtént, nem győzött csodálkozni. Mondták is mindenfelé, vitték a hírét a faluban. Hogy hát más pulya, ha nincs ott az anyja, kimered a sírástól. De ennek meg éjjel villany sem kell, csak sötétben alszik el. Még beszélni sem tud, de a kis rácsos ágyából mutogat erélyesen a villany felé, hogy tessék már lekapcsolni. Mert bizonyosan, ha beszélni tudott volna, már akkor ilyen választékos mondatokban kérte volna meg környezetét.

Luca nagyobb korában is furcsa kislány maradt. A dackorszakot észrevétlenül lépte át, akarata mintha nem is lett volna. Az iskolában nem volt első tanuló, de feltűnő hiányosságai sem voltak. Talán a szélsőségektől, a kitűnni vágyástól félt, ezért húzódott meg szerényen a középmezőnyben. Így senkinek sem volt láb alatt. Nem volt legyőzni vágyott, irigyelt stréber, de botrányos utolsó sem, aki megkérdőjelezi a tanárok belé fektetett munkáját. Házi feladata, füzeté mindig rendben, különben is szeretett rendet tartani maga körül. Korán indult, hogy időt adjon magának a csendes szemlélődésre az úton, az iskola felé. Ha egy iskolatársa utolérte, hogy hát menjenek együtt, csalódottságot érzett ugyan, de kénytelen-kelletlen szóba elegyedett.

Egy, csak egy dolog volt, amihez tűzön-vízen át ragaszkodott. Az olvasás. Folyton olvasott, ami tovább növelte a furcsaságát környezete szemében. Válogatás nélkül elolvasott mindent, ami keze ügyébe került: a kézzel írt receptes füzetektől kezdve a padláson talált összekötözött régi újságokig. De ez a különösség nem arra volt jó, hogy beszéljenek róla. Nem nagyon törődtek vele, hagyták, hadd csináljon, amit akar. Pulya még, majd kinövi. A végén úgy is a felnőttek akarata érvényesül. Ha közeledtek a téli ünnepek, és anyjának mehetnékje támadt, kézen fogva húzta magával a szomszéd faluba, ahol anyja testvére, Olga néni lakott. Kődös, zimankós délutánokon integettek a járműveknek az út szélén. Az anyja, ha elfáradt a kézrázogatásban, őt tolta maga elé, mert a gyereket

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978) író, kritikus, egyetemi oktató. Kolozsváron él. Legutóbbi kötete: *Önreflexív alakzatok Krúdy Gyula prózájában* (GlobeEdit, 2017).

jobban megsajnálják. Pattanásig feszült figyelemmel nézett a kocsik után, ha az egyik jelzett és megállt, függően kellett beülni, nehogy meggondolja magát a sofőr. Mert a „tedd ki, hadd hűljön emberek nem szeretik”, mondogatta mindig az anyja.

Átfagyva, zúzmarás hajjal dugták be a fejüket az ajtón a szokásos „na kell a vendég” felkiáltással. Anyjának rendre ingerült a hangja. Erre aztán a „tik nem bírtok ilyen időben otthon maradni?!” – mondatot kapták vissza. Meg kell hagyni, karácsony szombatjának délutánján, amikor a varjakon kívül más nemigen lépegetett a felszántott, fagyos mezőkön, és Lucának a szűrős köd befogta az orrát, indokolt volt a megjegyzés. A konyhában terjengő füstszag lassan átjárta haját, ruháját. A vályogfalra akasztott kistükör a homályos villanyfénytől különösen szépnek mutatta az arcát, de ez most valahogy rosszul esett neki. Inkább a földes konyha berendezésén állapodott meg a tekintete. A csíkos spóron füstös fazékban víz gőzölög a kocának. A héjában főtt krumpli gőze a ciberére főtt dara savanyú szagával keveredik. Olga néni keze mocskos, mert a moslékot kavarta éppen, az aprincsó főtt krumplit kézzel nyomogatta szét. Hogy mégse legyen vizes, a kötőjébe törli.

Luca ülő alkalmatosság híján a háromlábú sámlit húzta maga alá. Olyan alacsony, hogy az az érzése, mintha guggolna. Olga néni, ahogy az ura, az öreg Gáspár mondani szokta: sebesen jár, mert a koca a tél közepén lefialt. Jól kell tartani, vinni neki a meleg darás moslékot, gyúrni alája a szalmát vastagon.

– Te, ne vigyél mán annyit, a múltkor is nem befagyott a vályúba! – Gáspár bácsi foghegyről, kelletlenül veti oda feleségének.

– Mi? Te tanítol engem? – vágott vissza Olga néni harciasan. – Tudom én, mit csinállok, ne félj! Több malacunk vót nekünk, mint néktek...

Luca anyjában forr valami, úgy ül, mintha tükön ülne.

– Csak osztán oda ne csókold a malacokat is annak a gyönyörű menyednek! – pattan ki belőle. – Nagyon megbecsülnek a fiaddal együtt, mondhatom!

– Mi?! Mer’ assziszted, én is úgy vagyok, mint te a vénasszonnyal! Nekem sose volt bajom, mer’ mindig elhallgattam. Húsz évet éltem én le az anyósommal, asse mondta, állj arrébb! Az a te bajod, hogy nem tudsz túrni! – Olga néni még egy utolsót kever a vederben a falapáttal.

– Majd meglátnám, ha te annyit túrtél vón, mint én, mint csináltál vón! Engem teszel te magadhoz?! Hányszor aludtam a szőlő alatt, mikor a vénasszony kizárt, hogy menjek valamelyik szeretőmhöz! Akinek pedig a lába nyomát is meg kellett vón csókolja, hogy egy ilyen asszonyt kapott a fia! Vajon melyik nagyvalaki ment vón hozzá a faluból?

Luca eközben a kitört üvegű almáriumban talált szemárfüles könyvben lapozgat. Áporodott szagát magába szívja, a vastagon szedett címekeket sokáig ízlelgeti: *A fekete macska*, *Az áruló szív*. Az egyik rajz félszemű macskát ábrázol, a nyakán kötél mint valami trófea az ágy fölött. Luca körülnéz, kiutat keres. A belső szoba most dermesztően hideg, csak forró nyári délutánokon zárkozhat be oda olvasni, a leeresztett redőny vékony csíkjának fényében. Kénytelen

a gerendás mennyezetről lelógó egy szál villanykörténél erőltetnie a szemét. Ráadásul a füsttől könnyeznie kell. A mennyezetről valami finom por hulldogál.

– Itt van ez a pulya is a nyakamon – hallja meg anyja hangját –, még fel kell nevelni. De hiába akarták elvenni tőlem anyósoméék, ügyvédet fogadtak, hogy nem tudom ellátni. Csak megmutattam, hogy nem szorulok senkire, pedig nem segített senki, még a bajomat lesték, hogy legyen min örülni. A halálhíremet keltették, de kitoltam velük, csak azért is kijavultam.

Hogy róla esett szó, Luca még összébb húzta magát a kisszéken. Habár kettesével lapozott a könyvben, észre se vette, hogy nem illeszkedik az értelem.

– Nem szorultál te senkire, csak ránk. Amikor élet-halál közt feküdtél, itt volt a pulya hónapokig, én etettem-itattam!

– Te, nem szégyelled magad, azt hánytorgatod fel, amikor rád voltam szorulva?! Mondhatom, alaposan gondját viselted! Az öreg Gáspárral, a másik jobbikkal, csúfságoltatok vele, elmondtátok mindennek, hogy ilyen élhetetlen, olyan élhetetlen... Bezzeg az unokátok, az a kényes Emőke, még beszélni se tud, de milyen aranyosan mondja: „az anyád pitája”. Meg hogy a „kujva anyádba”. Látszik is a nevelés! Nem mondana az mán egy magyar szót, csak az oláhokkal barátkozik. De nem is fog az magyarhoz férhe’ menni, meglátod!

Olga néni erre valamiért elgondolkozik. Nem vág vissza azonnal. Szétvetett lábbal ül, lógó kötőjébe peregnek a málészemek. Ha már nagyon lehúzza a súlya, egy koszos nejlonvederbe tölti, ahonnan egy nagy zsákba kerül.

– Mér, te talán magyarhoz mentél férhe’? Te meg svábhhoz mentél, nem annak iszod most a levét? Jó, hogy magyarul beszélnek, de nem magyarok! Az oláhokkal nekünk nem volt sose semmi bajunk otthon, Lenuca nénihez meg Adriánékhoz úgy jártunk, mint haza. Szemben volt a román templom, nyári estéken hogy mostuk a lábunkat, hogy menjünk a Mária-ünnepekre, nem emlékszel? Ne félj, egy román vagy az én menyem rokonai nem jöttek volna rám, hogy összeverjenek! Hogy néztél ki? Emberi kép nem volt rajtad!

A falon repedések futnak keresztbe. Luca ha sokáig nézi, a repedések mélyülnek. Mintha valaki kopogtatná belülről. Előbb csak egérkaparászáshoz hasonlít a hang. Egy-egy apró faldarab alig hallható zizzzenéssel lehull.

– Minden a házér’ volt. Hogy ne én örököljek, ha az uram, Jóska meghal. Meg hogy maradjon ott velük öregségükre. De csak megmakacszkodott benne valami, hogy ő megnősül, neki ne parancsoljanak. Megnősült, csak nem vót mire. Hiába égette ki a téglákat darabonként, hogy a szülői házhoz egy félházat húz, hiába főztem nagy hassal a szurkot. Oda is eljöttek Jóska testvérei, hogy rám borítják a fővő szurkot, ha nem kotródok el a családjukból.

A falból mélyről most valóban hallatszik valamilyen halk kopogtatás. Ütemes, mintha mondana akarna valamit. A lehulló vályogdarabkák helyén a szürke sebek egyre gyarapodnak. A kopogtatás egyszer csak magától elhal.

– A ház már ott állt félkészben, amikor az anyósoméék rámentek Jósikára. Hogy hát hagyja az egészséget, ne építse tovább, engem meg zavarjon el. Erre azt mondta, hogy már akkor se tudna, ha akarna, mer’ nemsokára jön a pulya. Még e’ se lett

vón baj nekik, hogy hát csak hagyja, hadd szüljem meg, majd ők felnevelik. Különben is mi lenne az unokájukból egy ilyen anya mellett? Majd ők rendes katolikusknak, templomba járónak tanítják.

Olga néni, hogy örökösen tevékeny kezét lefoglalja, a már kihunyóban levő paraszat babrálja. Nem fog piszkavasat, a rőzséhez az ujjával jobban hozzáfér. Néhányszor bele is fúj, amitől füst zúdul ki a spórajtón.

- Hiába mondtam neked, hogy még itt, Majtényban is minden fiú elvett vóna. De neked az idegen kellett. Pedig mindegyik tudja azt, amit a másik.

- Jóska nem tudott mit csinálni, nem akart abba a házba visszamenni, ahol ették megfele - Luca tompán, nagyon messziről hallja anyja szavait. - Inkább kint aludt a még befedetlen házban, a csillagos ég alatt.

Olga néninek úgy látszik, sikerült felszítania a paraszat, mert az ágy szélén ülve, kart karba öltve sötétben néz maga elé.

- Pedig már nagyon benne jártunk az őszben *azon* az éjszakán. Csípős ködök jöttek, reggelre volt, hogy fagyott is. Az üres pájinkásüveget meg a párnája alatt megtaláltam, az összegyűrt rongyok alatt, amit fekhelynek vackolt maga alá - anyja ezt mintha csak magának mondaná.

- Csak azt nem kellett vón engeddd, hogy a rokonok már rögtön *azután* szét-hordják a félkész házat, azt a sok téglát. Pénz vót abban, nem is kevés. Az mind téged illetett vóna.

Olga néni nem vár választ, gyorsan kifordul az üveges ajtón, lehet, a tegnap elkészített töltött káposztát akarja behozni a kamrából. Nyomában hideg és a köd szűrös szaga csapódik.

Luca a hirtelen csendben a kopogtatás elhallgatását figyeli. Sokáig semmi. Az ajtóüvegre siklik a tekintete. A sötétkék ég már feketére váltott. Bent a légy-piszkos villanykörtétől minden homályos, kontúrtales. Az este súlya rátelepszik. Az egész napé. A tehetetlenségé. Talán valahol harangoznak, talán a református templom vékony hangú harangja. A finom remegés újra elindul, dörömböléssé vált, a vályogvakolat nagy robajjal mindenütt hullik a házról. Minden csupa füst és por. A levegő egyre fogy. Már a meztelen vályogtéglák látszanak. Már a vályogtéglák között a falban egy széles repedés. Lucának átvillan az agyán: a kivájt szemű fekete macska miatt lehet. Az lapulhatott a falban, kaparászhatott végig. Próbálkozik, de nem tud felállni a székről. Figyelni kell tehát. A homályon, poron, füstön keresztül. Kétségbeesetten, feszülten, iszonyattal, ahogy az asztallapra vastagon leomló vályogdarabok nyomán megnyílik a fal, és a téglák közé befalazva megpillant egy alvadtt vérbe száradtt, felismerhetetlen alakot, akire végre mégis *ráismer*.

Németh László és Tamási Áron kapcsolata a „betűn át” és azon túl

III. rész

Németh László az 1930-as évek második felétől, újabb embert próbáló időszakokban sem veszítette szem elől Tamási Áron pályáját, és szellemi törekvéseit is figyelemmel kísérte. Kettejük kapcsolatát egyre inkább a politika is befolyásolta. Az aktuális hatalommal folytatott állandó küzdelem mellett a meghatározó történelmi események, országos szintű vagy akár határokon túlnyúló viták is szorosabbra fűzték a *betű-barátságot*.

Emberek a nemzet alatt – új pályaforduló

*Terv nélkül, Napló tanulmányokban 1936. április-május*⁸¹ címmel Németh László egy esszé-, tanulmányorozatot közölt a *Tanúban*. Ennek része az *Emberek a nemzet alatt* című írás is, amelyben a szerző Illyés Gyula *Puszták népe* és Veres Péter *Az Alföld parasztsága* című műveivel együtt, azokkal párhuzamba állítva értelmezte a *Jégtörő Mátyást*.⁸² A párhuzam alapja, hogy mindhárom író a „nemzet alatt élő” magyar emberekről szól, nem népies alkotások, a szerzők származásuk, személyes tapasztalataik, kutatásaik alapján, más-más módon, más-más tájegységről nyújtanak objektív képet, láttelepet egy-egy „nemzet alatt élő” társadalmi csoportról.

Tamási regényét új, harmadik *pályafordulóként* aposztrofálta. Első pályaszakaszát a *Szűzmáriás királyfival*, a másodikat az *Ábellel* fémjelezte. E kettő, „szélesség és magasság” után a *Jégtörő Mátyás* „két új dimenziót fedezett fel: a szerkezetet és a csodát. Nem állítom, hogy új regénye van olyan, mint az Ábel; de ami kinyílt előtte: több annál. Jégtörő Mátyás az a regényhős, aki a regény utolsó oldalán születik meg. Mit csinált addig? Ment fogantatótól születésig? Nem és mégis: igen. [...] Jégtörő Mátyás lelke valami székely biogenetikai törvény

EKLER ANDREA (1971) irodalomtörténész, a *Magyar Napló* szerkesztője.

81 Németh László: *Terv nélkül. Napló tanulmányokban 1936. április-május. Tanú*, 1936, 1-2, 3-84.

82 Tamási Áron: *Jégtörő Mátyás*. Kolozsvár, 1935, Erdélyi Szépművészeti Céh.

szerint hatol föl önmagáig a természetén át. Belekóstol más létezőkbe, hogy egykor önmagára emlékezve nézhessen ki a természetbe.”⁸³ Németh László, noha a regény témáját nem találja elég érdekesnek, a pálya kezdeti szakaszának írásaihoz hasonlóan a műfaj megújítóját látja Tamásiban, az új regény megvalósulását a *Jégtörő Mátvásban*. Voltaképpen a Tamási-mű expresszionista vonásait hangsúlyozva állapítja meg: „De mi minden, amit elért! A valóságnak milyen nagyszerű fellazítása anélkül, hogy ízeiből egy pillanatra is kifogyna. [...] Hogy próza és költészet határa nem mindig a versláb: arra irodalmunkban a *Jégtörő Mátvás*nál kevés szebb példa találkozik.”⁸⁴

Az *Egy elbeszélés-gyűjtemény elé* című írásában Németh László a magyar irodalom kezdeteitől nézete szerint annak alapvonásait vázolja fel, párhuzamba állítva a korabeli európai irodalmi korszakokkal, *egykorú törekvésekkel*. A rendkívül izgalmas tanulmány során hosszasan kitér Tamási műveinek jelentőségére is, poétikájának egyik sarokköveként éppen a *Jégtörő Mátvás* szerkezetét, lélektani mélységét és költőiségét kiemelve.⁸⁵

Németh László *A Jégtörő Mátvás* méltatása során a szellemiség rokonságát is felismeri, a szellemi és társadalmi megújításra törekvő, cselekvő írói társban.

A történelem és a viták keresztjében

1934-ben Zilahy Lajos lett a *Magyarország* című lap főszerkesztője. Zilahy a *Szabadság* íróival vette körül magát (Illyés Gyula, Tamási Áron, Féja Géza, Kodolányi János, Kerék Mihály), ez keltette fel Németh László figyelmét. Mivel úgy látta, hogy nem volt olyan újság, amely szellemi otthon lehetett volna, ahol nem szégyenkezett volna a *szomszédság* miatt, némi reményt, rést látott a *Magyarországban*. Ironikus megjegyzése szerint a rés inkább elzárható és szabályozható

83 Uo.

84 Uo.

85 „Vérbeli elbeszélő a regényben, novellában, sőt a drámában is Tamási Áron. A legkeletibb, s legtöbb felől ostromolt, legeredetibb s legszívósabb törzset, az erdélyi székelységet emelte be – az utolsó órában szinte – a költészetbe. Kevés nagy írónak sikerült (Ramuznek talán) a tájháza határai közt maradva, egyetlen néptörzs figuráiról szólva, ilyen nyílt, magas kürtön át tártani a kapcsolatot a nagy irodalom áramlataival. Akinek módja volt őt falujában, rokoni közt látni, akik éppolyai eleven, kacskaringós, a mese ízeit s a nyelv csínyeit kiélvező elbeszélők, mint ő, azt gondolhatná, milyen nagyszerű írói tőkét kapott ez az Amerikát is megjárt székely fiú: mintha csak papíron mondaná tovább, ami ott élőszóval folyik. De ez csak érzékcsalódás, mint azt a székely irodalom jobb-rosszabb művei bizonyítják. Tamási Áron az irrealitás új, illanó elemét párolta ki a halál szélén mókázó, a balladát szinte táncoló hegyi nép természetéből, s mint Krúdy Gyula, programbavétel, eltanulás nélkül vezette le belőle; ami felé a század tartott. Egyik legjellemzőbb regénye az első kötet végén jut el oda, hogy hőse, Jégtörő Mátvás megszületik. Addig a lelke útját, gazdagodását követjük az állatvilág hősein át a megszülető székely fiúig. A fejlődéstan biogenetikája helyett a léleké, ilyesmit ad Tamási költészetében is.” Németh László: *Egy elbeszélés-gyűjtemény elé*. In *Kiadatlan tanulmányok*, II. Budapest, 1968, Magvető Kiadó.

zsilip volt, pontosan tudta a hibáit, de a lehetőségeit is, ezért kifelé inkább dicsérte a lapot. Abban is reménykedett, hogy ő is újra nyilvánosan szólhat nagyobb olvasóközönséghez, s a *pedagógiai* cél mellett új írói feladatokra, kihívásokra, műfajokra találhat. Reményei kevéssé váltak valóra, mindössze két megbízást kapott, így jelent meg márciusban a *Jelszó: Petőfi*,⁸⁶ húsvétkor pedig a *Sznobok és parasztok*⁸⁷ című írása. Noha Petőfi kapcsán sem fukarkodott a kortárs politikát, szemléletet és társadalmat bíráló provokatív gondolatokkal, igazán nagy felzúdulást a *Sznobok és parasztok* keltett, számára talán megszokott módon, mindkét oldalon. Fájdalmasabban a népiek támadása érintette. A Magyarország pedig nem adott teret arra, hogy saját nézeteinek, véleményének védelmére szót emelhesen.

1935. április 12-én Zilahy meghívta Németh Lászlót, Tamási Áront, Illyés Gyulát, Móricz Zsigmondot, Féja Gézát, hogy Gömbös Gyula miniszterelnökkel találkozzanak, szándéka az volt, hogy a népi írókat megnyerje a Gömbös-féle törekvések támogatására. Sem a Zilahy szervezte „Új szellemi front”⁸⁸ sem a Gömbös-féle „reforpolitika” nem járt sikerrel a népiek körében, 1935 nyarára a családias általánossá vált körükben. Németh László már a találkozót követően úgy vélte, hogy más típusú reformokra lenne szükség, ezért azt javasolta, hogy más programot dolgozzanak ki. Nem meglepő tehát, hogy eltávolodott a *Magyarországtól*, Zilahytól.

Tamási fontosnak tartotta az írói és a politikusi szerep elválasztását. A maga részéről az előbbit helyezte előtérbe, hangsúlyozva, hogy az írónak szabadnak és függetlennek kell lennie, s minden erejével a közössége sorsát javító reformokért kell küzdenie. A reformok szükségességét nem belügynek tekintette, Németh Lászlóhoz hasonlóan a Duna-menti népek összefogásának szükségességét hangsúlyozta.

Németh László kimondva, Tamási Áron kimondatlanul vállalt szervezői szerepet a magyar szellemi életben, amelyre diagnosztizáló, programadó, megoldást kereső, kisebb-nagyobb polémákat kiváltó írásaik is utalnak. 1934. szeptember 5–23-a között a *Budapesti Hírlapban* vitát indított Németh László három cikke (*Östehetségek és fogalomzavar*,⁸⁹ *A nép Eötvös-kollégiuma*,⁹⁰ *Rádió és népművelés*⁹¹),

86 Németh László: *Jelszó: Petőfi. Magyarország*, 1934. március 15., 60. sz., 66.

87 Németh László: *Sznobok és parasztok. Magyarország*, 1934. március 29., 71. sz., 9.

88 Zilahy Lajos *Új szellemi frontot!* című írása a harmincas évek egyik legnagyobb vitáját váltotta ki, ehhez szólt hozzá Németh László és Tamási Áron is (Illyés Gyula, Kodolányi János, Ignópus Pál, Szabó Lőrinc, József Attila, Féja Géza, Sárközi György, Remenyik Zsigmond, Nagy Lajos és mások mellett).

89 Németh László: *Östehetségek és fogalomzavar. Budapesti Hírlap*, 1934. augusztus 25., 5.

90 Németh László: *A nép Eötvös-kollégiuma. Budapesti Hírlap*, 1934. augusztus 26., 5.

91 Németh László: *Rádió és népművelés. Budapesti Hírlap*, 1934. augusztus 29., 5.

amelyre többek között Tamási Áron is reflektált⁹² *A magyar őstehetségek problémái*⁹³ című írásával.

Németh vitaindító cikkét a Nemzeti Szalonban szervezett képzőművészeti kiállítás („őstehetségek” kiállítása) és az azt megtekintő nézőközönség ihlette. Ennek tekintetében összegezte tapasztalatait a tehetség és az *őstehetség* fogalmairól, valamint az *őstehetségek* társadalmi, kulturális helyéről, lehetőségeiről. Definíciója szerint a tehetség a képesség növekedése, szerepteremtése, annak kiszélesítése, erkölcsi felemelkedés, harc a különállóért, a fontos jelentésért. A tehetség az időben mutatkozik meg. Az őstehetség véleménye szerint fogalomzavar. A szóösszetétel első fele a művész népi származására utal, azonban a művészi erő nem a származásból, *készületlenség*ből, hanem a tehetség mellett szenvedélyes megismerési vágyból, tanulásból fakad. Ezért elhibázottnak tartotta, ha lelkes emberek tehetségeket *emelnek ki*, majd *őstehetségekként* propagálják őket, hiszen két külön kultúráról van szó: „fent amit a koráramok és a nagy magyar alkotók alakítottak ki, s lenn a falujába bezárt nép ősi szokástörvényei”.⁹⁴ Vitaindító problémafelvetését cikke zárataként összegezte: „volt-e szükség erre a kiállításra? Volt, mert megmutatta, hogy amint a két kultúra közeledik egymáshoz, hogy szaporodnak köztük a vergődő lelkek, és hogy kezd feszengeni alattuk egy másikfajta, arisztokrata munkanélküliség. A közös lélekbe merült népből százával válnak ki a magányos, külön útu lelkek, s az előtt, aki e kiállításról nem úgy megy haza, mint három barátunk, fel kell döbbsennie a felelősségnek, mi lesz belőlük, és fel kell csillannia a reménynek, mi lehet belőlük.”⁹⁵

Két javaslatot is megfogalmazott. *A nép Eötvös-kollégiuma*, vagyis egy „tehetségesek iskolája” volt az egyik terve. Indoklása szerint ennek oka éppen az, amit a Sznobok és parasztokban és vitaindító cikkében is megfogalmazott. Újra hangsúlyozta, hogy nem a parasztírók sikere ellen emelt szót, hanem a „zsenit harangozók lelkesedése ellen, amely elszédíti, tönkreteszi azt, akin segíteni akar”.⁹⁶ Másik megoldásként a rádió népművelő szerepét látta (*Rádió és népművelés*). Felvázolta a rádió zárt falusi műveltséget bomlasztó hatását, de a rádióban rejlő lehetőségeket is: tízezrek hallgathatják egyszerre anélkül, hogy otthonukat el kellene hagyniuk, az előadót pedig szintén a népes hallgatóság motiválhatja. Lényeges meglátása, hogy a „népművelésnek nem lehet az a célja, hogy a népbe bizonyos ismeretet beleverjen, hanem hogy ezt a szenvedélyt a tömegek kiválóbbjaiból kiváltsa”.⁹⁷

92 Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Kerék Mihály, Féja Géza, Szerb Antal, Veres Péter, Makkai Sándor, Schütz Antal és Ottlik László mellett.

93 Tamási Áron: *A magyar őstehetség problémái*. *Budapesti Hírlap*, 1934. szeptember 16., 54.

94 Németh László: *Őstehetségek és fogalomzavar*. *Budapesti Hírlap*, 1934. augusztus 25., 5.

95 Uo.

96 Németh László: *A nép Eötvös-kollégiuma*. *Budapesti Hírlap*, 1934. augusztus 26., 5.

97 Uo.

Tamási hozzászólásának bevezetéseként finoman, de határozottan jelezte, hogy számára a Németh által felvetett és a sokak által tárgyalt kérdések nem teoretikusak, hanem sorskérdések. Reflexiója éles társadalomkritika is. Érvelését az „alapok” tisztázásával kezdte, mely szerint a „társadalomfenntartó” tömeg a művészek munkáját hiábavalóságnak tekinti – „az író firkál, a festő pingál és a szobrász tölti az időt”.⁹⁸ Tömegben az uralkodó hatalom véleményét szajkózó embereket érti, akiknek nézőpontja azért veszélyes, mert a hatalom szemében minden tehetség *gyanús*. A hatalom részéről ezt érti, hiszen a tehetség önálló véleménye alapján állást foglal a művészeti kérdések mellett a társadalmi kérdésekben is. Azonban a szellemet illetően jogtalanok és veszélyesnek tartja arra a történelmi tapasztalatra hivatkozva, mely szerint annak a hatalomnak, amely nem támaszkodott az alkotó szellemre, nem vagy csak rövid időre volt igaza, vagyis az a hatalom nem maradhatott fenn. A megoldás alapjának tehát a közvélemény, a hatalom hozzáállásának megváltoztatását tekintette, ha – „fontos kérdésekben is megkérdik és felhasználják a véleményét; s [...] az alkotás még az alkotó halála előtt nemzeti vagyon legyen, s az alkotó pedig emberi értéke mellett nemzeti érték is – akkor sok minden szép és szükséges dolgot is játszva meg lehet csinálni”.⁹⁹ Tamási tehát az értelmiség társadalmi státusának helyreállításában látta a probléma megoldásának alapját. A terminológiát tekintve, nem tartotta helyesnek az *őstehetségek* fogalmat, saját példájával támasztotta alá véleményét (egy véletlen baleseten múlt, hogy ő tanulhatott a családból, és kibontakoztathatta tehetségét). Az *őstehetséget* tanulás, tudás, jellem és hit nélkül csak lehetőségnek tartotta. A mecénások által felkarolt tanulatlan, *kóválygó őstehetségeket* nem kuriózumnak, hanem olyan problémának látta, amely többet ront, árt, mintha semmit sem tettek volna. Úgy vélte, hogy a népből kiemelt, egyszerű festő „természetes megnyilatkozása a népnek”, a *népi bokrétyák, daloló csokrok* pedig hamis képet nyújtanak a magyar falu népéről.

A megoldást tekintve – a hozzászólók közül – Németh László és Féja Géza javaslatát (népi Eötvös Kollégium, a rádió útján történő nevelés, népfőiskola) jónak tartotta, de nem megoldásnak, csupán kezdeti lépésnek. Szerb Antal véleményét, hogy a nyugati társadalmak mintájára tüntessék el az osztálykülönbségeket, cinikusnak találta, s gyakorlati terv hiányában csupán evidens felvetésnek. Tamási javaslata a megoldásra egy komplex (gazdasági, egészségügyi, erkölcsi, politikai, kulturális) változtatás lenne, amely az egész népre (melynek körében az említett komplexitás leginkább megvalósul) kiterjed, nem csupán egy-egy *őstehetségre*. A vitát Németh László zárta le *Két sors között (Zárszó az őstehetségek vitájához)*¹⁰⁰ címmel közölt írásával, összegezve a javaslatokat és cáfolva a kifogásokat (miért nem lehet megvalósítani az ötleteket).

98 Tamási Áron: A magyar őstehetség problémái. *Budapesti Hírlap*, 1934. szeptember 16., 54.

99 Uo.

100 Németh László: *Két sors között (Zárszó az őstehetségek vitájához)*. *Budapesti Hírlap*, 1934. november 11., 7–8.

Hatalmas vihart kavart Németh László kíméletlenül őszinte útirajza, a *Magyarok Romániában*.¹⁰¹ 1935 augusztusában Boldizsár Ivánnal, Keresztury Dezsővel és Szabó Zoltánnal Romániába utazott. Személyes benyomásai alapján született, vallomásos, szociografikus, kritikus beszámolóját a *Tanú*ban közölte. Írására több mint hatvan reflexió érkezett.¹⁰² Sokak meglepetésére Tamási Áron nem szólt hozzá a vitához. Véleményét egy interjú keretében osztotta meg („Isten velünk, és mindenki ellenünk!”).¹⁰³ Az interjú során Tamási szellemi kapcsolatukról is nyilatkozott. Kritikusi figyelme mellett kiemelte, hogy mindketten elhivatottak a magyarság sorskérdéseivel kapcsolatban, íróként is igyekeztek nem csupán egyénileg, hanem kollektíven is hangot adni az „új Magyarország” kialakítására vonatkozó meggyőződésüknek. Közös népi gyökerekből eredő szociális érzékük, és törekvéseik: demokratikus földreform, általános és titkos választójog, új művelődéspolitikai, valóban a „népet” képviselő kormányzati berendezkedés. Németh útirajzával kapcsolatban két kritikát fogalmazott meg: egyfelől, hogy magyarországi törekvéseinek kudarcra befolyásolta nézőpontját, hangulatát az utazás során; másrészt, hogy stílusa néha bántó, félreérthető. Emellett úgy vélte, három hét alatt csak kivételes ember figyelhetett fel annyi mindenre, ami az útirajzban olvasható. Hangsúlyozta, hogy Németh nem *igazságot* „húzott az erdélyi magyarság fejére”, hanem a legégetőbb problémáikat tárta fel és tette szóvá bátran. Védelmébe is vette Németh Lászlót, fájjalva, hogy Erdély nem okult a példából ahelyett, hogy megoldást keresett volna a felvetett kérdésekre, „párt, felekezet és egyéni szempontból bírálgat egy könyvet”. Élesen bírálta azokat, akik nem tűrik a Magyarországról érkező kritikát, úgy vélte, ebben az esetben nincs jogcímük a magyarországi jelenségekről nyilvános véleményt alkotni. Kiemelte, hogy az ő felfogását tartja *emberibbnek, magyarabbnak*, mert sosem mond arról, hogy az új Magyarország ügyét a szívéen viselje. Egyetértett Németh Lászlóval abban, hogy a Magyar Pártnak, a romániai magyarság érdekvédelmi szervezetének meg kellene újulnia, s azzal is, hogy a székelyekről először a magyarok mondtak le. Ugyanakkor úgy vélte, Németh László nem ismerte fel a székely mentalitás lényeges elemeit: az életerőt és a makacs kitartást. Beszámolt arról is, hogy Farkaslakán ő kalauzolta Németh Lászlóékat, de célja az volt, hogy családi közegben a székely ember világát ismerje meg. Véleményét a sokat citált mondatban összegezte: „Isten velünk, és mindenki ellenünk!”

A *Vasárnapi Szó* szerkesztőjeként Tamási részleteket közölt a Németh szintén sokak által bírált *Kisebbségben* című írásából, amiért ő is a támadások célpontjává

101 Németh László: *Magyarok Romániában. Tanú*, 1935, 3–4, 113–182.

102 Lásd: *Magyarok Romániában*. Mentor Kiadó, 2001, Marosvásárhely, 2001; Monostori Imre: *Vita egy útirajzban – s körülötte. Új Forrás*, 1987, 6, 35–47.

103 Kovács György: „Isten velünk, és mindenki ellenünk!” *Független Újság* (Kolozsvár), 1936, február 15–22., 6–7.

vált. A *Még csak egyet szólott a kakas*¹⁰⁴ Tamási kiállása Németh László és a közös eszméik mellett. Egyetért Németh irodalomszemléletével és újtó szándékával (a régiből kiragadva a jót, nem javítgatni a rosszat, hanem *új épületet építeni*). Akik ennek gátat szabnak, azokat Tamási a címadó bibliai utalással árulónak nevezi.

Az 1956-os forradalmat követő véres retorziókra, mások mellett az érintett írók bebörtönzésére, lehetetlenné tételére Tamási Áron hasonlóképpen bátran reagált. 1956. november 26-án Németh László öt pontból álló levelet küldött neki. Láthatóan alaposan átgondolva helyzetüket, arra a következtetésre jutott, hogy az Írószövetségnek és az egyes íróknak is okosabb hallgatni az adott helyzetben, ugyanakkor nyilván kötelességük segíteni a bajba jutott társaikon. Erre legalkalmasabbnak a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsát tartotta, amelynek elnöke Kodály Zoltán volt. A pártot mint politikai fórumot elavultnak ítélte, a fogalmat lejáratottnak, nem javasolta az írók számára, hogy továbbra is pártba tömörüljenek a munkások párt iránti bizalmatlansága miatt. Inkább parasztszövetségek, paraszttanácsok létrehozását javasolta, mivel úgy vélte, ezek hiányoztak a forradalmi szervek közül. A megfontolt, érthetően elkeseredett levélben óvta írótársait attól, hogy az írói presztízszre alapozva „túlzott akciókat” tervezzenek, mert azt már nem ítélte olyan nagynak, mint gondolták. Lehetetlennek tartotta a Kádár-kormány támogatását, de megfontolandónak azt, nem lehet-e pajzs a „még sötétebb erőkkel” szemben. Végül biztosította Tamásit afelől, hogy a „tanácsra egyetlen jogcím, hogy” sorsukban „- ha úgy fordul - osztozni fog s akar”.¹⁰⁵

1956. december 28-án, megszavazzák Tamási Áron *Gond és hitvallás* című írásának szövegét az Írószövetség közös állásfoglalásaként. Németh László is részt vett ezen az ülésen, erre utalt akkor is, amikor 1957. január 1-jén csaldottan számolt be arról Tamásinak, hogy ezen az ülésen többen érdeklődtek tőle, valóban közoktatásügyi miniszter lesz-e, s ennek a pletykának nyilvánvaló célja az írótársak előtti befeketítése volt. Tudtára adta azt is, hogy megkeresték a rádiótól, hogy előadnák a Galileit. Ő azonban nem szeretett volna élen járni a csend megtörésében. Ugyanakkor nem egészen értett egyet az Írószövetség véleményével (hogy senki se publikáljon), mert soha nem utasított vissza kérést, „legyen más bűne, hogy amit írtam, nem jut el” az olvasókhhoz – írta. Azonban alkalmazkodott a többség akaratához betegsége és a pletykák miatt is. Érdekes a levél azért is, mert lezárását követően még két napig írta Németh László. A következő napon újabb pletykáról számolt be, amely már újságban jelent meg, a Kossuth-díj jelölőbizottságba való meghívásáról, amelyet több okból sem szeretett volna elfogadni. A Madách Színház megkereste feleségét, hogy bemutatnák

104 Tamási Áron: *Még csak egyet szólott a kakas*. *Ellenzék*, 1939. december 17., 292.

105 Tamási Áronnak. In *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961*. Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 401–402.

a Széchenyit. Erről Tamási már tudott, mert Németh László felesége kikérte a véleményét. Németh ódzkodott a bemutatótól etikai okokból és betegsége miatt. Kijelentette, hogy ez csupán az ő döntése, más elfogadhat hasonló lehetőségeket. Egyben jelezte: „Hallom, hogy valami Dramaturgiai Tanácsot szerveznek a színházak fölé, ez, úgy hiszem, a mi nemzeti színházi szereplésünknek is véget vet.” A levél újabb zárlatát követően kérte Tamásit, hogy gondolatait ne ossza meg az írókkal, ha mégis, tegye azt a saját nevében, amennyiben egyetért felvetéseivel, hiszen ő úgyszemint publikál.¹⁰⁶ Egyértelműen vívódott lehetetlenné tett helyzetében. Az 1956–57-es levelek tükrözik azt a politikai manipulációt, csendes terrort, diktatórikus eljárást, amellyel a nem bebörtönzött írókat próbálták megnyerni és/vagy lejáratni, megsemmisíteni. Egy olyan író számára, aki művein keresztül igyekezett kulturális, társadalmi változásokat elérni, ez szinte megsemmisítő volt. Állandó igazolásra és öngigazolásra kényszerült. Az 1957. január 1-jei levelet követően január 25-én megírta Tamásinak, hogy orvosa eltiltotta minden bizottsági tagságtól,¹⁰⁷ január 27-én Illés Endrének köszönte meg, hogy levelével megerősítette döntését, mely szerint visszautasította Tamási és Illyés felkérését, hogy aktívan vegyen részt a politikai életben.¹⁰⁸ 1957. április 12-ei Tamásihoz szóló levelében sajnálatát fejezte ki, hogy Tamási látogatásakor nem tartózkodott otthon. A *Kortárs* megjelent számáról kérdezte Tamási, azzal kapcsolatban úgy vélte, lehet, hogy hibát követtek el a hallgatással. Hiába színvonalas a lapszám, talán már késő. Utólag küldött megjegyzése, mely szerint változatlanul küldte az októberben már egyszer kiszedett szöveget, már nem ért oda időben. Igazolta volna, hogy ő semmit sem változott. Visszautalva a diktatúra vele űzött „játékaira” egyértelműen megfogalmazta szándékát: „Tisztítsák meg a tulajdon gondolataim a levegőt körülöttem; annak a következményét vállalom, de az úgratását nem.”¹⁰⁹

A provokáció folytatódott, Az MSZMP KB mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség állásfoglalást készített a népi írókról. A voltaképpen vádiratnak is tekinthető „állásfoglalás” támadás volt a mindvégig idézőjelben emlegetett népiek, a *Válasz*, a „harmadikutas elképzelés” és a nyilvánvaló hangsúllyal a mozgalom „ideológusának” tartott Németh László ellen. Kádár János azt javasolta, hogy az irányelvek tervezetét az MSZMP ellenfeleinek is küldjék el. Mások mellett Tamási Áronnak és Németh Lászlónak is elküldték.

106 Tamási Áronnak. In: *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 407–409.

107 Tamási Áronnak. In: *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 412–413.

108 Illés Endrének. In: *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 415–416.

109 Tamási Áronnak. In: *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 448.

A magyar dráma és színház ügye

A hatalmi játék drámaíróként is fájdalmasan érintette mindkét szerzőt. Sorsközösségüket felismerve, egymást támogatva s főként érdeklődéssel fordulva egymás drámai művei iránt is, kölcsönösen reflektáltak drámai műveikre és azok színházi előadásaira. Noha drámaszemléletük különbözött – gondoljunk például Németh László arisztotelészi drámafelfogására, ibseni dramaturgiájára, Tamási Áron rítusokhoz, iskoladramákhoz, népi színjátszáshoz visszanyúló, Lorcaéval rokonítható expresszivitására –, törekvésük a magyar dráma és színház megújításában, a drámai nyelv újragondolásában találkozott.

Reflexióik során érzékenyen reagáltak a korabeli társadalmi és kulturális léthelyzetre is. Ennek jegyében méltatta Tamási a *Tanút*, jelezve, hogy elgondolkodtatta Németh *Arisztophanész-tanulmánya*¹¹⁰ (amelyre a *Tamási „játékai”* című Németh-tanulmánnyal kapcsolatban visszatérek). Németh emlékezésében Tamási levelét idézi, a jóleső érzés kifejezésén túl érdekes a hatás kölcsönössége, amelyre Németh László utal. „Igen melegen írt Tamási Áron: »sok hibája van irodalmi életünknek, de a legnagyobb az a posvány, melyet te igyekszel lecsapolni a Tanúval.« Valami tömörülésre is céloz; ahhoz jó gerinc volna a *Tanú*. Legjobban a levél végének örültem: »Most darabírással kínozzom magam. Népi játékot szeretnék írni: olyat, mintha népi színműirodalmunk sora nem is lett volna... Érdekes volt, amit Arisztophanészről írtál.« Még érdekesebb, hogy a tanulmány írása közben én is többször gondoltam Tamásira. Földízü humor és délibáb irrealitás arisztophanészi elegyítésre kevés alkalmasabb magyar tehetség született, s ha az *Énekesmadár*hoz a tanulmányom csak egy szikra bátorságot is adott, megérte vesződni vele.”¹¹¹

1934-ben *A magyar rádió feladatai* között megemlítette a magyar dráma és színház megújításának ügyét is. A rádiójátékot az írók számára is motiváló feladatnak és lehetőségnek tartotta, emellett a már létező drámák rádióban történő bemutatását a szerzők és a dráma megmutatkozási terének, a hallgatóság részéről a kellemes meglepetés élményének. Példaként Tamásit említette: „A rádió a legolcsóbb kísérleti színház; egy színház sem jut el ilyen olcsón a főpróbáig, és sehol sem bukhatnak meg a darabok ilyen zajtalanul. Ha a rádió ezt az előnyét, mely szorultságából következik, ki tudja használni, s olyan új darabokat hoz színre, mint éppen most Tamási *Énekes madara*, ő diktálhatja a színházak műsorát, hiszen melyik igazgató nem kap a darabon, amely száz-ezer fül előtt már bevált.”¹¹²

Szintén 1934-ben Németh László egy interjúban a „A mai dráma? – kérdésre Tamási darabjának sorsát említette példaként tömör, kritikus válaszában: „A színvonalkülönbség a mai magyar irodalom és a színházak műsora között oly

110 Németh László: *Aristophanes. Tanú*, 1932, 1, 16–24.

111 Németh László: *Magam helyett. Tanulmány az életéről*. Budapest, 2002, Püski Kiadó.

112 Németh László: *A magyar rádió feladatai. Tanú*, 1934, 9, 197–222.

nagy, hogy megdöbentő hatása lenne, ha az a gát, amely az irodalmat a színháztól távol tartja, átszakadna. A jó írók nem fáradnak olyan mű megírásával, melynek elhelyezése leküzdhetetlen akadályokkal járna. Arra, hogy jó darabnak mi a sorsa a magyar színháznál, példa Tamási *Énekes madara*, melyet ugyanakkor, mikor színházaink a legbotrányosabb darabokat adják, a Nemzeti visszautasított.”¹¹³

A hét évvel későbbi *Kétféle bemutató*¹¹⁴ mintha tanúbizonyságát adná Németh kultúrákritikájának. Írásában Tamási Áron *Vitéz lélek* és Vaszary Gábor *A szőkékkel mindig baj van* című előadását taglalja. Bár túlzottan nem bírálja az utóbbit, nem is bocsátkozik hosszas fejtegetésbe azzal kapcsolatban. A színikritika arányai beszédesek. Tamási darabjának elemzését néhány soros Vaszary-kritika követi, amelynek lényege, hogy a megszokotthoz képest kevésbé szórakoztató, de egy jó színész veszett helyzetből is sikert tud elérni. Vaszary darabjának említése valójában a magyar színház ügye és a kétféle színházi lét érzékletes bemutatása szempontjából fontos – szimbolikus. Erre utal a cím is, *Kétféle bemutató*, majd a kritika felütése: „A Tamási-bemutató mindig nagy izgalom számunkra. Itt nemcsak egy mű, egy drámai szerző harcol az életért, hanem a magyar dráma egy-egy törekvése. Tamási Áron, szépirodalmunk legnagyobb kísérletezője: műveiben mindig a műfajt próbálja újjáteremteni.”¹¹⁵ Magát a drámát Németh dicsérte. Különösen a nyelvezetet tartotta kiemelkedőnek, amelyet meghatározó jelentőségűnek tartott küzdelmüket tekintve. Tamási nyelvezetét egyszerre költőinek és drámainak ítélte, olyannak, amelyben új megoldásokra, új *szikrázásra* talált. Méltatta Tamási szituációteremtő képességét, valamint a székely falu plasztikus megjelenítését. Üdvözölte a Tamási novellisztikájából már ismert számár szimbólumot, amelynek cselekményszervező, struktúrát erősítő, annak feszességét szolgáló funkcióját is kiemelte. Egyetlen bírálat érte részéről Tamási darabját: a másik szimbólumot, *az égi lány szárnyát* nem érezte eléggé erőteljesnek, ugyanakkor az ehhez kapcsolódó jelképek közül néhányat túlmagyarázottnak tartott. Az előadást felemásan értékelte, úgy vélte, a színeknek nehéz feladatot jelentett a darab, igyekezetüket elismerte, technikai hibáikat nem hagyta említés nélkül. Noha maga az előadás nem ragadta magával, ezt nem Tamási hibájaként róta fel, a későbbiekben is nagy reményt fűzött a dráma megújítását célzó kísérleteihez.

*Tamási „játékai”*¹¹⁶ című tanulmányában már négy Tamási-dráma (*Énekes madár*, *Tündöklő Jeromos*, *Vitéz lélek*, *Csalóka szivárvány*) értelmezése révén vizsgálja a kritikájában felvetett kérdéseket. Indítéka a *Csalóka szivárvány* kedvezőtlen

113 Sz. Weress Jolán: A magyar irodalom műhelyeiből. Beszélgetés Németh Lászlóval. *Magyar Út*, 1934, 7, 11.

114 Németh László: *Kétféle bemutató*. *Híd*, 1941, 6, 16–17. (Vaszary darabjának Németh László a főpróbáját látta.)

115 Uo. 16.

116 Németh László: Tamási „játékai”. *Magyar Csillag*, 1942, 13, 403–407.

fogadtatása. „Mi lesz a magyar irodalomból, ha ilyen műveket, mint a *Csalóka szivárvány*, vita nélkül engedünk eltemetni? Nem mi szorítjuk az ország útjára közönyünkkel a merészebb lábakat?” – tette fel a nyilvánvalóan költői kérdést, amelyet tanulmánya során Tamási drámáit értelmezve meg is válaszolt.

Németh nem véletlenül idézte fel érvelésének alapjául az *Aristophanes*-tanulmányára érkezett Tamási-reflexiót. Jó érzékkel fedezte fel a két szerző dramaturgiája közötti hasonlóságot, illetve azt, miért foglalkoztatta egykor tanulmánya Tamásit éppen drámaterveinek fontolgatása idején. A poétikai sajátosságok mellett Tamási könnyedén ráismerhetett (főként Németh metaforikus nyelvezetének, szimbolikus párhuzamainak tudatában) saját és kora helyzetére a Németh által felvázolt görög kultúra- és műfajfejlődés teóriájában. „Megszoktuk, hogy a görögök kultúráját a legnagyobbnak tartjuk. Azonban épp Arisztophanes korában jóval nagyobb a zsenialitásuk, mint amilyen szilárd a kultúrájuk. A kultúra egyenletes magas szintet jelent, a zsenialitás pillanatnyi képességet, egy még magasabb szint elérésére; a kultúra lassan fejlődik, a zsenialitás nagyokat ugrik anélkül, hogy új szintjét tartani tudná. A francia kultúrnép, a görög Platónig inkább zseniális. A különbség jól látható a műfajok kialakulásában. A francia műfajok fejlődnek, a görög műfajok estéről reggelre itt vannak, s csak akkor fejlődnek, amikor hanyatlanak.”¹¹⁷ Németh felhívta a figyelmet Arisztophanes komédiái és a *parasztkomédiák* humorának, a kar és a falusi komédiák közönségének párhuzamaira, a tér és az idő felrúgására, a valóság *fejtetőre állítására*, a színpad és a közönség közötti interakció jelentőségére (amihez Lorca is vissza kívánt nyúlni, nem véletlen a Tamási- és Lorca-drámák párhuzamainak ismétlődő említése a recepcióban). Különösen Arisztophanes komikai ötleteit értékelte, amit később Tamási megítélése során is hangsúlyozott. S amit Ablonczy László is kiemelt *Tamási Áron sorsjátékai*¹¹⁸ című könyvében, a drámai nyelv kérdése, amelyet Németh a korabeli dráma legnagyobb problémájának, és a Tamási-dráma legkiemelkedőbb novumának, poétikai értékének tartott. Úgy vélte, „Tamásinak a jelentősége a magyar irodalomban kezdettől fogva ez volt: a prózai műfajokat ő irányította legállhatatosabban és legkönnyedbben a nagy költészet felé. De az új drámának is ez épp a műzsája: visszalopni valamilyen képpen a színpadra a költészetet.”¹¹⁹ Ebben a vonatkozásban Tamásit Pirandellohoz és Claudelhez hasonlította.

A négy darab áttekintése során megfogalmazott némi kritikát például a jellemformálással kapcsolatban, vagy felvetette a kritika által felrótt kifogásokat, így a drámai szerkezet szétesését, de ezeket rögvest cáfolta is. Bírálóinak azt tanácsolta, tekintsék Tamási darabjait drámai költeményeknek, élvezzék nyelvi gazdagságát, s törekedjenek annak megértésére. A Németh-tanulmányok többsége egy központi gondolat köré épül. A Tamási-drámákról szólva Németh

117 Németh László: *Aristophanes. Tamú*, 1932, 1, 16–24.

118 Ablonczy László: *Tamási Áron sorsjátékai*. Budapest, 2022, MMA Kiadó, 60–61.

119 Németh László: Tamási „játékai”. *Magyar Csillag*, 1942, 13, 404.

a magyar dráma megújításának lehetőségét vizsgálta a drámai nyelv forradalmi megújítása által. Tamási-drámában ennek koncepcióját fedezte fel, „az aristophanesi játék új magyar”¹²⁰ változatát, törekvéseinek rokonságát az európai drámai törekvésekkel, a költészet *visszalopását* a színpadra, egy elhanyagolt műfaj felemelésének lehetőségét.

Pályájuk során a későbbiekben is nagy erőfeszítéseket tettek a magyar dráma ügyéért. Ennek egyik szegmense a színházak megnyerése volt, egyik alapelvük elfogadtatása a színházak vezetőivel, mely szerint a színházaknak támogatniuk kell a magyar dráma *legjobb törekvéseit*. Németh László Giraudoux *Sellőjének* és Tamási *Csalóka szivárványának* párhuzamával kívánta érzékeltetni, hogy a világirodalmi kánon mellett nem elhanyagolandók a más poétikai értékekkel bíró magyar szerzők sem.¹²¹

1949. január 19-i Illés Endrének írott levelében¹²² célzott Major Tamás egyik nyilatkozatára, amelyben kifejtette, hogy eddig ő adott szerenádot Németh és Tamási ablaka alatt, azonban a fordulat éve után már nekik kell szerenádot adniuk, ha színpadra akarnak kerülni... Az 1948 és 1953 közötti időszak valóban a hallgatásé volt. Miután Németh László hódmezővásárhelyi tanári pozícióját is lehetetlenné tették, a Baumgarten-díjat is másnak adták, művei nem jelenhettek meg, kizárólag a műfordítás maradt számára. A fullasztó politikai és irodalmi közegben, írói alkotást – írói ereje tetőpontján – háttérbe szorítva a műfordítói munkáját „gályapadnak” nevezte. Kényszerből aztán szenvedély, gályapadból „nyelv-kémiai fülkékkel” körülvett „laboratórium” lett. Az időszak Tamási Áron számára sem volt könnyebb. Ő is áldozata lett a Magyar Írószövetségben 1949-től indult „tisztogatásnak”, Németh Lászlóhoz hasonlóan hallgatásra ítélték, ő is alig jutott honoráriumhoz, 1949-ben megszüntették MTA-tagságát is.

1953 februárjában Németh hozzákezdett a *Galilei* írásához, nem sejtve az újabb megpróbáltatásokat. A *Galileit* többször átírták vele, másorra tüzték, majd letiltották. (Az eredeti szöveggel csak 1994-ben, Debrecenben mutatták be a darabot, a műsorfüzetben közre is adták a drámát.) Németh főként a *Galilei*

120 Uo.

121 Mit támogathat ez a Sellő? A szivárványt, Tamási Szivárványát. Mind a kettő drámai költemény, mind a kettő a varázslatok anyagából készült, s egy bűvészpálcán lebeg. [...] Mi nemcsak utánozzuk Európát; nálunk is megérnek az ő gyümölcsei. Tamási nem hallott Giraudoux-ról, valószínű, hogy más hasonló drámai költeményeket sem ismer: székely fényeiből mégis olyasféle buborékot fú, mint a francia költő az ő túlfinomult, kicsit már szélhámos műveltségéből. A kritikusok pedig morc fejcsóválásaik helyett bölcs párhuzamot biflázhathatnának be a műköltőről és a népköltőről. Giraudoux mindent műköltőként csinál: csupa finom célzás, délibábbbá fölkapott műveltségi elem, egy nagy virtuóz túlhabzó formagénye. Tamási a nép helyett játszik; a föld ízeivel, egyszerűbben s talán ügyetlenebbül, de hitelesebb zamattal. Kisebb virtuóz, de nincs mit tenni: nagyobb költő.” Németh László: Giraudoux: Sellő. *Híd*, 1943, 2, 12–13.

122 Illés Endrének. In *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961*. Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 9.

kapcsán ért megpróbáltatásokra vezette vissza kórossá vált hipertóniáját. Tamásival való sorsközösségét felismerve írta Benedek Andrásnak 1954 márciusában: „Én meg vagyok győződve, ha a *Galileit* akár a júniusi, akár szeptemberi változatában bemutatják – néhány akadémikuskodó literátoron kívül –, azt minden nézője mint az új magyar színjátszás szerencsés új lépését könyvelte volna el – amelyet követhettek volna újabb művek, úgy mint Tamási esetében.”¹²³

(A szintén hallgatásra ítélt Tamásinak az 1953-ban bekövetkezett politikai változásokat követően két kötete jelent meg – *Bölcső és Bagoly, Hazai tükör.*) 1954. április 13-án Németh visszatért erre a problémára,¹²⁴ nyíltan leleplezve és megnevezve a politika manipulatív játékát, az írók kiszolgáltatott és lehetetlen helyzetét, egymás előtti és egymás elleni kijátszását. „Az én nézetem az, hogy a *Galilei* azon az alapon, amint Tamási regényei, első fogalmazásában is előadható volt – ha a két gondolkozás érintkező pontjait nézzük és hangsúlyozzuk benne.” Nem Tamási kedvezőbbnek tűnő helyzete zavarta, hanem a sajátját nem tudta értelmezni.

Tamási élesen reagált Németh *Két felszólalására* (*Műfordító és kiadó; A Romeo és Julia-fordítás vitája*).¹²⁵ Németh így emlékezett vissza erre a momentumra: „Ella ezen az őszön is pezsgette az életet, készítgette a szendvicseit, s utazgatott a város különböző pontjaira. Márta, Farkasék, Ferenczyék elmaradtak, de jöttek mások. Egy alkalommal Tamási Áron volt ott egy nagyobb társaságban fiatal feleségével. Rosszkedvű volt: írt egy mesejátékot, amelyet az egyik színház dramaturgjai egy éven át elemeztek, végül arra is kisütötték, hogy az ördögök csak a kommunisták lehetnek benne. A darabot én is láttam, s a Nemzeti nevében Benedek András is. Énnekem tetszett – ha nem is mint dráma –, Benedeknek nem. Ebből, s hogy a *Galilei* kellett a Nemzetinek, valami ingerültség volt benne ellenem is. [...] Tamási most ilyesformán inkább hallomás, mint autopszia alapján kapott bele a *Csillagban* megjelent két felszólalásomba (az egyik a kiadók módszerét bírálta – a másik Shakespeare-fordításaimnak lett később kiindulópontja). „Az író vagy írja az igazat, vagy ne írjon semmit” – mondta ki e két cikk ürügyén, de nyilván *Galilei* hírébe harapva. Nekem fáj ez a mások előtt odavágott elmarasztalás: a nemzedéken belüli írók közt ő volt az egyetlen, akivel közel huszonöt éven át mindig zavartalan volt a viszonyom.”¹²⁶ A politikai mechanizmus tehát működött, nem féltékenységet, hanem bizalmatlanságot teremtve az emberek, így az írók között is. Németh László számára rendkívül fontos volt Tamási véleménye a *Galileiről*. Visszatekintve örömmel számolt be

123 Benedek Andrásnak. In: *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 170.

124 Benedek Andrásnak. In: *Németh László élete levelekben, I. 1949–1961.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 182.

125 Németh László: *Két felszólalás. Csillag*, 1953, 12, 1892–1899.

126 Németh László: *Magam helyett. Tanulmány az életéről.* Püski Kiadó, 2002, Budapest.

arról, hogy a Galilei megjelenését követően Tamási amint elolvasta, felhívta Németh Lászlót. A feleségével tudott beszélni, és amikor Németh visszahívta már csak a „negyedik felvonásra vonatkozó kifogásait mondta”. A felemás telefonbeszélgetés, a kölcsönös gesztus mégis elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy kissé megingott kapcsolatukat helyrebillentse.

Műfaji kérdésekről elmélkedve vetette fel Németh László a nyelv és a *drámai indulat*, a dráma és a költői kifejezőerő összefüggésnek kérdését. A *Villámfénynél* című drámája kapcsán felidézett belső polémiája, vívódása a nyelvi *hitelességgel* vezeti a Tamási *Énekes madarával* vont párhuzamhoz. „A parasztdráma, ahogy Tamási *Énekes madara* példát mutatott rá, beviheti a dráma nyelvébe azt a színt, erőt, irrealitást, ami ezt az igényt kielégíti, a történeti dráma, mint csakhamar tapasztaltam, az archaikumból, a múlt szókinéséből, szájartásából kapja meg ugyanezt...”¹²⁷

Tamási színdarabjainak „népszerűtlenségét” Németh László Dobos Árpádné Mánya Annának írott levelében¹²⁸ „magyarságával” indokolta, értetlenségét is kifejezve a közvéleménnyel szemben. A *nemzet-ragasztó című* írásában¹²⁹ (1966-os veszprémi előadásában) többek között az *olvasói degenerálódásról* szólva kiemelte Tamási *magyarságának* előnyeit és hátrányait a befogadói attitűd szempontjából: „az olvasói degenerálódásnak a mi szempontunkból egyik legsúlyosabb tünete, hogy az olvasók nagy részét, akár nyugatrajongó sznob az illető, akár ponyvaolvasó – mennyire idegesíti, mintha csak egy belső elszakadtságban élne, mindaz, ami magyarságára emlékezteti. Nemrég halt meg Tamási Áron. Negyven esztendőn át szinte selejt nélkül írta egymás után művészi fölénnyel novelláit, regényeit. De az, ami pályája elején hasznául volt, hogy írásaival egy elsüllyedt magyar világra emlékeztetett, a végén hátránnyá vált. Hiába írta, csalta ki a kicsinyes realizmus fölé azt a költői, prózai szívárványházat, amelyre a nyugati írók egy része is törekedett, a nyugatrajongók is mint provinciális írók intézték el.”¹³⁰ Hasonló folyamatot vélt felfedezni a színházi előadásokat illetően, a magyar drámáért és színházért folytatott küzdelmük kudarcát látva az *olcsó szórakozás* és a *divatok* uralta színházi életben. Csalódottan írta: „A nézőtéren ez a folyamat még rohamosabb s szembetűnőbb, mint az olvasók táborában.

127 Németh László: A Villámfénynél felújítóinak. In *Megmentett gondolatok*. Budapest, 1975, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó.

128 Dobos Árpádné Mánya Annának. In *Németh László élete levelekben, II. 1962–1966*. Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 739. „A magyar dráma különben is leszorult a magyar színpadról; én is visszatérek Papírszínházamhoz. Ennek a darabnak meg két terhététele is van. 1. Hogy legnagyobb értéke a magyarsága, s eljutottunk oda, hogy ez már nemcsak a literátorokból, de az úgynevezett művelt olvasóból is ellenszenvet vált ki; Tamási népszerűtlensége a kitűnő példa rá.”

129 Németh László: A nemzet-ragasztó. (Előadás a veszprémi Kisfaludy Klubban 1966-ban.) *Új Írás*, 1977, 10, 66–70.

130 Uo.

A harmincas évek elejétől Tamási, Kodolányi, majd Illyés Gyula, Illés Endre munkásságában s az én huszonöt drámámban létrejött valami, amit a magyar drámának lehetne nevezni. Nemzedékünknek ez volt egyik legfontosabb közösségi tette, hisz a dráma közösség-összehozó hatalma tudvalévően a legnagyobb. S a sok forró estének, író és közönség szép találkozásának mintha nyoma sem maradt volna a színházi kultúránkban.”¹³¹

Ablonczy László, Bertha Zoltán, Görömbei András, Kocsis Rózsa, Cs. Nagy Ibolya, Márkus Béla, Füzi László, Monostori Imre, Grezsa Ferenc, Mester Yvonne, Vallasek Júlia, Jánosi Zoltán és mások jóvoltából Tamási- és Németh-drámák *rehabilitációja* jó úton halad, azonban a színház tekintetében van még teendő...

Kapcsolat levelekben, hétköznapokban

A tanulmányok, kritikák mellett Németh László és Tamási Áron kapcsolata levelezésükben, a privát szférában is nyomon követhető. Az eddig említettek mellett érdemes kiemelni két Németh által írott, Tamásit méltányoló, támogató levelet. 1939. szeptember 24-én kelt levelében arra kéri Gulyás Pált, hogy „Tamásit ne engedjétek soha le-»értékelni« a pestieknek”. 1941-ben Illyés Gyulának írott levelében Tamásit nemzedékük hét-nyolc „elsőrangú tehetsége” között emlegeti, figyelmébe ajánlja írásait. Illyés válaszából kiderül, hogy egyezik véleményük.¹³² A levelek tanúsága szerint Tamási sem csupán érdeklődéssel követte pályatársa publikációit, életét, de több alkalommal igyekezett neki segíteni is, vagy éppen támogatásáról, együttérzéséről biztosította Németh Lászlót.¹³³

Találkozásaik közül (Németh Farkaslakán töltött napjain kívül) a sajtó különösen kettőt emelt ki. Az 1940. november 9-ei hódmezővásárhelyi irodalmi (Tamási-)estet, ahol Németh László Tamásiról és az erdélyi lélekről, Tamási pedig a *Fiatal Magyarországról* beszélt 400 hallgató előtt a városházán.

Szintén nagy sikerrel szerepeltek együtt 1943. május 31-én az Operában a könyvnap alkalmából, az EKE „Él az örök magyar szellem” programsorozatban. Németh

131 Uo.

132 Illyés Gyulának. In *Németh László élete levelekben, 1914–1948*. Szerk.: Németh Ágnes. Budapest, 1993, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 381–382.

133 A *Cseresnyést* ért támadások közepette, 1942. január 22-én Marosvásárhelyről Tamási, Illyés Molter Károly küldenek közösen együttérző levelet Németh Lászlónak, invitálva őt is körükbe. Tamási üzenete: „Bajtársi érzülettel vagyunk melletted a viharban, mely a Cseresnyésekben dúl.” In: *Németh László élete levelekben, 1914–1948*. Szerk.: Németh Ágnes. Budapest, 1993, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó. 717. Másutt Németh László Féja Gézának számol be arról, hogy miután frontszolgálatra kötelezték (noha több érv szólt besorozhatósága ellen), feleségének Tamási adott tanácsot, kihez forduljon, hogy férje felmentést kapjon a katonai szolgálat alól. 1944. augusztus eleje, Uo. 449.

László a *Kisebbségi sors* (*Nagyváradi beszéd*) című írásával szerepel, Tamási és Gulyás Pál is előadást tartottak, Illyés, Sinka, Szabó Lőrinc, Erdélyi József verseiket szavalták. Bartók és Kodály művek hangoztak el. Kristó Nagy István volt a műsor szerkesztője.

A kritikákon, tanulmányokon, portrékon kívül Németh László más írásai-ban is reflektált Tamási műveire, például egy-egy párhuzam, szereplő, elméleti kérdés kapcsán elevenítette fel meghatározó olvasmányélményeit. Az apró megjegyzésekből is következtetni lehet arra, hogy milyen esztétikai jellegzetességek, tematikai mozzanatok ragadták magukkal, keltették fel figyelmét. Az *Iskola a Kakasúton*¹³⁴ intertextualitásával és az *Utolsó kísérlet*¹³⁵ Előszavának vallomásosságában Jégtörő Mátyás¹³⁶ „útjával”, fejlődéstörténetével, egzisztenciális kérdéseivel von párhuzamot. A Juhász Gézával vitázó *Mi a ponyva?* című írásában Németh László felidéz egy találkozást, ahol a jelenlevő írókhoz intézett kérdésre (Illyés Gyula, Kodolányi János és mások mellett) Tamási is tréfásan felelt, a ponyva fogalmát definiálva: „a ponyva az erdő; ő adja az oltalmat, hogy itt-ott egy virág is nyílhasson”.¹³⁷

A magyar költészet vizsgálata révén, a poétikai sajátosságokat, a magyar líra megújulását kutatva, taglalva, Németh László eljutott a verstani kérdésekig. Több tanulmányban foglalkozott a magyar verselés és a magyar nyelv jellegzetességeivel, mások mellett Pilinszky János, Nagy László és Illyés Gyula versei mellett éppen Tamási nyelvezetében fellelve azokat. „A legkellemesebb olvasói élmények egyike, amikor az ember egy ismeretlen író szinte első akkordleütéseiből felismeri, hogy anyanyelvének komoly jelenségével került szembe, aki még sok meglepetéssel fog szolgálni neki és nemzetének is. Életemben először Tamási Áron egy találmára felvett novellájáról éreztem ilyet, szinte az első bekezdésnél.”¹³⁸ Nyilvánvalóan a *Lélekindulás* meghatározó élményére utalt, annak a kritikái során is emlegetett nyelvi szépségére, kifejezőerejére, gazdagságára.

134 Németh László: *Iskola a Kakasúton*. In *A kísérletező ember*. Budapest, 1963, Magvető Kiadó. „Az ember azzal, hogy megfogant, iszonyú sebességű, de egyre lassuló utazásra váltott jegyet, amely alatt, a magzati lét első hónapjában, évszázmilliókat, majd évmilliókat száguld át (mint Tamási Jégtörő Mátyása – böktem közben Sellye felé) hal, béka, emlős ősei létére emlékezőn, s ez a száguldás a születés után is folytatódott, hisz ha csak a beszédet nézzük, az út az első állati hangtól az értelmes beszédig, amelyet a kisded egy év alatt megtesz, a legkurtább becslés szerint is évtizezredekbe került.”

135 Németh László: *Utolsó kísérlet*, I. Budapest, 1969, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó. „Jó Péter nem belőlem szakadt ki, a magyarságból épült, azért kell (mint Tamási Jégtörő Mátyásának az állatvilágon), magyar világunk minden rétegén át, meggazdagodva s egyre biztosabb egyensúllyal fölnyomulnia, olyanokon át is, mint a magyar katolicizmus, mely az én fejlődésemből szinte teljesen kimaradt; őneki azonban ott kell hordania magában.”

136 Tamási Áron: *Jégtörő Mátyás*. Kolozsvár, 1935, Erdélyi Szépművés Céh.

137 Németh László: *Mi a ponyva?* In *Kiadatlan tanulmányok*, I. Budapest, 1968, Magvető Kiadó.

138 Németh László: *Mi a tag?* In *A kísérletező ember*. Budapest, 1963, Magvető Kiadó.

*A költő és faluja*¹³⁹ noha 1966 augusztusában újra megjelent a *Kortársban*, Németh László nem nekrológnak szánta. Simon Istvánnak írott levelében egyértelműen utal erre, kiegészítést kérve a publikáció elé: „A múlt év nyarán egy külföldi antológia számára áttekintést próbáltam adni a magyar irodalomról. Ebből a 30 gépelt oldalnyi tanulmányból ez az egy oldal volt Tamásié. Nem nekrológ tehát – egy idegenvezető futó magyarázata.”¹⁴⁰ Annál is inkább fontosnak tartotta ezt tisztázni, mert a saját szempontjából is problematikusnak tartotta írását Tamási Áron halála után. „Az emlékezetem megcsalt; nem tudtam, hogy ebben a fejezetben ennyit beszélek az én falumról. Ha tudom, tán inkább azt ajánlom, amit *Az értelmiség hivatásában* Tamási darabjairól írtam. Így azt mondhatják, még nekrológban is magáról értekeznek.”¹⁴¹

Németh László önreflexív megjegyzése látványos példája annak, hogy a néha kíméletlen kritikus saját írásaival sem bánt kesztyűs kézzel. *A költő és faluja* erdélyi útjának Farkaslakán töltött napjait örökíti meg, amikor kísérője Tamási Áron volt, vendéglátója pedig a Tamási-család. Az esszé a költői irodalmi szociográfiák stílusát és aprólékosságát idézi. Első felében érzékletesen ragadta meg a táj és az ott élő emberek elválaszthatatlan egységét, a szegénység és az emberi drámák mellett is megnyilvánuló *tündéri* jellegét. Úti élményei olvasmányélményeit idézték, ebből eredő következtetései a recepció kedvelt hivatkozási alapjául szolgáltak. „Amit a költészet színének hittem, élet volt, amit göbéságban agyafúrt túlzásnak: közbeszéd. [...] Amikor a vízér dombjai közt a falucska feltűnt, el voltam szánva, hogy azért sem látom benne az *Énekes madár* színpadát. De mihaszna, ezt a falut nem Tamási költötte, előbb őt a falu; akárhol vágtam meg, ő folyott belőle, ahogy a barackból csak baracklé folyhat. [...] Mást se tesz, csak mint a kútfő, bukja a mások szegénységéből, életkedvéből fölszálló ízeiket, s annyi költőnek, aki dicsőséget sosem látott, minden dicsőségét ő aratja le, székely Homeros maga.”¹⁴² Figyelembe kell venni azonban, hogy Németh László a későbbiekben utalt esszéjének Tamási alkotásaira vonatkozó költői túlzásaira, kiemelve például, hogy a család által mesélt történetek nyelvezete nyilván nem egészen azonos Tamási alkotói nyelvvel. Inkább a Tamási és *forrása* közötti szoros és elválaszthatatlan kapcsolatot kívánta hangsúlyozni. Következtetése is erre vall: „Farkaslaka tanúsága szerint a tehetség épp annyira körénk, mint belénk rejtett kincs s Tamási örök adója a bábának, aki világra

139 Németh László: *A költő és faluja. Magyarország, 1935. december 25., 8., majd Kortárs, 1966/8, 1207-1209.*

140 Simon Istvánnak. In *Németh László élete levelekben, II. 1962-1966.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 947.

141 Simon Istvánnak. In *Németh László élete levelekben, II. 1962-1966.* Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 970.

142 Németh László: *A költő és faluja. Magyarország, 1935. december 25., 8., majd Kortárs, 1966/8, 1207.*

itt segítette”.¹⁴³ Bertha Zoltán – tanulmányának címét is részben az értelmezett Németh-esszéből merítve – állapítja meg: „a poétikai komplexitás azonban nemcsak az újdonsághoz, az avantgarddal is érintkező mítoszképző művészt karakterizálja, hanem a kollektív azonosságot, a közösségi gondolkodásmódot őrző és revitalizáló népi író, a regionális és etnografikus dimenziókat kitégítva megörökítő írástudót is”.¹⁴⁴ Az esszé második felében (önmagát bíráló és az olvasók kritikájától tartó észrevétele szerint) valóban párhuzamot von a maga faluélményével. Ez részben a némethi esszé, tanulmány sajátosságából, vallo-másos jellegéből adódik, részben Németh László teoretikus hajlamából. Gyermekkori élményeit felidézve *adósságról* írt,¹⁴⁵ majd a *falú* fogalmának szubjektív és átfogó, általános definíciójáig jutott el,¹⁴⁶ konklúziójában megfogalmazva a szemlélete szerinti alkotói egzisztencia lényegét. „A falu az, aminek itt nyugtát állítok ki. S a falu még nem népieskedés. Proust regénye is a faluból indul el [...] Falujának minden igazi írónak lennie kell, még annak is, aki sosem élt falun. Mert nemcsak Erdély és a Dunántúl, a városok is tele vannak falukkal. [...] Falu mindenütt van. Nem is más talán a falu, mint az az élet- és kultúraegység, amit a költő a világból kiszakít. [...] A demokrácia szép a törvényszéken és a villamoson. A művészetben a hűbériség uralkodik; a költők falvak urai s akinek még falva sincs, olyan, humanistáim, mint a földtelen zsoldoslovag.”¹⁴⁷ Bertha Zoltán Imre László tanulmányára is visszautaló, találó értelmezése szerint: „a szer- ves népi műveltségéből, a preformált nyelviségből, a ciklikusan örökletes nyelvi és szellemi kultúrából, az organikus-mitologikus világtudatból sarjadzó- táplálkozó irodalmi képződmények” konstituálják „az ún. »nemzeti paradig- mának« egyfajta modernista-modern vonulatát, amelynek múlt századi ki- fejelete Imre László koncepciója szerint elsősorban a nemzettörténelmi eposz

143 Németh László: A költő és faluja. *Magyarország*, 1935. december 25. 8., majd *Kortárs*, 1966/8, 1207.

144 Bertha Zoltán: „Világirodalmi költő”, „székely Homérosz”. Németh László Tamási Áronról. In *Németh László irodalomszemlélete*. Szerk.: Görömbei András. Debrecen, 1999, Kossuth Egye- temi Kiadó, 76.

145 „Így gondolkoztam Farkaslakán, a magas ágyban, melynek csíkos cihája nagyanyám ágyára emlékeztetett. S a régi ágy emléke [...] a magam adósságát juttatta eszembe hirtelen. Hisz nekem is van szülőfalum – ha nem is édes, hát adoptált, odaát a Dunántúlon, amelyben apám született.” Németh László: A költő és faluja. *Magyarország*, 1935. december 25., 8., majd *Kortárs*, 1966/8, 1208.

146 „Nem mondhatja senki, hogy mint író a falunak voltam elősdi. Európát és a történelmet jártam, a zamatokat és növényeket szerettem. De mindez csak kaland volt; a biztos, ami kísért és fogott: a falu. Ő adta nekem az algebrát, mellyel az élet minden esetlegessége kife- jezhető; magamat az ő alakjaiban nagyítottam fel s az ő sorsaiból értettem meg a történelmi szenvedélyeket. Hol a dráma három fala volt mögöttem a falu, hol a világ volt három fal ömögötte. Nem sokat beszéltem róla, de csak azért, mert túlságosan és mélyen volt bennem. Beszél-e a méterről a mérnök s a kilóról a szatócs?” Németh László: A költő és faluja. *Magyar- ország*, 1935. december 25., 8., majd *Kortárs*, 1966/8, 1208.

147 Uo. 1209.

volt”. Megállapítása szerint „ez a nemzeti paradigma a mai nézőpontok szerinti posztkolonialis diskurzus identitásfilozófiai és identitásirodalmi kontextusába” állítható.¹⁴⁸

Tamási halála után, 1966. szeptember 29-én testvérei Németh Lászlóhoz fordultak segítségért, hogy végrendeletével és síremlékével kapcsolatban járjon közbe a Magyar Írószövetségénél.¹⁴⁹ Talán – vélt – befolyásában bíztak, talán maguk is megláttak, megéreztek valamit testvérük és Németh László különös, kritikákon és betűkön túlmutató kapcsolatából, amelyet akár barátságának is nevezhetnénk.

148 Bertha Zoltán: „Világirodalmi költő”, „székely Homérosz”. Németh László Tamási Áronról. In *Németh László irodalomszemlélete*. Szerk.: Görömbei András. Debrecen, 1999, Kossuth Egyetemi Kiadó, 78.

149 Mélyen tisztelt író úr! A Magyar Írók Szövetségéhez fordultunk kérelemmel Bátyánk végrendeletével és síremlékével kapcsolatban. Kérjük támogatását. Mellékeljük Szervátiusz Jenő kolozsvári művész által készített síremlékterv másolatát. Maradunk mély tisztelettel. 1935-ben járt házunknál és szeretettel várjuk máskor is, Tamási Áron testvérei *Gáspár, Anna, Ágnes, Erzsi, Tamási Áron testvéreitől*. In: *Németh László élete levelekben, II. 1962–1966*. Szerk.: Domokos Mátyás. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 1003.

Olvasónapló: Töprengés Himfyről

Látóköromön belül egyedül a *Magyar Nemzet* emlékezett meg Kisfaludy Sándor kétszázötvenedik születésnapjáról.¹ Számtalan utca, tér, hajó és két badacsonyi ház névadójáról. Az utcák és terek neve többnyire keresztnév nélküli, vagyis osztozik rajtuk Károly öccsével. Badacsony viszont Sándoré. Az itteni Kisfaludy-házak közül a látogatottabb híres vendéglő, amelynek terraszaról igen szép kilátás nyílik a Balatonra. A másik „Kisfaludy-ház” a hegyen kissé lejjebb található, kevesebb a látogatója, utolsó ottjártamkor udvarán kellemes bort mértek, és a megkülönböztetés kedvéért Szegedy Róza-háznak nevezik. Nagyjából ennyi érdeklí a 21. század emberét.

Kisfaludy Sándor költői életműve mégis beépült a nemzeti kultúrába, nélküle más lenne a magyar irodalom története; de az alábbiak azt is sugallni szeretnék, hogy a múlt számos egykor meghatározóan fontos eleme idővel oly mélyrétegében rejtőzik a nemzeti emlékezetnek, hogy csak a kutató szem találja meg, pedig érdemes megtalálni. Nem olyan régen (2018-ban) például sok nézőt vonzó filmsorozat készült William Thackeray *A hiúság vására* című regényéből, melynek a címében szereplő hiúság szó kérdéskörének jelentését a hagyomány szerint a szerző John Bunyan 1678-ban megjelent *A zarándok útja* című művéből merítette, amit valószínűleg ma már igen kevesen olvasnak. (Pedig a magyar fordítása is teljes terjedelmében megtalálható a világhálón – a „leletmentők” jóvoltából.)

A szó régi magyar jelentése a haszontalanságra, fölöslegességre, értelmetlenségre utal, s ez a Biblia 19. század előtti szorgos olvasóit erősen foglalkoztatta. Még visszatérek rá, de előbb a regénycím életerejének jelzésére hadd említsem meg, hogy egy világsikerű (angol nyelvű) magazin máig *Vanity Fair* (*Hiúság vására*) címmel jelenik meg. E példa pedig nemcsak az értékek rejtőző továbbélését szemlélteti, de alább látni fogjuk, hogy a hiúságkérdés gondolköre is tovább

TAXNER-TÓTH ERNŐ (1935) Széchenyi-díjas irodalomtörténész, professzor emeritus. Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Eötvös életművének kutatója.

1 Kisfaludy Sándor (1777–1844), Kisfaludy Károly (1788–1830) – Sándor születésnapja: szeptember 27.

él Kisfaludy Sándor költői műveiben,² amelyek ugyancsak megtalálhatók elektronikus kiadásban. A költő első beszédes álneve – Hím-fy – viszont a tudomány világán kívül elfelejtődött. Pedig a *Himfy szerelmei*, főleg a *Kesergő szerelem*³ a 19. század elején a legnagyobb könyvsiker volt, új olvasók sokaságát hódította meg és nyűgözte le. E kötetet a következő nemzedék írói szívesen láttatták az érdelemgazdag szerelemről álmodozó, és immár – felemelő értékeket sugalló – szépirodalmat olvasó honleány hősnők asztalán.⁴ Múzsája, Szegedy Róza, aki a mű első megjelenéskor már a költő felesége volt, a korlátozott lehetőségek között élő fiatalok képzeletét úgy ragadta magával, mint egy mai celeb (no, nem a honleányokét). A Kisfaludy-mű folytatása, a *Boldog szerelem* kevésbé volt sikeres.

Mára Kisfaludy Sándor eltűnt az iskolák tananyagából, a közízlés túlságosan türelmetlen lett olvasásához, a digitális világ érdeklődése más távlatok felé fordult. Közelebb áll hozzánk prózája, mindenekelőtt a *Napló és Francia Fogságom*.⁵ Ebben sajátos – talán egyedülálló – módon szólaltatja meg a 18. században divatba jött utazás – ma is népszerű – élményét. A világirodalom sok neves írója örökítette meg képzeletbeli és valóságos útiélményeit, az a helyzet viszont, ahogy Kisfaludy Sándor „utazott”, a kényszerűség teremtette sajátos látószög alighanem egyedülálló. Rajta kívül tudtommal egyik nagyobb író, sem vánszorogott nehézkés hadsereg alacsony rangú gyalogos tisztjeként Bécsből – Észak-Itálián keresztül – egészen Dél-Franciaországig. Roppant eredeti az a képsor, amelyen a napóleoni háborúk korának katonái a harcmezőre vonulnak, csatát vállalnak, s végül túlélnek a hadifogságot, ha életben maradtak. Kisfaludy Sándor „transportja” ezernyi – különböző nemzetiségű – gyalogos katonából állt, akik magától értetődően gyalog meneteltek a hosszú úton. A tiszteknek – és a szállítmánynak – jutott csak szekér (nem hintó), amit többnyire lovak vontattak, néha azonban ökörfogat biztosította a „kényelmes” utazási sebességet, ami bőven hagyott időt megfigyelésekre és műveltségelemek földidézésére. Reggel Bécsből indultak, délutánra értek – legalábbis a tisztek – Bécsújhelyre, ahol mi más juthatott eszébe Sándorunknak, mint „Zrínyinek, Frangepán és Nádasdynak itten történt felgyilkoltatások [...] bús emlékezete”.⁶ Az unatkozó fiatalembert ez az emlék abban nem zavarta, hogy estéjét kávéházban – biliárdozással – töltse.

2 A gondolat mintha a biblikus műveltségű Arany Jánost is foglalkoztatta volna, s egészen biztosan izgatta *Az ember tragédiája* íróját, Madách Imrét.

3 Lásd *Himfy szerelmei: Kesergő szerelem* első kiadása 1801-ben.

4 Szilasi László 2021-ben megjelent – *Tavaszi hadjárat* – című regényében is ebben az értelemben idézi emlékét.

5 Korszerű és teljes kiadása: Kisfaludy Sándor: *Szépprózai művek*. Sajtó alá rendezte, a kísérőtanulmányt és a jegyzeteket írta: Debreczeni Attila. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen (Csonkai Könyvtár, 1997. – A mű a hadtörténészek kincsesbányája, ezt azonban itt nem részletezhetem.

6 1671. április 30-án itt végezték ki – összeesküvés vádjával – Zrínyi Pétert, Frangepánt Ferencet és Nádasdy Ferencet. „Zrínyi vére mosta Bécsset...” írta később Kölcsey. Mára ez is beleivódott a múlt történetébe.

Viszont úgy gondolta: „Világra való formáltt ember soha se táplálhatja szívét, és elméjét annyi féle kedves eledelkkel, mint a' midőn utazván minden szempillantásban más embereket lát, hall, más vidéken jár, más új dolgokat tapasztal, más érzeményekre gerjed, mellyek mind eddig szívében még aludtak; szóval minden pertzenetben új esméreteket szerez magának...” Közben arra gondolt: három hónapba is beletelik, míg „helyre vergődünk Olasz Országban”.⁷ Valójában az útnak írásban megörökített része (a francia fogsággal együtt) 1796. március 6-tól 1796. szeptember 27-ig tartott, azaz közel hét hónapig. Közben fölsorolhatatlanul sok emberrel találkozott, akiket a leírás szerint alaposan megfigyelt, és nemzetiségük, öltözetük, viselkedésük alapján jellemzett – a legegyszerűbb helyi lakosoktól a magas arisztokráciáig, férfiú vonzerejének ellenállni nem akaró grófnőig. A hosszú, megállókkal, pihenőkkel, bürokratikus akadályokkal tarkított út szállásairól, falvairól, városairól, várairól, ősi kolostorairól, ahol megfordult, egy mai idegenvezető tájékozottságával írt. Előzetesen nyilván nem ismerhette az útvonalat, utólag azonban arra törekedett, hogy a művelt olvasó számára napi följegyzéseit „tudós” igénnyel tegye érdekessé. Útjuk harmadik napján érték el Klagenfurtot, majd Lienz, Brixen, Botzen (Bolzano) következett. A napi menetet követő pihenő keretében megnézhetette Trient, a hajdani híres tridenti zsinat városát, s immáron Itália földjén folytatták útjukat, Mantouáig (Mantováig), míg végül háborúba induló katonaként eljutottak Milanóba, ahol Sándor a vár ostroma után francia fogságba esett.

Mantuában, harminchetedik szállásán írja: „Gyönyörű volt mái utam – és míg élek emlékezni fogok a mái reggelről”, mert azon a vidéken olvasta – valószínűleg: újra – Vergilusnak „hajdan [...] a' sásos Minciónak pázsintos, virágos partján” írott, eredetiben és magyar fordításban közölt versét. Magával ragadja ragadja a költészet és a „Természet” lenyűgöző varázsa: „Alig vonódott fel az éjnek sátora, / Alig tünt el az Ég' ragyogó tábora, / Aurora rózsáji Tivol' Havasának / Kékellő ormain alig pirulának...” és így tovább, ámuldozik.⁸ Alig két-mérföldnyire van ide a nagy latin költő szülőhelye (Andes), amit persze tud, de nem megy oda, mert ott már semmi nem emlékeztet a nagy emberre. Nem ez, hanem egy barátságos levél készíti arra, hogy föltegye magának a kérdést: „Hát nem vagyok én szerentsés?” Eddig a tisztí önkény áldozatának érezte magát, amire még visszatérek, aztán kastélyokban gyönyörködik, majd május 3-án megpillantja Cremona városát: „a' nagy Templomnak magas Tornya mozdulatlan áll annak közepén a' messzeségben, úgy építve, mint a' Bétsi István Torony”. A békés képet aztán a háború lármája váltja föl.

Május 6-én érkeznek Milanóba, ahol átéli az ostrom szörnyűségeit, amiről így számol be: „Rettemets, iszonyú, szörnyű Scéna vala ez: durrogtak, morogtak az ágyuk, mint amikor menydörög, és a villámok egymást üzve sűrűn hullanak

7 Helyesebben: Itáliába: Olaszország még nem létezett. *Napló és Francia Fogságom*. I. m. (Napló) 40–41.

8 *Napló és Francia Fogságom*. I. m. (Napló) 61.

alá; tsattogtak a' bombák, mintha mindannyiszor a' Mennyhordónak egy egy abrontsa pattant volna el: – süvöltöttek mindenfelől a' golyóbisok, mint mikor a' dühös szelek zúgva, üvöltve egy mást hasogatják, úgy hogy ezekhez képest a nyafogó apró golyóbisok csak ott pötzköléseknek tetszenek, és számba se vétetnek; itt robajjal omlott a' fal, porozva zúzott darabokra a' téglá, ott retsegve tördeltetett a' deszka, hogy apró forgátsok széjjel repülének a' Levegőben, – mintha a' Természet meg dühödvén maga magát emésztené, és tüzes gégekből ezerféle halált okádna: – itt egy pattanytyúsnak fejét vivé magával a' mirigy golyóbis, ott a halált szóró eszközének magának kerekét töré össze egy másik; – amott (borzasztó és az emberiséget⁹ fel lázasztó tekintet!) egy szegénynek, ki férj és atya volt testét úgy szakasztá ketté, hogy béle az ágyura vért fecskendve ömle ki, tüdeje pedig a levegőben szaggattatott ízre porrá; itt egy jajgatott, és lábától megfosztatván a' porban fetrengett; ott egy másik sebjét már kötözte az Orvos; amott egy harmadik a' veszedelmet mintegy ingerlé bátor maga viselete által; – a' föld rengett alattunk, mintha annak gyomrában az elementumok veszekednének; – a' sok Füst már egészen terhes fellegeket formált, úgy hogy fellyüről is fergeteg láttatott ijesztegetni; – itt egy halálosan Sebezettet toltak talitskán; – ott a' bomba tüzet támasztott; mintha az ezer karú halál a' halálos veszedelmeknek irgalmatlan társaságában dombérozna – még egyszer mondom: rettenete, iszonyú, szörnyű Scéna vala ez! [...] csak Kedvesem után sohajtoztam képzelte utolsó órában (más az, ha Hazámért kellett volna elfogadnom a' minden felől reám ordító halált), de második nap fel se vettem a' dolgot, tapasztalván, hogy nem minden golyóbis talál...¹⁰ E filmszerűen eleven, ugyanakkor a harci dicsőséget szívesen emlegető kor irodalmi igényességével írott ízelítő mellett a *Napló*ban és a *Fogságom*ról szóló részben egyaránt föl villan a női vonzeró kiváltotta élmények diszkrét megidézése, a leendő Hímfy pedig egyre többet gondol Zalára, a badacsonyi szőlőhegyre és a lányra, aki szép, kívánatos és öröksége is csábító.

Sándor – nyelvtudása, nyitottsága, vonzó viselkedése, kíváncsisága és férfiasága segítségével – tudatosan készül föl az írói-költői pályájára. Miután az ostrom után fogságba esett, a lombardiai Lodi városából¹¹ Franciaország felé indultak tovább. A háborús pusztítás élménye alapvetően módosította világszemléletét. Azzal szembesült, ami majd megakadályozza, hogy magáévá tegye a 19. század húszas-harmincas éveiben föllobanó forradalomkultuszt. (Nem véletlenül lett Kisfaludy Sándor annak az 1809-es nemesi felkelésnek első – tudományos igényű – védelmezője,¹² amit Jókai a *Névtelen vár*ban történelmünk legjobban rágalalmazott eseményének nevezett.) Bonaparte Napóleon május 16-án

9 Értsd: emberséget.

10 *Napló és Francia Fogságom*. I. m. (*Napló*) 79–80.

11 Lodi az Adda folyó jobb partján fekvő 45 000 lakosú történelmi város.

12 Vö. Nagy Ágoston doktori értékelésével: *Kisfaludy Sándor és az utolsó nemesi felkelés propagandája*. <https://midra.uni-miskolc.hu>

foglalta el „forradalmi seregével” Milanót. A hadifogoly Kisfaludyt a pusztítás látványa döbbenti rá a dicsőség „hiúságára”. A forradalom következményeit később a franciaországi nyomorúságban is tapasztalnia kellett. Kiábrándultan állapítja meg: a franciák elvesztették „előttem minden betsületüket – csalatkoztam ítéletemben, mert szebbnek, nagyobbak, igazabbnak képzeltem magamnak a’ lelket, melly őket éleszti, mint a’ millyennek találtam azt, minekutánna közelebbről megismerkedék; – szépek, és tsábítóak az ő írásaik, de ne hidjetez nekik tüzes Ifjak, mert teremtményeik meg nem egyeznek, sőt ellenkeznek ezekkel. Nem szabadság, és igaz egyenlőség az, a’ mit Ők hoznak, hanem nyomorúság, inség és szomorú egyenlőség a’ sanyarú inségben. [...] Polgárnak és Nemesnek egyenlőképpen elvevének mindenét...”¹³ A fogság színhelyére vezető útjuk fontos megállója Pavia,¹⁴ ez a „szép, nagy város, minek előtte a’ rettenetes Mars ide érkezett, Jónak és Músáknak vala szentelve: – számos volt itt a’ Lombardi ifjúság az oskolákban – most pusztá és nyomorult”, miután a francia hadseregnek „24 órákig adatott árul a’ legkegyetlenebb rablásnak. – Keseregnek a’ minden vagyonyjoktól megfosztatott szerencsétlen Lakosok...”¹⁵ Itt érik el a Monarchia akkori határát. Kisfaludy megnézi a piemonti Bra városát, „melly annyi ideig Theatroma vala a’ Frantzia háborúnak”, ezért ott „nagy drágaság vagyon”.¹⁶

Ha valamit tudunk a két 20. századi világháború hadifoglyainak sorsáról, irigykedve olvassunk Kisfaludy Sándor „laza” fogságáról, noha viszonylagos szabadsága mégis alá van vetve a kényszernek, ami szigorúan kijelöli úticélját Franciaországba. A „kies” Fossanótól, olvassuk, „szép, nyílt térségben utaztam”, mely „körül van bekerítve a’ Piemonti és Genuai Havasokkal”. Fenséges táj, lelkendezik. Egészen megrendülve írja ezután: „Iszonyú hegyek ezek – hajdani falai (határai) a’ Római Birodalomnak; felségesen fekszenek az Utazónak szemei előtt, a’ kinek haza ezek túl van vándorlása, lehetetlen eleve nem borzadni. [...] Ezek közül egyik éjszak felé, mintegy a’ társaira hágván, vakmerőn emeli setét kék, hóval elegy púpját Ég felé mitha ennek tetejéről az Égbe tsak egy ugrással oda lehetne jutni.”¹⁷ Elragadtatva írja. „Ma egész délután mindég szirtokat mászkáltam, úgy szeretem ezt a’ szép nagy vadságot, ezt a’ kellemes szilajságot, és éppen nem haragszom sorsomra, hogy a’ Frantcziák foglyává tevé, melly mértékben sanyargatja testemet, olyanban táplálja lelkemet a’ legfelségesebb eledelekkel. [...] Nézd itt alattam ezt a’ mély örvényt, melly setét torkát tátani látszik” – talán az Alvilág kapuja, ábrándozik.¹⁸

A Természet – ami a kor költészetében alapvető fogalom – a lenyűgöző élmények sokaságát kínálja, s olyan távlatokat nyit a nagyvilágban, amelyekre

13 *Napló és Frantzia Fogságom*. I. m. 81.

14 Pavia – a kötetben hibásan: Pacia.

15 *Napló és Francia Fogságom*. (Fogságom), i. m. 82.

16 I. m. 86.

17 I. m. 87.

18 I. m. 89.

egész életében hivatkozhat. A 19. század első felében magyar költők nem nagyon jutottak Bécsnél távolabb (Kölcsey addig se), Kisfaludy élményei ezért is figyelemre méltóak. Az Alpok csúcsai alatt és mellett, „iszonyúk Havasok között” vezetett – néhol igen meredek – útjuk. Abba a magasságba vonszolták föl magukat Tende hágóján,¹⁹ ahol a „nagyság érzetével” fenn lehetett, s ahonnan a mélység – ahová lesüllyedhetett – megrendítőnek látszott: „A’ fellegek alattunk lebegtek, ’s mint valamely sűrű köd, úgy akadoztak a sziklás oldalokon, s mégis felérvén meg más hegyek tornyoztak felettünk. – Innen visszatekintvén borzad az ember’ lelke, ’s örül egyszer ’s mind, hogy ezen feneketlen örvénynek tetsző méjségből felverekedett...”²⁰ Mélység és magasság együttes élménye tükröződik a hegyvidék irodalmi igényű leírásában, s így sóhajt föl: „Ó miért nem bírok én Schiller’ mindenható tollával!”²¹ A készülődő költő alighanem a mű legszebb tájleíró élményét vetette itt papírra, a teljes elragadtatás már-már patetikus lelkesedésével. Megérinti a költői halhatatlanság példája, sorolja is a nagy „Lelkek” neveit, de azért a szerelem lehetőségéről sem feledkezik el. Július 22-én – miután előző nap „egy kis ideig a’ szoros hegyek között csavargánk”, Nizzába jut – immáron a tenger partjára –, és megjegyzi: „szép város, [...] ha a tengerpartján mindenütt olyan szép asszonyok teremnek, mint itt, hát méltó a’ tenger mellett lakni”.²²

Egyre gyakrabban sóhajtozik Szegedy Rozi után, de talán csak a végső kidolgozás idején. Hat nap múlva hagyják el a tengerpartot, addig járja a Riviera híres városait. Majd Provance szőlői Badacsonyt juttatják eszébe, míg végül megérkezik Draguignanba,²³ fogsága kijelölt városába, ahonnan szeptember közepén „parolával” engedik szabadon: kötelezi magát, hogy egy ideig nem harcol a franciák ellen. Majd ez is bekövetkezik, de erről már nem szól ez a munka, csak önéletrajzi jegyzetei. A hazafelé rájuk váró tengeri kaland megint olyasmi, amit irodalmi életünk akkori jelesei közül kevesen éltek át. Draguignanban meg volt elégedve szállásával. A jóindulatú helyiek – úgymond – talán még a pénzzel is kisegítenék a foglyokat, ha a forradalom utáni nyomorúságban nem lenne üres a tárcájuk. Mert bizony anyagiakban nem dűskálnak, de Sándor sokat olvas, ráadásul megismer egy párizsi lányt, „a’ ki a Hazájának zűrzavarjában ennek előtte két esztendővel egy ide való Atyaifiaához vevé menedék helyét”. A francia „Asszonyok, Leányok a’ férfiakkal egy formán szeretik, és úzik a’ Szép Tudományokat; mert itten a jó nevelésnek főbb tzikelye a’ léleknek, szívnek, elmének formálása. [...] Mi nálunk, ha egy Leány egy pár Románt

19 A kötetben szereplő Tenda alighanem az Alpes-Maritimes megyében található Tende.

20 *Napló és Francia Fogságom*. (Fogságom), i. m. 88.

21 I. m. 91.

22 I. m. 94. – Antonia Deshoulieres (leánynevén *De Ligier de la Gardel*), (1638–1694) ismert francia költőnő. Vagy talán a lánya: *Antonia Terez Deshoulieres* (1662–1718); anyja műveinek 1695-i kiadásában az ő művei is megvannak. Az említett kötetnél Kisfaludy kiemeli, hogy zsebkönyv, nyilván válogatás.

23 Draguignan a 18. században 10 000 lakosú kisváros volt. Az Itáliából az Ibér félszigetre vezető út mentén a rómaik alapították. (Provance-Alpes-Cote d’Azur régió.)

olvasott, és az embernek tudtára tudja adni, hogy érezni, és gondolkodni tudott, kénytelenek vagyunk Őt a' nagy fogyatkozás miatt szép léleknek mondani, [...] „mint Szegedy Rozit...” Feleségül is kell venni az ilyent? – teszi föl magának a kérdést, és még nem biztos a válaszbán. Fél, hogy az okos lányok veszedőssek lehetnek.²⁴ Rozi neve mégis egyre többet szerepel a szövegben, a párizsi lány inkább mintha nevelőnője lenne, aki Sándor korszerű és hagyományos kiművelését vállalta magára. Igaz, a később véglegesített szöveg írója mindezt nem is neki szánta, hanem Rozinak. És az utókornak. A készülődő költő nagy élménye – Tasso és Petrarca mellett – az újabb francia irodalom. A rövid fogságot – ahogy ezt az eddigi szakirodalom is hangoztatja – maximálisan kihasználta önképzésre. Már útra készülve írja: a magyarosan Karolinnak nevezett lány arra kérte, hogy levelezzenek a francia nyelv gyakorlása végett, s „Örök emlékezetül Mad. Deshouliers' Költeményes munkáit ajándékozta nekem zsebkönyv formában.”²⁵ Az önkény üldözött áldozata gyorsan eltűnik a szövegből, s a lázadó fiatal embert fölállítja a sajátos körülmények között minden érdekes élményt magába fogadó – mohó – fiatal ember, aki időközben jótanuló lett. Szorgalmasan készül arra, hogy „nagy” költő legyen.

Szerencsére Kisfaludy Sándor nem esett egészen ki az irodalomtörténet érdeklődéséből. Bizonyítja ezt (egybek között) Borbély Szilárd Kölcsey *Vanitatum Vanitas*ának szövegvilágáról szóló nagy tanulmányának Kisfaludy-képe.²⁶ A tanulmány arról szól, hogy a *Vanitatum Vanitas* – a hiúságok hiúsága – gondolatköre már a 17. században számtalan – főleg biblikus – szempontból foglalkoztatta az írástudókat.²⁷ Borbély ennek nyomtatásban is terjedelmes irodalmát fedezi föl. Elmagyarázza, hogyan használta ezt Kölcsey, akinek meglepetésekkel teli verse eszerint régismert fejtegetésekre épül föl. Vagyis híres – és ellentmondásosnak tűnő – költeményébe rengeteg forrásmunka tanulságait sűrítette össze. Ezután fejti ki a tanulmányíró, miként használta föl ehhez a *Kesergő* – főleg pedig a *Boldog* – szerelem költői világát. (Érdekes, hogy mindkét mű mai értékítéletét megemeli, különös az utóbbiét.) A *Boldog szerelem* verseit „háttérszövetnek” minősíti, és sok idézettel támasztja alá azt a nézetét, hogy a két mű hasonlóan látja az élet, a virtus és a siker mulandóságát.²⁸ Itt azonban azt emelném

24 *Napló és Francia Fogságom*. I. m. 100.

25 I. m. 111.

26 Borbély Szilárd: *A Vanitatum vanitas szövegvilágáról*. Fehérgyarmat, 1995, Kölcsey Társaság és u. ITK 1995. 485–503 (*A vanitatum vanitas* és a *Boldog szerelem*).

27 Borbély Szilárd a 17. századtól a 19. század elejéig számos egykor olvasott, mára csak kutatási témaként használt egyházi, világi irodalomra, Volksliedre, ponyvakiadványra hivatkozik, hogy a *Prédikátor könyve*nek széles körű hatásától a Kisfaludy-kori vanitatum irodalomig szemléltesse, mi minden hathatott Kölcseyre.

28 Egy példa a sok közül: „Hol a' nagyság csupa negéd, / Gyávaság a jámborság, / Csak önhason másnak segéd, / 'S a' bátorság latorság. / Hol a' szépség csak czifraság; / Czikornya is mesterség; / Érzékenység csak puhaság. / 'S a' szolgaság emberség.” – *Boldog szerelem*: 1/15.

ki, hogy ehhez költőjüknek roppant széles olvasottság kellett legyen, beleértve egy előző időszak ma már alig ismert műveit. És a szakirodalom nem is tagadja el tőle, hogy igen alaposan készült a költői pályára, s lett – az érzelmek hegedűse – tudós költő,²⁹ akit méltán választottak a megalakuló Magyar Tudós Társaság tagjává.

Kisfaludy Sándor ismert életrajzait³⁰ kivétel nélkül az határozza meg (kortörténettel és esztétikai elemzéssel kiegészítve), amit önmagáról írt. Márpedig érzelmek nélkül önmagunkról és senkiről, sőt semmiről nem lehet véleményt mondani. A szeretet pedig nem mindég uralja a szülő és gyermekei viszonyát, azt számos esetben inkább a sérelemélmények határozzák meg. Sándor és nyolc testvére zsugori, érzelemszegény, morózus és igen szigorú embernek látták apjukat. Azt viszont elismerték, hogy köztisztviselőként szigorúan igazságos volt. Közös sérelmük, hogy keveselték azt, amit kaphattak. Hogy ez mennyi volt, nem tudjuk, de egymásra is féltékenyek voltak. A kívülálló – immáron érzelementesen – könnyen mondhatja: összességében annyit kaphattak, amennyi jutott. Mégis: Kisfaludy Mihály olyasmihez segítette elsőszülött fiát, amihez a többiek esetében nem volt lehetősége: egyik kezdeményezője volt, hogy Zala vármegye őt küldje Bécsbe testőrtisztnek. Ez bizony ritka nagy szerencse volt akkor is, ha ott végül áldozatnak (is) érezte magát. Károly másban volt szerencsés: a történelem (amiben íróként és szervezőként tevékeny szerepet vállalt) megajándékozta azzal a lehetőséggel, hogy az irodalom fölvirágzásának korában élhetett a később nagyvárossá fejlődő Pesten, s abban vezérszerepet vállalhatott.

Kisfaludy Mihály bizonyosan nem tartozott a későbbi szépirodalomban annyit emlegetett tudatlan, könnyelmű középbirtokosok³¹ közé: tanult, tevékeny, szerzőtípus volt. A híres soproni líceum után letette a (nehéz) jogi vizsgát, föl esküdött ügyvédnek, és Zalában vállalt hivatalt, ami aligha volt üres cím, hiszen a vármegyék hatáskörébe tartozott az ország közigazgatása és a helyi ítélkezés. Őt pedig később a szomszédos Győr vármegye közgyűlése föltehetően szakmai elismerésként választotta főszolgabírójául.³² Bizonyára nem udvari sugallatra,

29 Szemlélteti ezt az említett 1809-es nemesi felkelés iratanyagának alapos földolgozása is.

30 Császár Elemér: K. S. 1910., Horváth János: K. S. 1936., Fenyő István: KS. 1961. Továbbá több újabb résztanulmányban.

31 Lásd Fáy Andrásról (*A Bélyeky-ház*, 1832) számos regényben. Melleseg európai mintákat követve.

32 „Mária Terézia királynő (1740–1780) uralkodásának időszakát általánosan jellemezte, hogy a szolgabírói kar [...] közigazgatási területi szinten oldotta meg az abszolutista állam által előírt” adóbehajtási és más feladatokat. A „bürokratizálódó, abszolutista állam információigénye miatt immár járásuk gazdasági sajátosságaira (vetésterületek nagysága, terméseredmények) vonatkozóan is adatokat szolgáltatottak a megyei hatóságon keresztül, az 1724-ben létrehozott, korabeli Belügyminisztériumként működő Magyar Királyi Helytartótanács

és nem is rokoni alapon, hiszen a család zalai volt, noha bírt jobbágyokat és földeket (házakat) más megyékben is.

A Kisfaludy fiúk apja a politikai hatalmat 1790 után egye jobban magához ragadó középnemesség igen racionális, hamis illúziók nélküli fia volt. Jól mérte föl, hogy addigra a legtöbb középbirtokos család „ősi birtoka” jórészt legendává foszlott. A természetes szaporodás ugyanis oly mértékben fölprózta a birtokvagyonuk nagy részét, hogy abból nemzedékről nemzedékre nehezebb volt úri módon megélni: a „tehetőség” fogalmának erős korlátai voltak. Mindenesetre magában hordozta a tanulás lehetőségét. Ezen az alapon jelentett kiutat a fizetett munkavállalás, amivel egyre többen éltek, s még inkább éltek volna, ha a betölthető hivatalok száma lényegesen nagyobb. (Ezekre nem nemesek is pályázhattak.) Jogi végzettséget magas színvonalú előképzettség alapján lehetett szerezni, viszont más felsőfokú képzés Magyarországon a jezsuita rend föloszlatásáig, és a nagyszombati egyetem Budára, majd Pestre helyezéséig csak teológiából, majd orvostudományból volt.³³ A törvénytudásra pedig nagy szükség volt a vármegyei közigazgatás és bírászkodás mindennapi gyakorlatában. (Másképpen a pereskedések jó jövedelmi forrást jelentettek az ügyvédeknek, akik emellett hivatalt is vállalhattak.) A II. Józseffel szembefordulók az is motiválta, hogy sok hivatalba menekült középbirtokos megélhetését veszélyeztette a közigazgatási nyelv latinról németre változtatása. (Latinul tudtak, németül kevésbé.) Ezért is került az 1790-es országgyűlés figyelmének előterébe a magyar nyelv ügye.

És ragadta magával – például – a (Pozsonyban) diákoskodó Kisfaludy Sándort. Nem valószínű, hogy valaha földeríthető lesz, ekkor mennyire. Ugyanis atyja nagyon elégedetlen volt tanulmányai elhanyagolása miatt, s ezért hazarendelte tétli kúriájába, ahol sok könyv volt, és kevés pénz. (Kisfaludy Mihály négy, talán öt nyelven olvasott.) Sándornak életpályát kellett választania. Az önéletrajzok itt ellentmondásban vannak más forrásokkal, mert a Magyar Királyi Nemesi Testőrség tagjainak névkönyvében (ami tudós levéltárosok összeállításában a világhálón olvasható)³⁴ életrajzi adatai nincsenek összhangban azzal az idilli pályaképpel, amely saját szavai szerint nagy erdélyi élménnyel kezdődött. A tisztilapok rideg tárgyilagosságával összegzett adatok szerint katonai pályafutását valójában önköltséges hadapródként kezdte – a Toscanahuszárezredben –, és 1793-ig csupán káplár rangra emelkedett. Ekkor – nyilván erős apai és rokoni támogatással – az a (már enlített) szerencse érte, hogy Zala vármegye őt delegálta Bécsbe, a testőrök kivételezett tagjai közé.

számára. A Mária Terézia-féle úrbérrendezés a szolgabírák aktív közreműködésével ment végbe 1767 és 1773 között. [...] A közigazgatási feladatok növekedése mellett a szolgabíró bírászkodási feladatai is gyarapodtak; a 16–18. század során törvényileg is kialakult és határkörében jelentősen növekedett az egyes polgári perekben elsőfokú hatóságként megjelenő szolgabírói ítélőszék.” *A járások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig* című munka alapján. <http://epleny.hu>

33 És a tisztiiskolák képeztek kiváló műszaki tiszteket.

34 <http://library.hungaricana.hu>

Ez annyiban volt katonai pálya, hogy a testőrök szolgálati idejük letöltése után – magasabb rangban – katonatisztként szolgálhattak tovább. (A szervezett feladatai közé a tisztképzés is beletartozott.) Ez azonban csak a birodalom érdeke volt, ahogy az is, hogy ünnepi alkalmakkor – vagy díszszemléken – parádés öltözetben³⁵ fölvonultatathatta őket, hogy a világ tudomására adja: ime a „vad magyarok”, a híres lázadók (és remek katonák) is a királynő (meg utódai) szolgálatában állnak. A testület története tudományosan jól földozott, de a köz-tudatba ez nem mindég tükröződik. A világhálón olvasható dokumentumok szerint³⁶ Pálffy Miklós gróf, magyar kancellár 1759. október 25-én részletes javaslatot terjesztett föl Mária Terézia királynőhöz magyar udvari testőrség felállítására vonatkozóan. „Az új intézmény – hangsúlyozta – gyümölcsözően fog hatni a magyar ifjúság nevelésére”, mert azok, akiket ide fölvesznek „magasabb kultúrát, finomabb (érzékenyebb) ízlést és gondolkodásmódot” visznek haza. Hároméves³⁷ szolgálati idejük után magasabb rendfokozattal léphetnek át „a hadseregbe”, vagy „polgári hivatal alkalmazhatja őket.” A királynő módosításokkal fogadta el a javaslatot azzal, hogy költségeit a vármegyéknek kell vállalni. Azok megszavazták a méregdrága egyenruhába bujtattatott Magyar Királyi Nemesi Testőrség fölállításához szükséges (tekintélyes) összegeket, és megkapták azt a lehetőséget, hogy – különböző előfeltételekkel – vármegyénként egy-egy 18-20 éves fiatalembert delegáljanak azzal, hogy a Bécsbe érkezőknek maguknak is háromszáz aranyforintot kell felmutatniuk. A 100-120 testőrré tervezett szervezet közel 160 évig működött (változó létszámmal), s számtalan helyen olvashatunk róla. A földolgozások közül leghíresebb Bessenyei György több változatban olvasható nagy élménye Mária Terézia udvarában, s noha rendkívüli műveltségének megalapozása is ide vezethető vissza, a történetet gyakran a szerelmi szál uralja. A testőrök privilégiumai közé tartozott ugyan is a sszabad bejárás az udvarba, ami azzal járt, hogy a szegény magyar falvak szegényes kúriáinak világából érkező fiatalok a legmagasabb (többnyire dúsgazdag) előkelőségek társaságába is bejuthattak. És ott voltak a fényes Bécsben, ahol bőven volt könyv, ahol a világ élvonalába tartozó művészi élmények vártak rájuk. Az eredmény sok hírneves ember életrajzából ismeretes, akik között jócskán akad, akik nem voltak az éppen uralkodó császár-király feltétlen hívei. (Barcsay Ábrahám – egykori testőr – II. József idején a trencsény-nyitrai körzet helyőrségének parancsnokaként a császár elleni közös fellépésről levelezett Széchényi Ferencsel.)

Kisfaludy Sándor önéletrajzi történeteiben nehéz elkülöníteni a tényeket az emlékezet botlásaitól és a legendáktól. A megörökített testőrélményei közel sem

35 A parádés öltözet leghíresebb része a párdubőr kacagány volt, amit az öltözet gondos tervezői a vakmerőségük jelzésére találtak ki, s készítettek el bécsi tímárokkal – föltehetően – báránybőrből.

36 A magyar nemesi testőrség megalapítása: <https://mni.gov.hu>

37 A szolgálati idő később öt évre változott, s a szabályzat is többször módosult.

tükrözik azt a sokoldalú hatást, amit az intézmény által biztosított lehetőségek jelentettek költővé érésében, noha a lényegét maga is hangsúlyozza. Az bizonyos, azért lett katona, mert diákként csődöt vallott. Saját szavai szerint nem látta értelmét a tanulásnak. Az sem egészen biztos, de hihető, amit tisztí lapja rögzít azzal kapcsolatban, miért távolították el – szolgálati idejének letelte előtt – a testőrségtől. A szerint ugyanis azért büntették, mivel vonakodott elfogadni „az új szabályokat”. Mindenesetre a neki „járó” magasabb rang nélkül helyezték át egy gyalogoszredbe. A tisztalap adata a zsarnok ellen lázadó helyett egy elkényeztetett, önhitt fiatalember engedetlenkedéséről szól. Természetesen feletesei is szépíthettek a történeteken, de azért ez csökkenti a *Napló* sugallatát arról, hogy az igazságtalanság elleni lázadás áldozata volt. Márpedig az áldozatszerep egész életművében fontos tényező. A lényegen ez nem változtat, de annak ellenére, hogy a hadseregben 1799-ben teljesítménye elismeréseként főhadnaggyá nevezték ki, azt is elunta, s valószínűleg addig is csak azért vállalta, mert a hivatali munkától még jobban irtózott. Életét ezután Szegedy Róza hozományára alapozta, s ez tette lehetővé, hogy elsősorban költő legyen. Ehhez azonban a lázadó hajlam (és a szerelmi érzés) nem elegendő. Bámulatos szorgalommal készült erre a hivatásra. Latinul és németül természetesen már előzetesen tudnia kellett, a testőrségnél megtanult olaszul és franciául. Szenvedélyesen hegedült, s ezen keresztül került tudatos kapcsolatba a népdallal-népköltéssel. Jól ismerte a világirodalmat, s ezt saját művészi eszközei kifejlesztésére használta föl. Arról már nem beszélve, hogy Bécsben szeretője lett egy világhírű balerina, akit (férjével együtt) a tácművészet megújítójának tartanak.

A Magyar Királyi Nemesi Testőrség – nyíltan és áttételesen – a felemelkedés (több értelemben érvényes) ígéretét hordozta. Persze nem a magyar népnek, csak a kiválasztottak szűk körének. Ehhez képest meglehetősen sokan éltek a megnyíló lehetőségekkel. Többen híres költővé, íróvá, közéleti szereplővé nőttek ki magukat, s tevékeny részesei lettek a reformkori Magyarország új szellemi közegének. Noha az induló nagy írónemzedék öccsét, Kisfaludy Károlyt tartotta vezérének, Sándor költészete törte át az igényes és művészi irodalom határát, hozta divatba olvasását. Korabeli vágyakat és csalódásokat fogalmazott meg költői formában. Ahogy lenyűgözték az Alpok közelről látott ormai, úgy ragadta magával a szép zalai táj, amihez akkor a Balaton-felvidék is tartozott. Badacsony (és a korabeli hegyormok várainak) legendái tolla nyomán váltak évtizedekre a magyar történeti tudat részeivel. Ma már ebből igazán csak Badacsony kultusza hat és maradt túristavonzerővé. (Annak ellenére, hogy a híres Róza-szerelme útvonala a Tördemicről Tomajba és vissza, aligha vezetett a hegy magasán keresztül.) Sándor hegedűjén, amelynek zenéje magyarul szólalt meg, a korabeli életforma keretében azt sugallta, hogy – a megvalósulás bonyodalmai ellenére – a legnagyobb remények is valóra válhatnak. S ezzel divatos formában adott tartalmat a felemelkedésre váró Haza fogalmának.

Földre léptetett szobor

Sárközy Péter Kisfaludy Sándor-képéről

A magyar irodalomban, sőt a magyar művészetben is vannak olyan – s igencsak tisztos emlékezetre méltó – alkotók, akiknek örökségét jóval inkább az emléktábláik, a róluk készült szobrok őrzik, mintsem a kézzelfogható műteremtő tevékenységük az utókor szélesebb körű tudatában. Több más alkotó munkássága mellett az „utolsó magyar petrarkista” életműve is ilyen, örökségét a köztudatban és különösen itt, a Dunántúlon, főképp a nevéhez kapcsolódó intézmények s az emlékhelyei őrzik. Mert aligha vitatható, hogy ha ma a magyar líra jelentős formálóinak nevét kérdezzük, még az irodalomban akár járatosabb emberek sem fogják Kisfaludy Sándor nevét az elsők között említeni. Sőt – talán a Balaton környékén élőkön kívül – még az ismertebb költők névsorában sem igen szerepel, ha pedig akár egyetlen Kisfaludy-idézet után tudakolóznánk, még néhány sorának a fejből mondott ismerete is meglepetés volna.

Pedig a maga korában szinte minden műveltebb ember olvasta munkáit. Fontos részleteket ismerhetett életútjából, s a külföld általa is kezdhette komolyabban jegyezni, mint irodalmat alkotó nemzetet, a magyarságot. Amikor Sárközy Péter jó másfél évvel ezelőtt elküldte a kiadóba *Az utolsó magyar petrarkista. Kisfaludy Sándor* című kötetének kéziratát, már magam is jóval kevesebbet tudtam a Balaton költőjéről, mint egyetemista koromban. Bessenyei, Csokonai, Berzsenyi, majd Kölcsey óriási árnyékai borultak fölé. Művéből, tevékenységéből néhány életrajzi mozzanat, a Himfy-strófa töredékei, Szegedy Róza neve, katonai pályájának részletei maradtak meg csak, ezért az újrafelfedezés izgalomával bújtam bele az olasz irodalmi akadémia (Accademia dell' Arcadia) magyar tagjának, az olasz nyelvű hungarológiai folyóiratot (*Rivista di Studi Ungheresi*) alapító itáliai (római) tanszékvezető professzornak a kéziratába. S a munka olvasása során az lett bennem egyre világosabb, hogy amire vállalkozott, az – a kötet tömörségében és tudományos értékeiben is – az életműnek a (nagyobb közönség részére is szánt) nagyszabású rehabilitációja. Noha a szerző ezt a munkája minden lapjáról felsugárzó akarátát egyetlen – ugyan kiemelkedően fontos –,

JÁNOSI ZOLTÁN (1954) irodalomtörténész, egyetemi tanár. A *Magyar Napló* főszerkesztője.

de mégis jóval szerényebb cél mögé rejtette. Nyíltan csak annyit közölt az olvasóval, hogy az olasz irodalom hatását, kitüntetetten Petraracának – a Kisfaludyszövegekben jól kimutatható – inspirációit akarja elődjénél gondosabban megvilágítani. Mégpedig abból a nagyobb irodalomtörténeti ívekre is mutató célból, hogy lezárja és nyilvánvalóvá tegye a magyar líra petrarkista hagyományának Balassitól induló (főképp Rimay János, Zrínyi Miklós, Révai Miklós, Faludi Ferenc és Csokonai művein át kiteljesedő) utolsó fejezetét. Miközben azután a szerző ezt a szűkebb módon kijelölt penzumát is messzemenően kitágítva, magas szinten teljesítette be, Kisfaludy Sándor köré az alkotó életútjának, kapcsolatainak gazdag dokumentációit, sőt az őt követő magyar líra fejlődéstörténetére rávalló újító ösztönzéseinek teljesebb rendszerét is odarajzolta. A költőnek azt a kulcspontszerepét is újszerűen mutatva meg, amely Bessenyeinek és körének, illetve a mintául szolgáló közvetlenebb elődöknek vagy kortársaknak a líramodelljeitől való, Kisfaludytól kifejlesztett eltávolodásában, majd elszakadásában a formai elemekben és a témákban is Csokonaira s majd még sokakra, így Adyra, Weöres Sándorra is rámutató alapirányokat nyitott meg a magyar líratörténetben.

A költő jelentősége tehát igazán Sárközy Péter könyvének elolvasása után tudatosodott bennem, s kényszerített líratörténeti ítéleteim újraserkesztésére. A könyv áttanulmányozásával az impresszionizmusnak az a régi tézise élesedett fel bennem, amely szerint az árnyékban felejtett vagy szándékosan oda vetett tárgyaknak, emberi arcoknak is van fénye és színe, sőt ezek kontrasztjában mutatkozhat meg igazán a látványközpontokba helyezett minőségek természetete, eredete és az eredetforrások jelentősége is. Ez a borítóján a Himfy 1801-es kiadásának illusztrációját viselő könyv felrázóan erre tanított: az úttörő ember nagyszerűségének becslésére, utóélete drámájának felismerésére. Arra a nem mindennapi művészszeretre, amely Kisfaludyban szinte prototípusát adja az „új vizeken járók” elszánt küldetésének és az időtől később sarokba vetettségének is – miközben az elsőként meglátott és élesen körberajzolt perspektíváik mások kezén teljesednek tovább.

A kellően nem értékelt, viszont a kortársakban vagy az utódokban termékeny talajra hulló, tovább épített értékek tekintetében Sárközy Péter tudatosító könyve erős analógiasort is elindít az munkáját megismerőkben Kisfaludy példájával. Az olvasó eszébe juttathatja például Czöbel Minkát, aki lépésekkel járt – szabolcsi, anarcsi otthonában is – a magukat még csak meghatározni kezdő nyugatosok előtt. S – a nőköltőknél maradva – felidézti *A Holnap* költőjét: Miklós Jutkát is, akinek szimbolista látásmódja és versvilágának motívumai (Karádi Zsolt újabb kutatásai szerint is) egyre bizonyíthatóbban szólították meg az induló Ady képzeletét, de míg a költőnő sorsa a fotóművészetben teljesedett tovább, a *Vízió a lápon* poétája egy egész kor meghatározó szellemi eredményébe építette bele társának ösztönző felfedezéseit. S ott van e sorban a Németh László „bartóki” modellt szülő gondolatait evokáló Gulyás Pál is az *Út a Kalevalához* című tanulmányával, akinek perspektíva-mutatását igazán

nagyobb kortársa tudta egyetemesebb elméleti programba foglalni. De említhető volna az első kötetével, az *Ibolyalevél*l József Attila egyes stílusjegyeit inspiráló Erdélyi József is, s bizonyára számos szerző még, akik felfedezéseikkel, ötleteikkel, műveikkel a magyar irodalom alkotóinak és munkáinak szerves egymásba kapcsolódását, egymásra hatását tanúsítják, és egy közös eredetű nyelvi-kulturális értékteremtés különálló egyéniségeikben sem feledhető szereplőit állítják elének.

Kisfaludynak az irodalmi köztudatban történt nagymértékű háttérbe sodródáshoz ugyanakkor a dunántúli pályatársa által is kezdetben kivételesen nagyra becsült Kazinczy is alaposan hozzájárult. Még az utókornak is – előrelátóan és szinte a kötőrő kalapács erejével – fejébe verve a *Himfy* fogyatékoságait.¹ Még a költő életében hozzájárulva ahhoz, hogy a mindenkori tanuló fiatalság, noha ugyan egyetlen önálló Kisfaludy-sort sem tud elmondani, de Kazinczynak a költőt kioktató epigrammájára hajszálpontosan emlékszik. Hiszen ez a bökvers évtizedeken át benne volt, s talán ma is benne áll a középiszakai tankönyvekben, az írogatni kezdő diákok között pedig – generációkról generációkra – szinte szállóigévé vált a: „tűzbe felét!” mondat. A tankönyvszerzőknek vagy a szöveggyűjtemény-összeállítóknak pedig igencsak indokoltan illett volna Csokonai – Sárközy Péter kötetében méltó helyen kiemelt s Kazinczy féltékenységét is alaposan kiváltó – véleményét is odatenni eme gúnyvers mellé: „Himfy Múzsájának képzelődései nagyok, mint a teremtés, érzései hol melegek, mint a nyári nap, hol égetők és erőszakosak, mint a felháborodott Etna, találmányi egyenlők, tarkák, kifogyhatatlanok” – jegyezte föl a Lilla-versek költője. „Ez már sok volt Kazinczy számára” – teszi hozzá e kötet szerzője.² Azt is megidézve a Balaton költőjének kiváló kortársához, Kazinczyhoz való későbbi viszonyáról, hogy – mint Sárközy Péter fogalmaz – Kisfaludy, akinek „egykor az egyik példaképe volt a *Bácsmegyey* leveleinek írója és Gessner fordítója” idősebb korában már világosan látja, hogy Kazinczy „csapodár asszonytermészetű ember, akitől tartózkodni jó és tanácsos”.

1 Kazinczy „1809-ben német nyelven három részletben olyan recenziót jelentetett meg a Himfy-versekről, melyben a »mézes mázos« bevezetés után részletesen kimutatja a két Himfy-ciklus hibáit. 1811-ben Kazinczy *Tövisék és virágok* című epigrammagyűjteményében egy-két igen kemény epigrammát írt a rossz költőkről (*Jót és jól, Fentebb stylus, Próza s poétai szolás, Lukai*), melyek között az egyikben néven is nevezi Kisfaludyt, és azt tanácsolja Dayka Gábor »nevében«, hogy dobja a tűzbe verseinek háromnegyedét.

HIMFY.

Dayka. Tűzbe felét! Himfy. Vetem. D. Újra felét!

H. Ím. D. Harmadikat még!

H. Lángol az is. D. Jer most; vár az olympusi kar.” = Sárközy Péter: *Az utolsó magyar petrarkista. Kisfaludy Sándor* (Itália és Petrarca hatása Kisfaludy Sándor szerelmi költészetére). Budapest, 2022, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, 37.

2 „Kazinczy nem szerette, ha rajta kívül mást is ünnepelnek az írók, márpedig Batsányi, Berzsenyi és Csokonai is versben köszöntötték Kisfaludyt” = Sárközy, 36.

Egy tudományos értéket közvetítő mű kézbe vételekor az olvasónak és a kiadónak az is kiemelkedően fontos, hogy a diszciplináris minőségén túl az adott könyv milyen magyar nyelven van megírva. Jórészt nyugati szakemberek könyvéből vett önigazoló lábjegyzetek garmadájával, egymásra halmozott terminusok labirintus-tekervényeivel van-e kialakítva, avagy világos, a nem irodalomtörténész olvasókat is megnyerő, a műveket nem elrettentő, hanem az irodalmat a jelenhez és arculatához közelebb hozó magyar nyelven. Amely ráadásul nem elméleti közhelyeket vagy régen tudott állításokat csomagol bele a szaknyelv hangzatosságába, hanem közérthetően közli felismeréseit. Ahhoz az igényhez igazodva, amit Nagy László ekként fogalmazott meg még a múlt század hetvenes éveiben: „Ha hatalmam volna, nem kezelném elit ügyként az irodalmat.” „Ha hatalmam volna, a bölcsődéktől az aggok házáig biztosítanám az állampolgárok korszerű esztétikai nevelését. Megszerettetném, s nem megutáltatnám a fiatalokkal az irodalmat.”³ Sárközy Péter – Kisfaludy önjellemzéséből idézve: a „testalkatára nézve a középtermetnél valamivel magasabb, széles vállú-mellyű, erős, izmos, véres férfijúró” mint líratörténet-formáló magyar költőről alkotott – könyve, Nagy László elképzeléseivel szorosán egybehangzó vonásai miatt – is – ragadta meg a Magyar Napló Kiadót. Amely fórum ugyan nem akadémiai kiadványok megjelentetésére szakosodott, de lehetőségéhez mérten teret ad az újabb feltárásokat mozgósító irodalomtudományi munkáknak is. (Így adta ki 2021-ben Csorba Sándor csaknem ezeroldalas, Kölcsey iratait tartalmazó, adatolt és elemző gyűjteményét, Sipos Lajos gondozásában több kötetben Babits Mihály levelezését, juttatta el az olvasókhöz Tözsér Árpádnak és Tóth Lászlónak a közelmúltbeli és a kortárs felvidéki magyar irodalmat vizsgáló tanulmányait és esszéit, és jelenteti meg rövidesen Balázs Ádám tollából az első alaposabb Orbán Balázs-monográfiát.)

Sárközy Péter könyve azért érdemel még különös figyelmet a szerző halálának elvét – Roland Barthes és Michel Foucault gondolatait – a magyar irodalomra vetítetten újracharsogó, az alkotót körülvevő történelem, az abban zajló életfolyamatok művekre gyakorolt hatását rajongva tagadó esztétikai irányzatok körében, mert teljes mértékben rehabilitálja az életrajz fontosságát a választott értékeinek értelmezésében. Erőteljesen mutat rá arra, hogy akár egy függetlenségért, egy-egy irigységéből született gesztus vagy cselekvés és főképpen a más országokban élő emberekkel, földrajzi-kulturális színterekkel találkozás, vagy ami még ehhez hasonlóan fontos, egy-egy szerelem vagy hódítás révén megközelített nőalak inspirációja milyen hatalmas erővel tudja befolyásolni az alkotói kultúrát és a segítségével létrehozott művet. Az ismeretanyagot, nyelvtudást, ízlést támogatva, sőt új utakra mozdítva a teljes életmű kiforrását segítve elő. A bécsi olasz balettmester feleségének szerelme nélkül Kisfaludy ugyanis bizonyára csak később tanul meg olyan jól olaszul, hogy az 1796-ban, a fogságba vezető útján, Pavia városában megvásárolt Petrarcat eredetiben (a *Rime di Messer*

3 Nagy László: *Interjú*, 1965 = N. L.: *Adok nektek aranyösszót*. Budapest, 2011, Holnap Kiadó, 57.

Francesco Petrarca című), a Bassanóban 1776-ban kiadott kötetben olvashassa.⁴ Erre az útra viszont akaratlanul is a sikereire és feltehetően hódításaira féltékeny Báró Splényi Antal kényszeríti, kirúgva őt a bécsi magyar testőrségből, és besorozva a később franciáktól ostromlott Milánó felé induló ármádiába. A költő erotikus poétai vénájának ereje talán sohasem nyílik meg akkora mértékben, ha a francia fogságban, a Draguignan nevű városkában nem ahhoz a bizonyos „becsületes öreg” házaspárhoz veti sorsa, ahol az éppen ott időző Caroline d’ Escaplon kisasszony majd a kezébe adja – anyanyelvére is oktatta a magyar katonatisztet – a kortárs francia költők erotikus költeményeit. Sárközy Péter mindezzel az irodalmi folyamatok, a pálya életélményeinek eleven erőit húzza alá és közvetíti is műelemzéseiben. Visszaágyazva az irodalmat oda, ahonnan ered: a realitásában és természetességében folyó emberi élet egyszerre sziporkázóan szép és drámaian veszélyes, Adyval szólva „életes” terepeire. A szerelmes, a féltelen, a kicsapongó, a művelt, a tudásszomjától minden új értékre nyitott, a nemesi kötődésekkel gátolt és a fegyelmezett katona, a színházalapító és a Petrarca-elkötelezett, a házasságszedelgő és a beteg feleségét hűségesen gondozó Kisfaludy ezért a könyv minden lapján – mikor, melyik vonásában hangsúlyozva – elevenen áll ott a fogalmazványok, levelek, naplósorok, könyvtervek és kész könyvek irodalomtörténeti dokumentumai mögött. Eleven, látható és beszélő arc és alak, amely kilép a betűkből és a fejekben bő két évszázad alatt megfaragott szobrokból, közvetlenül beszél az olvasóhoz, s szinte önmaga kezdi értelmezni – Sárközy Péter médiumként a lapokon sugárzó tollán – önmaga életművét.

E könyv nagyfokú írórehabilitációjának fontos része, hogy nemcsak a költő nagy értékeit bontja ki és teszi láthatóvá a századok homályából a kutató, hanem az időben alakjára és szerepére rakódott valótlan állításokkal, hiedelmekkel is helyreigazítóan szembeszáll. Így pontosítja – például – Illyés Gyulát is, aki – kétségbe vonva Kisfaludy egyes katonai és emberi erényeit – téves információk és elképzelések alapján alkotott nyilvános képet a Balaton tájának és a szerelemnek a szerzőjéről. A monográfus szavai a dokumentáció hitelességével cáfolják meg a félreismerésből született állításokat. „Illyés [...] tévesen emlékezett – mondja –, mert Kisfaludy Sándor több véres csatában is vett részt, így a Sforza kastélyt és erődöt védte Milánó ostromakor, majd 1798–1799-ben három nagy ütközetben vett részt Frankfurt mellett az 1799. évi Napóleon elleni hadjárat során.”

A milánói várvédelemről maga Kisfaludy a könyvben több helyen is megidézt *Naplójában* így emlékezik – a valóban életveszélyes helyzet vázolását megtoldva egy bizarr harci anekdotával is: „engem rangom szerént ez a szolgálát illetvén, a sors éppen a legveszedelmesebb helyre talált, hol a város csak

4 „Paviában szerencséjére egy könyvesboltot nyitva talált, és itt vett magának egy Petrarca kötetet. *Nem lévén könyv nálam magános óráimnak töltésére, itten (talán hasamnak egy napi veszedelmére) megszerzém magamnak Petrarcát, a szerelemnek érzékeny éneklőjét – ezt a kellemes andalgót. (Pavia, július 7.)*” = Sárközy, 65.

ötven lépésre volt a vártól, és közöttem és az ellenség között *csak egy árok és egy sor palánk vagyon. Bravo sorsom! – Jól kezdted. [...] Mint fityerésztek felettem a golyóbisok, ezen kellemetes pilulák, melyek az emberek testéből a lelket ki szokták laxálni. Szinte három óráig tartott ez az egyes puskázás.* E történések részeként beszéli el, hogy egy részeg francia katona közel jött a várfalhoz, és – a várvédőknek akkor elrendelt szigorú tűzszünet vélt biztonságából – mindenféle gúnyos szavakat kezdett felkiabálni az akkor épp szolgálatban levő magyar és horvát várvédők-höz: „Fájt ez a város részéről való lövést tilalmazó parancsolatok áthágására szabott 50 pálca miatt lőni nem merő katonáinknak. Eleget kiált néki vissza a horvát! Jenem ti majku! és a magyar: B... a francia teremtésedet! b... a francia lelked gyökerét! A francia még tovább ment: letolván a gatyáját, mezítelen hátulját mutatá fel; ez néktek való, úgymond, ti császár rabjai. Ezt már nem állhatván a véres szájú magyar és horvát legény, ketten szinte egyszerre úgy lövék s...be, hogy legottan a földre terüle – alig tudott bemászni az utcába, ahonnan azután elvitték pajtásai. A lövésre nagy tapsolás hangzott a bástyáinkon.”

A mű e forrásanyagára is vetve egy pillantást: az emberi, személyiségbeli és történelmi alapzatok e „régészeti” kutatásában a könyv szerzője másutt is nagymértékben támaszkodik Kisfaludy *Napló és Francia fogságom* című, 1883-ig kéziratban maradt művére. Kíváncsivá teszi így az olvasót a teljes *Napló* iránt is, amely Kazinczy *Pályám emlékezete* (megjelent: 1828-ban) és *Fogságom naplója* (be-fejezve szintén 1828-ban) közismertebb lapjai után újabb látómezőket nyit meg a korról és Európáról. Eredendően természetesen azt „tükrözi, hogy a szerelmi gyönyörök emléke, az új szerelmi kalandok, az olasz városok és a táj világa, Vergilius, Petrarca, majd Draguignanban a korabeli francia irodalom olvasása... miként tette Kisfaludy Sándort »a szerelem« költőjévé, aki megírta Petrarca *Daloskönyvének* [...] magyar változatát, mellyel meghódította a háborúba indulása előtt egy badacsonyi szüreten megismert szép Szegedy Rózát.” Hogy azután e hódítás hevéletéből később Kisfaludynak hazafiúi, írói és egyéb kötelességei miatt mi maradt meg, arról Róza asszonynak – a könyvben ugyan lábjegyzetbe helyezett, mégis éles hangokkal árulkodó – az immár férjévé lett költő-trubadúrhoz írt, 1809. március 29-ei levele érzékletesen tanúskodik: „Annak, hogy meg vagy elégedve gazdálkodásommal – írja az egykor körülrajongott nő a férjéhez –, annál is inkább örülök, mivel mindinkább közeledni látom azt az időpontot, amikor már csak házvezetőként foglak érdekelni.”

A sokszor forrásként föllapozott *Napló*nak e személyesebb tartalmakon túl van egy másik – társadalomértelmező, európai népek magatartását, világszemléletét leíró – vonulata is. A mából visszatekintve fölöttébb figyelemre méltó például a nagy francia forradalom utóhatásának érzékelése e munkában. Kisfaludy sorai a jelenbeli olvasó számára szinte a saját sorsban megtapasztalt közelmúltbeli emlékeket ébresztenek fel a diktatúrák természetéről. „Lodi után következő állomásuk Pavia volt, hol szomorúan látta, hogy az egykor gazdag és szép várost a franciák teljesen kifosztották. Kisfaludy Sándor fogságának első tapasztalatai alapján igen rossz véleménnyel van a francia katonaság

viselkedéséről – vezeti be a *Napló* elkövetkező sorait a könyv alkotója, majd magának a fogoly költőnek adja át a szót: „a franciák [...] most az egész világnak bámulását és figyelmét magukra vonják [...] Nem a szabadság és igaz egyenlőség az, amit ők hoznak, hanem nyomorúság, ínség és szomorú egyenlőség az ínségben. Feldúlnak, elpusztítanak és kirabolnak ők mindent, amit találnak. Példa ebben a szerencsétlen Lombardia, ahol a szegénynek, gazdagnak, parasztnak, polgárnak és nemesnek egyenlően elvették mindenét.”

Külön kell szólni magáról a – könyvben nagy alaposággal leírt – fogságnak a természetéről, és annak is főképp a mai olvasóban azonnal feltűnő történelmi párhuzamairól is. „A fogoly magyar és olasz tisztet »a szép olajos Provinciába« Provence-ba irányították – rögzíti a szerző. – A tengerparti út első állomása Cannes volt, és a közeli Sainte Marguerite szigetét elnézve – állapítja meg a költőről a kutató utód –, nagy kedve lenne, hogy ezen a kis szigeten töltse fogságát: Ki nem mondhatom, mely nagy gyönyörűséget találok benne a tenger mellett lakni: emelkedni érzem lelkemet mindég ezen a nagy tárgy látásában – írja Kisfaludy Cannes vidékére érve (Cannes, július 26). „Képzeld magadnak [...] a virító olajfákat, fekete gyümölcsökkel terhes fügefákat, melyeket a szőlő sűrűje környékez, a sárga gyümölcsöket fitogtató [...] citromfákat, arany almájukkal...” – teszi hozzá később Nizza környékéről. Fogságának idejét aztán, szellemi és fizikai értelemben is, a számára talán a világon a legalkalmasabb helyen, „Petrarca [...] otthona mellett, közel a világ egyik legszebb tengerpartjához, egy szőlőkkel és olajfákkal övezett, szép kisvárosban, kellemes vendégségben töltötte: Draguignan szép kisváros – jegyezte le –, egy hegyekkel környülkerített térs völgyben egy dombon fekszik. Kvártélyom jó és a gazdám citoyen Valentin az ő feleségével egy becsületes öreg pár. – Be édes nyugalom a hosszú fáradság után! (Draguignan, július 29.)”

A magyar irodalomtörténet egy későbbi pontjáról most idézzük hirtelen ide, Kisfaludy fénylő élményei mellé a francia kultúráért rajongva lelkesedő, ennek tanulmányozására s élményeiért gyakran francia földre látogató, a nyelvet jól beszélő Kuncz Aladárnak a *Fekete kolostor* (1931) című könyvét életre hívó kegyetlen élményeit. Az első világháború kitörését és a kölcsönös hadüzeneteket követő napokban – szó szerint Pomogáts Bélát idézve – „Kunczot mint ellenséges állam polgárát a francia hatóságok internálótáborba küldték, emberi sorsa a későbbi borzalmak kísérteties előképe volt: marhavagonban szállították a fogságba, elsőnek egy garázs falai közé, majd egy várkolostorba, végül egy kiürített tengeri erőd kazamatáiba. Perigeux, Noimoutier [...] kegyetlenségébe...”⁵ A Kisfaludyt befogadó kisváros lakossága viszont, 118 esztendővel korábban – immár Sárközy Péter pályarajzához visszatérve – „jó szívvel volt a foglyokhoz, mert a tiszték egyike sem volt osztrák, hanem belgák, olaszok és velük két magyar tiszt, Kisfaludy és barátja... A fiatal hadnagy kezdi egyre jobban érezni

5 Pomogáts Béla: *Kuncz Aladár* = P. B.: *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Csíkszereda, 2008, Pallas-Akadémiai Könyvkiadó, 209.

magát: *Vannak francia könyveim olvasni, melyeket imitt-amott kölcsönöznek, van hegedűm andalogni, álmodozni; van jó kvártélyom, kényem szerént egyedül lenni; van egynéhány szép férfit és asszonyi lélek, kellemesen társalkodni.*" Ha Kuncz Aladár megpróbáltatásait követően pedig a későbbi európai koncentrációs táborok, a munkatáborok, illetve a GULAG, a GUPVI magyar írók sorát is érintő 20. század-középi borzalmait is megidézzük e Kisfaludy-sorokkal szemben, az már nemcsak a magyar katona-költő e vonatkozásban szerencsés sorsáról s történelmi körülményeiről, hanem a civilizáció példátlan süllyedéséről is tanúskodik.

*

Hogy honnan hová jutott el kezdő munkáitól a *Himfy* szintézisig a Sümegen a napot megpillantott költő a maga poétikai ismereteiben, sorsérzékenységében a nyugati irodalmi tapasztalatain, olvasottságán és világra nyitottságán, azt csupán néhány korai és későbbi (fogsága második felében vagy utána született) művének egymás mellé helyezése is világosan szemléltetheti. Az alább idézett, Fossanóban, 1796. július 15-én írt verséből még szinte sorról sorra Besse nyei György több mint negyedszázaddal korábban írt, *A Tiszának reggeli gyönyörűsége* című költeményének szemléletformái és felező 12-esei verődnek-csikorognak vissza. A Besse nyei-költeménynek így hangzottak a bevezető sorai:

A Tiszának partján virradok meg egyszer,
Hol ifjú éltében jártam sok ezerszer.
Az ég boltozatját kék szín táblájával,
Tüzesedni láttam napunk sugárával.
Mosolyodni kezd az hajnal világunkra,
Világosságot nyújt zsiszbasztó álmunkra.

Így szólt a költőelőd, Kisfaludy műve ekként merevedik ekkor még a rég kitalált ritmusformák öntvényei és szemléleti kliséi közé:

Nézzed! a roppant Nap szelíd felségébe
Éppen most száll alá a tenger öblébe,
A láthatáron túl a vad rengetegen;
Sugári reszketnek még a kék bérceken,
Bíbor-színbe borúl a menny boltozatja,
S a félholdnak vidul sápadt ábrázatja.

Milyen messze vannak ekkori sorai még a lebegős, játékos, nyitott Himfy-strófától, nem is beszélve a szerelem érzésének változatos, felszabadult kifejezéseitől. Ám előrehaladva Itáliában már a papírra rótt prózai mondatai is mintha *A Magánosság*hoz sorait fogalmazó, a szóke bikkfákról, a magány feloldásáról beszélő Csokonait, a szerelmi bánatában a Dunántúlon bujdokló-barangoló debreceni költő nyitott, színes, a természet képeit és az emberi érzéseket szinkron

szemléletbe vonó, vibrálóan és változatosan szintetizáló erőit előlegeznék: „a Corydonok és Galatheák mely kedvtelve játszhatnak a zöld gallyakon, a híves árnyékban a szilfáknak zöld homályában, melynek ágain a hamvas vadgalambok szerelmesen bulikolnak. [...] Itt kell lenni Olaszországban, hogy az ember az éltető tavasznak gyönyörűségeit tökéletes mértékben érezze; itt van az, hogy a szív epedve, lehelegve, szakadva kívánja a szerelmet...”

Helyezzünk aztán Csokonai e verse (*A Magánosság*hoz) mellé a már új utakra tört Kisfaludytól néhány idézetet, annak a motivációnak a természetére mutatva rá, amellyel a *Himfy*-alkotó *A Reményhez* költőjének egyes poétikai vonásait előkészítette és inspirálta is: Így a „Rozi nevét sóhajtottam / S íráom a bikk kérére; / Az erdőt megtanítottam / S az egész tájt a nevére” sorokat, valamint az alábbi részletet:

A hold ezüst fényében,
S eltikkadva ülök most itt
Egy bokornak tövében.

Ezerféle kívánatok
Feszegetik mellemet.
Ragadj el, oh phantasia!
Te az égnek tündér fia,
S teremts oda engemet,
A hol hagytam szívemet.

Aztán dúdoljuk el együtt az egyik legnagyobb Csokonai-verset, engedve immár, hogy a Kisfaludyra visszautaló gondolati és poétikai párhuzamok sora ébredjen meg a szavakban:

A lenge hold halkal világosítja
A szőke bikkfák oldalát,
Estvéli hús álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.
Szelíd Magánosság! az ily helyekbe
Gyönyörködöl s múlatsz te; ah, ezekbe
Gyakran vezess be engemet,
Nyugtatni lankadt lelkemet.

A pálya értékeinek és a sors áramainak egyszerre a lényegre és a részelemekre is irányuló kifejtésével Sárközy Péter egyszerre igazolja, egészsíti ki, gondolja tovább és hozza eleven erővel olvasó- és megértésközelbe Fenyő Istvánnak az egész Kisfaludy Sándor-életműre vonatkozó jó fél évszázados gondolatát: „Az eredeti magyar szépirodalmiság egyik kiemelkedő úttörője volt, a szerelmi élményt mint témát ő népszerűsítette az olvasók körében. Az elsők közt hatolt be

a személyes érzésvilág szféráiba [...]. Alkotásai, bár eszmeileg távol állottak reformkori nagy íróink felfogásától, mégis az ő irányukba munkáltak: egyik legjelentősebb előzményüknek tekinthetők.”⁶

S hogy Kisfaludynak a jövőző magyar költészetére gyakorolt hatása mennyire hosszú sugarú, annak érzékeltetésére hadd idézzem fel Vári Fábián László, kárpátaljai költő nemrégiben, a második évezred első évtizedeiben, a *Himfy* után bő két évszázaddal keletkezett művének néhány sorát. Noha a szándéka szerint Csokonai versvilágát, stílusát jelenünkbe átragyogtató, ráadásul éppen Balatonfüreden ihletett *Ha majd a halál* című költeménye – rímeiben, ritmikájában és képeiben elemi szándékai szerint (az első versszak élére helyezett Csokonai-sorra építve) a Vitéz Mihály tollát emeli ki bravúrosan az időből –, ám szemléletében, ritmusszerkezetében, erotikus tartalmainak forrásvidékében e versalakítás gyökerei, noha Csokonain át, de igen jól kihallhatóan Kisfaludy Sándorig visszanyúlnak:

Vagy hogy csak por meg pára lennék
Fürednek kies partjain?
E-mailben akkor hogy üzennék,
ha hiányoznának tagjaim?

S ha majd a halál mellém fekszik,
fog-e majd nekem kelleni?
Csak ne legyen túl hideg a lába,
s legyenek kedvemre mellei.⁷

Sárközy Péter egyszerre tudományos értékű és olvasmányos, színes, valamint további líratörténeti gondolatokat evokáló könyve a szobraitól újra az életbe ölelt Kisfaludyról sokszorosan bizonyítja be, hogy nem „por meg pára” csupán életműve, emlékezete és maga, hanem eredeti, primer impulzusaival, illetve ezek későbbi áttételeivel eleven hatóerő ma is a magyar irodalomban. Csupán úgy jár itt közöttünk szerelmet pengető lantjával és egész pályáját meghatározó itáliai és franciaöldi emlékeivel, hogy észre sem vesszük.

Sárközy Péter: *Az utolsó magyar petrarkista. Kisfaludy Sándor* (Itália és Petrarca hatása Kisfaludy Sándor szerelmi költészetére). Budapest, 2022, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány.

6 Fenyő István: *Kisfaludy Sándor = A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Főszerk. Sötér István, szerk. Pándi Pál. Budapest, 1965, Akadémiai Kiadó, 333.

7 Vári Fábián László: *Koponyámban gyertya. 100 vers* (1969–2019). Budapest, 2020, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, 86.

Gy. Szabó András Utassy-díjas

Mintha akaratlanul, ösztönösen is valamiféle jelzötüzet hagytam volna magam után, úgy parázslék emlékezetemben egy csaknem negyvenegy esztendővel ezelőtti dátum, 1982. január 25-e, amely egy amúgy lehangoló, hűvös és borongós, hamar sötétedő hétfői napra esett. Fővárosi munkahelyemről egyenesen a hőköltetően pazar, mi több, romantikus emlékeire, beethoveni hagyományaira fölöttébb büszke martonvásári Brunszvik-kastélyba igyekeztem két, az irodalmi élmény iránt elfogultnak nemigen nevezhető ismerősöm társaságában, pontosabban a palota falai között működő, akadémiai fenntartású Mezőgazdasági Kutatóintézet minden igényt kielégítő, reprezentatív klubtermébe. A fennkölt környezetben lezajlott nagy sikerű, engem szokás szerint az égisz röpitő Sinka-estet követően elfogódottan vártam a pillanatra, hogy Sinka István verseinek eltökélt és kiábrándíthatatlan szerelmeseként végre magam is kezet szoríthassak a Forrás Kör mint a magyarság előtt elhallgatott, illetve tiltott műveket is megszólaltató alternatív művészeti csoport sugárzóan fiatal szölistájával, az Egyetemi Színpadon néhányszor már látott és megcsodált előadóművésszel, Szabó Andrással.

Mert mire a *Pásztorénekből*, a *Vádból*, a *Hontalanok útjából* és a többi szédelegtető irodalmi valóságból végre életvitelszerűen is fölegyenesedtem, ő volt az első aktor, akit pódiumról hallhattam Sinkát szavalni, és nyugodt szívvel állíthatom, hogy hiába veselkedett neki bárki az elmúlt négy évtized során, hogy a kiműveltnél is csiszoltabb, avagy éppen hogy karcosabb orgánumával átvegye tőle a szót az utókor nevében, mert a *Fekete bojtár* azóta is kizárólag az ő hangján beszél hozzám, és minden remény megvan rá, hogy ez még sokáig így is marad. Ahogyan ma már azt is magától értetődőnek, sőt szinte törvényszerűnek látom, de hogy egészen konkrét legyenek, és az igazat is mondjam, ne csak a valódit, azt még az önfeledt örömet sugárzó külsőségei ellenére se tudom másnak betudni, mint egy tudat alá szorult, vezeklő gesztusnak, hogy a martonvásári esten szintén közreműködő édesapám mutatott be minket egymásnak ott és akkor,

LÉKA GÉZA (1957) Budapesten élő költő, író, a *Hitel* szerkesztője. Utóbbi kötete: *Dzsó!* (Hitel Könyvműhely, 2022).

amikor még – és ezt elhinni sokkalta nehezebb, mint utána számolni – ketten együttvéve se voltunk annyi idősek, mint én most, midőn e sorokat írom...

Az emlékezet jelzőtüzeinek nevezett fénynyaláb pedig talán azért pislákol mögöttem azóta is, mert idő közben bebizonyosodott, hogy engem éppen ez a jelképnek is beillő kézfogás szabadított ki végleg az apám által – igaz, akaratán kívül – rám kényszerített kiúttalanság és önemésztés hosszúra nyúlt házi őrizetéből. Ha úgy tetszik, Szabó András példája, már fiatal felnőttként nyakába vett és bejárt missziós útjai s azok útmutatásai nélkül aligha találhattam volna rá a magaméra, amelyet az ember csak akkor érezhet a talpa alatt bizonyosan, ha valamilyen csodával határos átlényegülés folytán aktív részesévé válik egy önmagát sokszorozni képes, mélyen elhivatott spirituális folyamatnak, amelyet nem kisebb hatalom, mint a Teremtés egyetemes szelleme szavatol a maga ki-beszélhetetlen és leírhatatlan, mégis azonnal fölismerhető felségjelével.

Egy negyvenéves barátság legfontosabb, önmagukon messze túlmutató történéseit, közös élményeit dióhéjba gyömöszölni kilátástalan vállalkozás, de Szabó András küldetésének essenciáját, sikereinek titkát fölmutatni talán még ilyen körülmények között is sikerülhet. Annál is inkább, mert nem először szólok róla, és mondom el újfent, hogy mind előadóművészi, mind irodalomtörténeti, nem különben szépírói erényei is a neve előtti megkülönböztető, amúgy szülőhelyét jelölő betűre – GY. azaz Gyarmat, Balassagyarmat –, illetve annak kisvárosi humanista értelmiségi ethoszára vezethetők vissza. Még közelebről, arra a sajátosan kimunkált identitásra, megörökölt jussként értelmezett közösségi értékrendre és keresztény polgári hagyományra, amelyek együttesen teszik lehetővé, hogy előadói estjein a magyar történelem és irodalom évszázadai úgy jelenjenek meg előttünk, mintha az egyes korszakok legkiválóbbjai – afféle titkos közmegegyezés alapján – éppen őt küldték volna közénk szószólójukul. Mert meggyőződésem, hogy – különösen előadóművészként – ezeknek köszönhető az a lefegyverző, hangsúlyaiban, finomságaiban, de még a fölényes biztonsággal kitarított szóközeiben is tetten érhető delejező személyesség, amelyre, mondjuk meg őszintén, a hivatásos színészmesterség eleve nem is vállalkozhat, lévén, hogy akit mi a szó legnemesebb értelmében előadóművésznek nevezünk, annak sokkal több köze van a hajdani igricek, jakulátorok és regösök tevékenységéhez, mint a klasszikus színházi hagyományokhoz.

A legjobb példát erre éppen András szolgáltatta 2011 októberében a Rátkay Klubban, Mikes Kelemen halálának 250. évfordulóján. Az egyszemélyes drámához maga készítette segédeszközei, miniatűr kézműves remekei a használat közben oly hatalmassá növekedtek a ránk, nézőkre is kiterjesztett rodostói virasztásban, hogy szinte egyként nyúltunk utánuk, és mintha az egyik pillanatban még méreates dobverőt, a másokban pedig már vastag harangkötelet markoltunk volna mi is 1735. április 8-án hajnalban, dermedten hallgatva a *112. levél* elhíresült mondatait. „Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivevé ma közüllünk ami édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel...”

Nagyon remélem, nem érti félre senki, de ekkor, még igencsak kalimpáló szívvel éreztem és értettem meg végleg: adott esetben mennyivel többet tehet egy vérbeli előadóművész, egy Gy. Szabó András akár Rákócziért, Mikes Kelemenért, mint mondjuk, egy Latinovits Zoltán, egy Sinkovits Imre Adyért, Illyésért, Nagy Lászlóért – akárkiért. Ahogyan abban is biztos vagyok, ha láthatta volna, a legszorosabban éppen az az Utassy József ölelte volna meg érte, aki az imént átadott elismerés névadójaként életében többször is hangoztatta, hogy leginkább Gy. Szabó András előadói művészetében látja visszaigazolódni azt a hatalmas okot, amelyet maga így fogalmazott meg:

*Mert a verset nem írják:
a verset élve élik!
Ezért időtlenül a szó,
és fénylik,
fénylik,
fénylik.*